

**Forsvarets stabsskole
Våren 2008**

Masteroppgave

**På sporet av en norsk krigerkultur
Norske militære holdninger til krig og bruk av militærmakt
ved begynnelsen av to århundrer**

Ole Martin Brunborg

In Search of a Norwegian Warrior Culture – Norwegian Military Thoughts on War and Warfare at the Beginning of Two Centuries

English summary

In this thesis I have studied military culture and military thoughts on war and warfare within the Norwegian Army in the period 1900 – 2007. The thesis is built up around two in-depth case studies, concentrated on the periods 1900 – 1914 and 1990 – 2007. The thesis examines military culture by comparing the military culture at the national level and at the warrior subculture level in the Army.

Around 1900, the Norwegian society as well as the military culture at the national level was heavily influenced by the common political and ideological currents in Europe. The political ideal of the time was the national state. The most widespread ideology was nationalism with traces of Social Darwinism, bellicism, war theology, the cult of the offensive and militarism. Norway was no exception. The content of the warrior subculture at the professional level in the Army derived from the values at the national level and reflected “the hard values of the battlefield”.

Around 2000 the values of Norwegian society and military culture at the national level have changed dramatically. In roughly 100 years the overall cultural and ideological arguments for waging war have ceased to be based on nationalism and nationalistic motives and come to be legitimized by references to universal Human Rights. The fatherland has given way to humanity as the highest value within Norwegian society as well as within the army.

Although the military culture at the national level has been rocked by tremendous social changes, the Norwegian Army’s warrior subculture remains relatively unchanged. The content of the warrior subculture is no longer derived from the values at the national level. The warrior subculture does not reflect the values to be deduced from universal human rights, individualism and humane warfare but continues to reflect the virtues required for success on the battlefield.

The present warrior subculture is a result of the functional imperative fully in line with the ancient warrior cultures. The warrior subculture has prevailed because it is still essential to success on the battlefield.

Forord

Norsk militær kultur utgjør rammeverket for denne oppgaven. Militær kultur har alltid interessert meg, all den tid jeg gjennom operativ tjeneste, nasjonalt og internasjonalt, har fått førstehånds erfaring med kulturens innflytelse og betydning for effektiv militær utdanning og oppdragsløsning. Ti års tjeneste i forskjellige perioder og tjenestestillinger i HM Kongens garde har gitt meg innsikt i de mer rituelle og symbolbaserte sidene ved militær kultur. I tillegg til egen tjenesteerfaring, har også kulturstudier i regi av forsvaret ved universitetet i Oslo bidratt til å bevisstgjøre meg som offiser i forhold til hvordan kultur i sin alminnelighet påvirker ideer og holdninger til krig og konflikt.

Den konkrete ideen til denne oppgaven ble imidlertid unnfanget under professor Christopher Cokers foredragsserie for masterstudiet ved Forsvarets stabsskole høsten 2007. Hans filosofiske betraktninger rundt vår tids ideologiske begrunnelser for krigføring i forhold til tradisjonell krigerkultur og krigeretos bidro i stor grad til å inspirere meg til å skrive en oppgave rundt dette temaet.

Jeg vil særlig få takke min veileder Rolf Hobson ved Institutt for Forsvarsstudier for faglig støtte, innsiktsfulle innspill og kommentarer. Arbeidet med oppgaven har ikke bare vært lystelig. Det har vært dager tanken har streifet meg: ALDRI mer 26. mai! Imidlertid har det også vært høytidsstemte perioder. Mine fornøyligste stunder har jeg tilbrakt på Forsvarsmuseets bibliotek. Nedgravd i gamle soldatbøker, tjenestereglementer og årganger av Norsk Militært Tidsskrift, var det lett å komme i 17. mai stemning. Jeg er bibliotekarene på Forsvarsmuseet stor takk skyldig for all velvilje og støtte i forbindelse med kildestudiene. Jeg vil også få rette en stor takk til bibliotekarene ved Forsvarets stabsskole som alltid beredvillig har skaffet tilveie nødvendig litteratur og har latt meg oversitte enhver innleveringsfrist.

Når jeg nå har satt sluttstrek for denne oppgaven, vil jeg i Henrik Angells ånd få uttrykke: *Hvor man kommer sit land og sit folk nær i denne tid. Hvor man hver dag har slidt ondt, sat helbredden til, sin families velfærd, og hvor bekymringen for oppgaven hver time har ængstet en. Men ikke har vi havt ondt af disse maaneder, disse dage; der findes ikke den student i hele landet, som ikke er glad og taknemlig over at ha oplevet dem.*

Alle svakheter og eventuelle feil som hefter ved oppgaven må jeg selv stå inne for.

Ole Martin Brunborg – Oslo, 26. mai 2008.

Innhold

English summary	3
Forord.....	4
1 Innledning.....	6
1.1 TEORI OG MOTIVASJON FOR OPPGAVEN.....	6
1.2 PROBLEMSTILLING	9
1.3 DEFINISJONER.....	9
1.4 AVGRENSNINGER	12
1.5 DISPOSISJON	13
2 Litteratur og metode	14
2.1 KRIGERKULTUR	14
2.2 OVERSIKT OVER TIDLIGERE FORSKNING.....	17
2.3 METODISK DESIGN	19
2.4 KILDEKRITIKK	21
3 Norsk militær kultur; holdninger til krig og krigføring ved begynnelsen av 1900 – tallet.....	23
3.1 IDEOLOGI – SAMFUNN – KRIGENS KARAKTER	23
3.2 OVERORDNET IDEOLOGISK BEGRUNNELSE FOR KRIG: NASJONALISME	26
3.3 SOSIALDARWINISME	31
3.4 KRIGSTELOGI	34
3.5 BELLICISME.....	36
3.6 OFFENSIVENS IDEOLOGI	39
3.7 MILITARISERING.....	41
3.8 PROFESJONELLE HOLDNINGER; KRIGERKULTUR	44
3.9 DELKONKLUSJON.....	49
4 Norsk militær kultur; holdninger til krig og krigføring ved begynnelsen av 2000 – tallet.....	50
4.1 IDEOLOGI – SAMFUNN – KRIGENS KARAKTER	50
4.2 OVERORDNET IDEOLOGISK BEGRUNNELSE FOR KRIG; UNIVERSELLE MENNESKERETTIGHETER	56
4.3 INDIVIDUALISME	59
4.4 HUMAN KRIGFØRING	63
4.5 PROFESJONELLE HOLDNINGER; KRIGERKULTUR	66
4.6 DELKONKLUSJON	73
5 Konklusjon	74
5.1 OPPSUMMERING – KONKLUSJON	74
5.2 IMPLIKASJONER	78
Litteraturliste.....	80

1 Innledning

1.1 Teori og motivasjon for oppgaven

Samuel P. Huntingtons bok, *The Soldier and the State*, fra 1957, er klassikeren fremfor noen innenfor militærsosiologien og fagfeltet “*War and Society Studies*”. I denne boken fremholder Huntington at de militære institusjonene i ethvert samfunn er utformet under påvirkning av dets funksjonelle og samfunnsmessige rolle. På den ene siden må militærmakten reflektere kunnskap, verdier og holdninger som gjør at den er i stand til å ivareta sin funksjonelle rolle som et effektivt maktmiddel mot en konkret trussel, og på den annen side skal den reflektere de sosiale strømninger, ideologier og holdninger som er dominerende i det samfunnet den er en del av.¹ Huntington presiserer at graden av funksjonell og samfunnsmessig påvirkning må balanseres i forhold til gjeldende trusler og sosiale strømninger. En militærmakt som bare gjenspeiler samfunnets sosiale trender, ideologiske verdier og holdninger, vil kunne bli uegnet til å fylle sin funksjonelle rolle. Den vil ganske enkelt bli ute av stand til effektivt å kunne utkjempes krig, eller gjennomføre militære operasjoner. På den annen side vil en militærmakt som kun gjenspeiler militære verdier og holdninger kunne få problemer med å forholde seg til det samfunnet den er en del av og som den er satt til å tjene. Idealet for enhver forsvarsmakt er en balanse mellom de to imperativer; det funksjonelle og det samfunnsmessige.

Temaet for denne oppgaven er norsk militær kultur gjennom drøyt 100 år. I henhold til Huntingtons teori vil denne være påvirket av forsvarets funksjonelle rolle i forhold til det aktuelle trusselbildet og de sosiale strømninger, ideologier og holdninger som er dominerende i samtiden. Ideelt sett gjenspeiler norsk militær kultur alltid en balanse mellom verdier og holdninger som oppfattes som militært hensiktsmessige og gjeldende politiske, ideologiske og samfunnsmessige verdier. Er dette så tilfellet med norsk militær kultur?

Kultur er imidlertid ingen statisk verdi. Kultur endres med tiden som en følge av påvirkning fra indre og ytre forhold. Videre er det rimelig å anta at kultur heller ikke er nivåuavhengig. Militær kultur vil til samme tid kunne variere mellom overordnet nivå, der institusjonen må kunne legitimere sin eksistens og sin oppdragsutførelse, og underordnet nivå, eller avdelingsnivå hvor den enkelte soldat kan stå ansikt til ansikt overfor en motstander, og militær effektivitet vil være et spørsmål om liv eller død.

¹ Huntington, Samuel P. 1957. *The Soldier and the State*. Cambridge, MA: Belknap Harvard. Side 2.

Dersom det er slik at kulturen endres og påvirkes med tiden, vil det være sannsynlig at den militære kulturens innhold varierer med opplevet militær trussel og generell samfunnsutvikling. Antagelsen understøttes av Huntingtons teori. I tiden mellom 1900 og 2007 er svært mye forandret i det norske samfunnet. I løpet av disse drøyt 100 årene har verden endret seg dramatisk. Den har utviklet seg fra å være moderne og senmoderne til å bli postmoderne, som er betegnelsen enkelte ynder å kalle gjeldende paradigme.² Gjennom alle disse paradigmen har militærmakten i de forskjellige land hatt sine karakteristiske kjennetegn.³ Hvordan har norsk militær kultur blitt påvirket gjennom denne utviklingen?

Carl von Clausewitz skriver i sin bok *Vom Kriege* om *krigens natur* og *krigens karakter*. Hos Clausewitz fremstår krigens natur som mer eller mindre uforanderlig. Den vil alltid ha i seg en *blind naturkraft* med elementer av hat og fiendskap.⁴ Krigens karakter derimot vil kunne endre seg med krigens politiske målsetting.⁵ *Forsvarets fellesoperative doktrine* beskriver det samme fenomenet som *væpnede konflikters natur*. I *FFOD* heter det at selv om væpnede konflikter har endret karakter gjennom historien og i de senere år, er det fremdeles mennesker som slåss, ikke maskiner og systemer: ”Midlene og metodene vil også endre seg fra konflikt til konflikt, men det er samtidig mulig å snakke om konflikters varige natur, der faktorene friksjon, usikkerhet og kaos, fare og stress alltid opptrer.”⁶ Av dette kan man utlede at militær kultur vil variere avhengig av institusjonelt nivå. På overordnet nivå, hvor man må legitimere sin oppdragsutførelse overfor styresmaktene, vil man kunne ha en politisk og ideologisk påvirket militær kultur, mens man på avdelingsnivå, hvor man står direkte overfor *krigens blinde naturkraft*, vil kunne finne en funksjonelt påvirket kultur. I direkte kontakt med en motstander er det mye som taler for at det er verdier, holdninger og egenskaper som gir militær effektivitet som verdsettes. Vil norsk militær kultur variere avhengig av nivå?

Hensikten med denne studien av norsk militær kultur er todelt. For det første ønsker jeg å undersøke hvorvidt holdninger og begrunnelser for bruk av militærmakt på et overordnet nivå har endret seg gjennom 100 år som et resultat av funksjonell, politisk, ideologisk, og samfunnsmessig påvirkning. For det andre ønsker jeg å undersøke i hvilken grad endrede holdninger og ideologiske begrunnelser for krig og bruk av militærmakt på overordnet nivå har påvirket profesjonskulturen.

² Moskos, Charles C., John Allen Williams, David R. Segal (eds.). 2000. *The Postmodern Military*. Oxford: Oxford University Press.

³ Moskos, Charles C. 2000. *Toward a Postmodern Military: The United States as a Paradigm*. I: Moskos, Charles C., John Allen Williams, David R. Segal (eds.). *The Postmodern Military*. Oxford: Oxford University Press. Side 15.

⁴ Clausewitz, Carl von. [1832] 1991. *Om kriget*. Stockholm: Bonniers. Side 44.

⁵ *Ibid.* Side 42.

Min interesse for å studere militær kultur ligger først og fremst i forståelsen av at den militære kulturen vil ha stor innvirkning på militærmaktens organisasjon, doktrine og praktiske oppdragsutførelse.⁷ I *Forsvarets fellesoperative doktrine* fremkommer det at en velutviklet profesjonskultur, basert på felles verdier og felles forståelse, er en forutsetning for at Forsvaret skal evne å håndtere sine komplekse oppgaver.⁸ Ut av dette må vi kunne lese en erkjennelse av at den militære kulturen er vesentlig både for profesjonsidentiteten og den militære oppdragsutførelsen.

Begrep som profesjonsidentitet, verdigrunnlag, kjerneverdier, krigerdygder, krigerkodeks og krigeretos har forekommet hyppig i militærfaglig litteratur, debatter og politiske festtaler de senere årene. Disse begrepene har fått sin renessanse i forbindelse med den såkalte transformasjonen av militærmakten og revitaliseringen av den militære profesjonen. Dette er ikke urimelig siden disse begrepene åpenbart utgjør viktige elementer i den militære kulturen.

Vestlig militærfaglig og historisk litteratur samt biografier og skjønnlitteratur, fremhever gjennomgående visse menneskelige egenskaper og kulturelle trekk som kjennetegner effektive militære organisasjoner. Det fremsettes nærmest som et aksiom at kulturelle trekk som vi i hovedsak kjenner fra de tradisjonelle historiske krigerkulturene er en forutsetning for militær effektivitet.⁹ Siden det er rimelig å anta at militær kultur først og fremst er blitt til gjennom erfaring, vil den med stor sannsynlighet være tuftet på ideer, verdier, regler, normer, koder og handlingsmønstre som tidligere har vist seg å føre til militær suksess. Den militære kulturen vil derfor overveiende ha i seg elementer som internt oppfattes å underbygge militær effektivitet. Den vil til en stor grad være et produkt av de militære styrkers funksjonelle rolle som et maktmiddel mot en konkret trussel. I dette kan det ligge både fordeler og ulemper. William Ogburn presenterte i 1922 i sin bok *Social Change* en teori om at sosial forandring skjer i forskjellige tempi på ulike nivåer. Hurtigst utvikler teknologien seg, langsommere de sosiale institusjoner og langsamst menneskenes idéer. Overført til dette emnet, innebærer dette at dersom oppdrag, rammer og forutsetninger ikke endrer seg nevneverdig, vil den militære kulturen være en sikker rettesnor for å oppnå suksess. Imidlertid dersom oppdrag, rammer og

⁶ Forsvarsstaben. 2007. *Forsvarets fellesoperative doktrine*. Oslo: Forsvarsstaben. Tekstboks side 75.

⁷ Lewis, Adrian R. 2007. *The American Culture of War*. New York: Routledge. Prinsipielle forhold mellom kultur og militær oppdragsutførelse behandles særlig i Introduction og Chapter 1.

⁸ Forsvarsstaben. 2007. *Forsvarets fellesoperative doktrine*. Oslo: Forsvarsstaben. Side 7: Doktrinens utgangspunkter og ambisjon, pkt 0102.

⁹ Buckingham, David W. 1999. *The Warrior Ethos*. Newport, RI: Naval War College. Forfatteren målbærer meget typiske synspunkter for gruppen unge kampoffiserer. I forfatterens behandling av Warrior Ethos fremkommer det eksplisitt at visse krigerverdier, - egenskaper er vesentlige for militær effektivitet: The warrior ethos is essential to effectiveness in combat and must be preserved and passed on to the "Army After Next". Side 2.

forutsetninger endrer seg, vil den etablerte kulturen kunne være en direkte hemsko idet man forsøker å utkjempe den foregående krigen, men nå med små utsikter til suksess. I sosiologien er dette benevnt som en sosial etterslepsteori.¹⁰ Dersom denne teorien er riktig, vil forsvaret sannsynligvis ofte i utgangspunktet forsøke å utkjempe den foregående krigen.

1.2 Problemstilling

I den følgende analysen vil jeg være opptatt av to hovedproblemstillinger:

- Hvilke holdninger til krig og bruk av militærmakt preger norsk militær kultur rundt 1900 og 2000?
- I hvilken grad har den overordnede militære kulturens ideologiske begrunnelse for krig og bruk av militærmakt påvirket innholdet i krigerkulturen?

Problemstillingen krever imidlertid en utdyping av noen begrep. Jeg vil først utlede og forklare innholdet i begrepene profesjon, profesjonsidentitet og profesjonskultur. Deretter vil jeg forklare og begrunne mine egne begrep militær kultur og krigerkultur.

1.3 Definisjoner

Huntington poengterer at offisersgjerningen er en profesjon.¹¹ En profesjon skiller seg, ifølge Huntington, fra et vanlig yrke ved at den profesjonelle besitter særkunnskap for å kunne utføre en spesiell samfunnsoppgave til beste for samfunnet. De spesielle kjennetegnene ved en profesjon er dens ekspertise, ansvar og interne samhold, eller identitetsbevissthet. For offiserens del består ekspertisen i å kunne gjennomføre operasjoner, eller administrere statsmonopolisert voldsutøvelse på samfunnets vegne. Ansvar ligger for offiseren i å alltid ivareta Forsvarets samfunnsviktige oppgaver til samfunnets beste på tross av eventuelle personlige belastninger. Internt samhold og identitetsbevissthet oppstår dels gjennom felles langvarig og krevende profesjonsspesifikk utdanning, og dels gjennom den eksklusivitetsfølelse offiserene opplever gjennom sin eksklusive rett til å ivareta samfunnets sikkerhet. Huntington fremhever profesjonalitet som det som skiller dagens offiserer fra tidligere tiders krigere. I dag vil mange av de profesjonelle trekkene også gjelde for soldatene. Disse er ikke lenger bare profesjonelle i betydningen av at de mottar lønn som ansatte i Forsvaret, men etter hvert også fordi de tilfredsstillende en profesjons krav til ekspertise, ansvar og identitetsbevissthet.

I *Forsvarets fellesoperative doktrine* opereres det med begrep som *profesjonskultur* og *profesjonsidentitet*. Innholdet i begrepene er til forveksling lik Huntingtons beskrivelser av

¹⁰ Referert i Bjøl, Erling. 1974. *Internasjonal politikk*. Oslo: Cappelen. Side 57.

profesjon og profesjonsidentitet. *FFOD* fremhever at profesjonskulturen skal basere seg på de grunnleggende verdiene Forsvaret vil utvikle for å møte sine utfordringer. Verdigrunnlaget består av de verdier og den kodeks som styrer profesjonsutøvelsen og medlemmenes holdninger.¹² Forsvarets grunnleggende verdier er nedfelt i *Forsvarets verdigrunnlag*. Dette er ment å gjenspeile samfunnets normer og verdier.¹³ Imidlertid åpner *FFOD* for at disse verdiene kan utvikles spesifikt i henhold til den enkelte profesjons krav.¹⁴ Dette gjør det rimelig å anta at det i Forsvaret til samme tid vil eksistere forskjellige nivåspesifikke profesjonskulturer, ved ulike avdelinger avhengig av konkret oppgave, oppdrag, eller operasjon. *FFOD* synes å erkjenne at hensynet til militær effektivitet innenfor et bredt spekter av oppgaver krever subkulturer innenfor profesjonskulturen. Riktignok må de forskjellige subkulturene av profesjonskulturen være innenfor rammen av *Forsvarets verdigrunnlag*. Norsk militær kultur blir med dette mangefasettert og vidtfavnende. Den må omfatte alle de forskjellige funksjonelle profesjonskulturene på de ulike nivåene i Forsvaret.

Kulturbegrepet er allerede introdusert. Definisjonene av kultur er legio.¹⁵ På bakgrunn av utledningene ovenfor, vil jeg i denne oppgaven, operere med to nivåspesifikke kulturbegrep. På det overordnede nivået hvor institusjonen må legitimere sin eksistens og sin oppdragsutførelse internt så vel som overfor de politiske myndigheter og samfunnet, vil jeg benytte begrepet *militær kultur*. Dette begrepet er vidtfavnende og vil være en funksjon av politisk, ideologisk og funksjonell påvirkning. Gitt at de militære styrkene er under politisk kontroll og er en del av samfunnet, vil den samfunnsmessige påvirkningen trolig være større enn den funksjonelle. I henhold til dette resonnementet vil militær kultur sannsynligvis være så sivil som mulig og så militær som nødvendig. Den etiske forankringen for Forsvaret slik den fremkommer i *Forsvarets verdigrunnlag* styrker denne antagelsen.¹⁶

Basert på den norske sosialantropologen Arne Martin Klausens generelle definisjon av kultur, vil jeg i denne oppgaven definere den overordnede militære kulturen som de *ideer, verdier, regler, normer, koder og symboler som et medlem av den militære organisasjonen overtar fra den forgående generasjonen, og som man forsøker å bringe videre – oftest noe forandret – til den*

¹¹ Huntington, Samuel P. 1957. *The Soldier and the State*. Cambridge, MA: Belknap Harvard. Side 7 – 18.

¹² Forsvarsstaben. 2007. *Forsvarets fellesoperative doktrine*. Oslo: Forsvarsstaben. Side 157: Den militære profesjon, tekstboks.

¹³ Forsvarets overkommando. 1998. *Forsvarets verdigrunnlag*. Oslo: Forsvarets rekrutterings- og mediesenter. Side 9.

¹⁴ Forsvarsstaben. 2007. *Forsvarets fellesoperative doktrine*. Oslo: Forsvarsstaben. Side 157: Den militære profesjon, tekstboks.

¹⁵ Lewis, Jeff. 2002. *Cultural Studies – The Basics*. London: Sage Publications.

¹⁶ Forsvarets overkommando. 1998. *Forsvarets verdigrunnlag*. Oslo: Forsvarets rekrutterings- og mediesenter. Side 9.

*neste generasjon.*¹⁷ Denne definisjonen har sin styrke i at den vektlegger tradisjon samtidig som den også peker på endring og fornyelse.

Begrepet *militær kultur* vil i denne oppgaven først og fremst bli benyttet for å belyse den første problemstillingen, hvor jeg vil ha fokus på hvordan de overordnede ideologiske verdier påvirker holdninger til krig og begrunnelser for bruk av militærmakt. I enkelte sammenhenger, som det vil fremkomme av konteksten, er begrepet også benyttet generelt om militær kultur. Begrepet omfatter da militær kultur på alle nivåer.

Ifølge *Forsvarets fellesoperative doktrine* er kjernen i den militære profesjonen gjennomføring av operasjoner.¹⁸ Følgelig bør de verdier og holdninger som kreves for å gjennomføre operasjoner prege den daglige virksomheten. I *FFOD* vektlegges med andre ord det funksjonelle ved kulturen. Ambisjonen er sannsynligvis å fremheve de verdier, holdninger og egenskaper i kulturen som kreves for å tilfredsstille det som tidligere ble betegnet som *krigens krav*. Uttrykket *krig* er interessant nok fjernet fra *FFOD*.¹⁹ Siden denne oppgaven dekker en periode hvor begrepet var i allminnelig bruk, vil det fortsatt bli benyttet i det følgende.

For å beskrive den militære kulturen på det laveste nivået, vil jeg benytte begrepet *krigerkultur*. Min utledning over gir grunn til å anta at direkte eksponering for *krigens blinde naturkraft*, vil favorisere verdier, holdninger og egenskaper som direkte gir militær effektivitet. Imidlertid vil dette begrepet også være en funksjon av politisk, ideologisk og funksjonell påvirkning. Allikevel vil det være snevrere enn militær kultur, fordi det i større grad vektlegger handlinger i direkte kontakt med en motstander. Krigerkulturen vil være en subkultur i profesjonskulturen. Gitt at de militære styrkene i ytterste konsekvens skal være i stand til å kunne utkjempes en krig, eller føre væpnet strid i høyintensitetskonflikter, vil den funksjonelle påvirkningen sannsynligvis være større enn den samfunnsmessige.²⁰ I henhold til dette resonnementet vil den militære kulturen på dette nivået være så funksjonell som mulig og så lite sivil som politisk kontroll og samfunnets verdier tillater. Dette resonnementet underbygges også i *Forsvarets verdigrunnlag*.²¹ Implisitt i dette resonnementet ligger imidlertid også en erkjennelse av at de funksjonelle verdiene som er nødvendige for å beskytte samfunnet, eller ivareta militær effektivitet, kan komme i konflikt med det samme samfunnets verdier.

¹⁷ Klausen, Arne Martin. 1992. *Kultur – mønster og kaos*. Oslo: Ad notam Gyldendal. Side 27.

¹⁸ Forsvarsstaben. 2007. *Forsvarets fellesoperative doktrine*. Oslo: Forsvarsstaben. Side 157: Den militære profesjon, pkt 0603.

¹⁹ Ibid. Uttrykket *krig* er fjernet fra *FFOD*. Pkt 0203: Konfliktspekteret spenner fra *fred* via *krise* til *væpnet konflikt*. Sistnevnte kategori inkluderer det som tradisjonelt er benevnt "*krig*".

²⁰ Ibid. Side 29: Forsvarets rasjonale, pkt 0234.

Med utgangspunkt i egen tjenesteerfaring og Klausens generelle kulturdefinisjon vil jeg definere krigerkulturen som de *ideer, verdier, regler, normer, koder, foretrukne egenskaper og handlingsmønstre som et medlem av den militære organisasjonen overtar fra den forgående generasjonen, fordi de forbindes med militær effektivitet i direkte kamp, og som man forsøker å bringe videre – oftest noe erfaringsjustert – til den neste generasjon.*

Krigerkulturen er ment å omfatte de verdier, holdninger, egenskaper og regler for opptreden som er nødvendige for å kunne møte *krigens krav*, eller ” *the hard values of the battlefield*”.²²

Begrepet *krigerkultur* vil først og fremst bli benyttet for å belyse den andre problemstillingen, hvor jeg vil ha fokus på hvordan den overordnede militære kulturens ideologiske verdier og uttrykte holdninger til krig, påvirker verdier, holdninger og egenskaper som er direkte forbundet med militær effektivitet. Disse verdiene og egenskapene vil gjenfinnes i krigeretos og profesjonsidentitet i hærens kampavdelinger.

Kulturbegrepene slik jeg har fremstilt dem her vil på det overordnede nivået særlig påvirke den øverste militære ledelsen, mens det på det laveste nivået i første rekke vil påvirke utførelsen på avdelingsnivået. Det som *Forsvarets fellesoperative doktrine* refererer til som *profesjonskulturen* vil omfattes av hva jeg har definert som overordnet *militær kultur*. Det jeg har definert som underordnet *krigerkultur* vil være en subkultur i *profesjonskulturen*.

Særskilte begrep og uttrykk som benyttes i oppgaven vil bli forklart eller definert fortløpende der det er hensiktsmessig i teksten. Av hensikt til lesbarhet er imidlertid kursivering forsøkt begrenset til sitater og litteratur. Uttrykk, definisjoner og begrep er kun i kursiv der disse behandles spesielt og sammenlignes med andre begrep eller uttrykk. Der konteksten er klar, har jeg avstått fra kursivering.

1.4 Avgrensninger

Det har vært et mål at oppgaven skal være både spennende og fruktbar. Allikevel har jeg, for at oppgaven skal være håndterlig innenfor de gitte rammer, måttet foreta noen forhåpentlig hensiktsmessige avgrensninger. Som det vil fremgå av oppgavetittel og problemstilling, har jeg valgt å begrense studien til tiden rundt de to århundreskiftene 1900 og 2000. Imidlertid er det noen åpenbare historiske sammenhenger som gjør at jeg til en viss grad er nødt til å trekke enkelte linjer bakover i historien. Disse korte, forenklete historiske tilbakeblikkene er ment å

²¹ Forsvarets overkommando. 1998. *Forsvarets verdigrunnlag*. Oslo: Forsvarets rekrutterings- og mediesenter. Side 11.

²² Buckingham, David W. 1999. *The Warrior Ethos*. Newport, RI: Naval War College. Side 1.

forklare bakgrunnen for tidsånden og tidens overordnede ideologiske strømninger. Intet mer, intet mindre.

Selv om jeg i arbeidet med oppgaven har studert hele tidsperioden fra 1900 og frem til i dag, har jeg valgt å belyse problemstillingen ved å gjennomføre to tilfellestudier, eller dypdykk i tidsperiodene 1900 - 1914 og 1990 - 2007. Begrunnelsen for denne avgrensningen er forventningen om at tidsgapet mellom de to tilfellestudiene vil bidra til å tydeliggjøre forskjeller og utviklingstrekk ved den militære kulturen. Samtidig omfatter tidsperiodene skjellsettende hendelser i norsk og internasjonal historie som det er grunn til å tro har fått innvirkning på den militære kulturen.

Etter hvert som arbeidet skred frem, ble det også tydelig at en oppgave med fokus på dybde ville gi en mer fruktbar oppgave enn en med breddefokus. Jeg har derfor i begge tilfellestudiene, som det vil fremgå av definisjonene, valgt å se på den militære kulturen på et overordnet og et underordnet nivå. Dette for å favne topp og bunn i det militære hierarkiet og for lettere å kunne se kontraster. Jeg har imidlertid på begge nivåer valgt å begrense studien til den norske hæren. Riktignok vil den militære kulturen på det overordnede nivået – det er det som gjør det overordnet – også omfatte og få konsekvenser for hele Forsvaret. Betegnelsen *Forsvaret* vil således bli benyttet også i det etterfølgende. I operasjonaliseringen av problemstillingene er det altoverveiende benyttet eksempler fra hæren. Kildematerialet er også valgt med tanke på et hærfokus.

Årsaken til fokus på hæren er først og fremst min egen tjenestebakgrunn, men også det faktum at dette er den forsvarsgrenen med lengst tradisjoner og som således sannsynligvis har den rikeste militære kulturen. I tillegg kommer forventningen om at hærens oppdragsportefølje og modus operandi er forholdsvis uforandret. Mens marinens og luftforsvarets operasjoner i større og større grad preges av avansert teknologi og ”*the bravery of being out of range*”, løser hæren i dag, som i 1900, stort sett sine oppdrag på bakken, ansikt til ansikt med motstanderen, eller midt blant befolkningen. Gitt min definisjon av krigerkultur vil det være naturlig å anta at den er enklest å finne i hærens kampavdelinger. Her vil sannsynligvis også avstanden mellom militær kultur på overordnet nivå og underordnet nivå være lengst.

1.5 Disposisjon

Opgaven har 5 kapitler foruten forord og en engelsk oppsummering.

I kapittel 1 redegjør jeg for bakgrunnen for oppgaven. Jeg gjennomgår det teoretiske grunnlaget og redegjør for tema og hensikt. Videre utleder og begrunner jeg problemstillingene og gir definisjoner av relevante kulturbegrep. Jeg gir også avgrensninger for oppgaven.

Kapittel 2 inneholder en kort gjennomgang av krigerkultur i et historisk perspektiv og en oversikt over teori og nyere forskning. Det omfatter også en redegjørelse for det metodiske designet og en gjennomgang av kilder og etiske perspektiver.

Kapittel 3 tar for seg sammenhengen mellom det norske samfunnet og norsk militær kultur på to nivåer ved begynnelsen av 1900-tallet. Kapitlet innledes med en kort historisk gjennomgang av viktige hendelser og fortsetter med de fremherskende ideologiske strømningene i samfunnet før det behandler særtrekk ved henholdsvis den militære kulturen og krigerkulturen.

Kapittel 4 tar for seg sammenhengen mellom det norske samfunnet og norsk militær kultur på to nivåer ved begynnelsen av 2000-tallet. Kapitlet har samme oppbygning som kapittel 3.

I kapittel 5 presenterer jeg mine konklusjoner.

2 Litteratur og metode

Siden min forståelse av krigerkultur er en vesentlig side ved denne oppgaven, skal jeg først i dette kapitlet kort redegjøre for krigerkulturen i et historisk perspektiv. Deretter vil jeg trekke frem noe nyere relevant litteratur som omhandler militær kultur, eller nært beslektede emner. Det er faktisk skrevet litteratur om forholdet mellom samfunn og militærmakt etter Huntington og Janowitz. Avslutningsvis vil jeg redegjøre for oppgavens metodiske design, begå kildekritikk og redegjøre for noen etiske aspekter ved oppgaven.

2.1 Krigerkultur

I utgangspunktet hadde denne oppgaven et bredere fokus. Den opprinnelige tanken var å studere trekk ved vestlig militær kultur. Med dette utgangspunktet startet mine litteraturstudier som derfor brakte meg gjennom en anseelig mengde litteratur om europeisk krigshistorie. I all denne litteraturen slo det meg at på laveste nivå, der slaget ble utkjempet mann mot mann, det være seg ved Azincourt eller Somme, var det gjennomgående visse soldategenskaper og idealer som ble fremhevet.²³ Det forekom meg å være visse fellesnevner ved den militære kulturen på det laveste nivået.

Gitt at den dimensjonerende oppgaven for de norske hærstyrkene er evnen til i ytterste konsekvens å kunne føre krig, eller væpnet strid i høyintensitetskonflikter, finner jeg grunn til å

²³ Keegan, John. 1979. *Store slag – slik soldatene opplevde dem*. Oslo: Cappelen.

anta at også den norske militære kulturen på laveste nivå vil måtte inneha trekk som oppleves å underbygge militær effektivitet når den enkelte soldat står ansikt til ansikt i direkte kontakt med en motstander. Det ville være underlig hvis det på dette nivået ikke var en sammenheng mellom en organisasjons kultur og dens funksjonelle imperativ. I denne sammenhengen kan visse soldatidealer og egenskaper bety forskjellen mellom liv eller død. Det var denne bakgrunnen og dette resonnementet som fikk meg til å definere profesjonskulturen på laveste nivå som krigerkultur.

Det er en underliggende hypotese i denne oppgaven at den militære profesjonskulturen på laveste nivå i kampavdelingene har trekk fra de tradisjonelle krigerkulturene.

Krigerkultur i tradisjonell forstand assosieres imidlertid i første rekke med tidligere tiders primitive stammer og for lengst utdødde folkegrupper og sivilisasjoner. I disse sivilisasjonene var krig og konflikt i stor grad ritualisert, og utvist mot i kamp, rituell eller eksistensiell, gav posisjoner, status og rikdom. Krig og konflikt hadde således en egenverdi som selvfølgelig sterkt påvirket essensen i krigerkulturen.²⁴ I vår tid vil det derfor være urimelig å påstå at det i denne tradisjonelle forstand eksisterer en krigerkultur i vestlige militære styrker. I dag er krigen innenfor den vestlige militære tradisjonen, som Norge er en del av, instrumentell; den tjener kun som et av mange politiske virkemidler for å nå et mål. Allikevel har, ifølge litteraturen, ideer, verdier, regler, normer, koder og symboler fra de tradisjonelle krigerkulturene overlevd og blitt videreført innenfor de vestlige militære styrker til denne dag. De norske militære styrker er sannsynligvis intet unntak. Enkelte kjerneelementer fra de tradisjonelle krigerkulturene synes altså å være tidløse og forholdsvis ensartede uavhengig av samfunnsorden og sivilisasjon. Årsaken til dette synes å ligge i at disse allment oppfattes å underbygge militær effektivitet og suksess i krig.

Krig og krigerfellesskapet har alltid virket tiltrekkende på menn.²⁵ Et slik fellesskap har vært preget av en intern kultur som har vært særegen i forhold til kulturen som har preget det fellesskapet den er utgått ifra. Kulturen har hatt sine egne symboler, seremonier, regler for opptreden og ordninger med hensyn til belønning og straff. De første krigerne var krigere for krigens egen del.²⁶ Kampen gav utfordringer og risiko som gjorde at den enkelte kriger kunne vise seg som en mann og derigjennom stige i anseelse og makt. Dessuten var kampen innbringende i den forstand at den gav et krigsbytte. De første krigene hadde intet politisk mål.

²⁴ Keegan, John. 1994. *A History of Warfare*. London: Pimlico. Side 189.

²⁵ Ibid. Side 226.

²⁶ Ibid. Side 189.

Det var først ved fremveksten av de moderne militære byråkратиene på 1600-tallet at vi kan snakke om en krigerkultur i moderne forstand.²⁷

Den innflytelsesrike britiske militærhistorikeren John Keegan hevder at det eksisterer en distinkt vestlig krigertradisjon.²⁸ Denne preges av forkjærlighet for oppstilte og iscenesatte slag utkjempet etter klare regler til det forelå en seierherre. Dette er en arv fra de gamle grekere.²⁹ I løpet av middelalderen, som en følge av kristendommens utbredelse, ble reglene for opptreden på slagfeltet etterhvert stadig mer omfattende. Ridderlighet befestet seg som et begrep i europeisk krigerkultur. I dette lå det at stridende skulle behandles med respekt og ikke-stridende skulle beskyttes mot overgrep. Dette i motsetning til den østlige krigertradisjonen, som ifølge Keegan, noe forenklet, var preget av løse formasjoner, overfall, bakhold og tilbaketrekning for å komme tilbake en annen gang under gunstigere forhold.³⁰ I den østlige tradisjonen var det fullt ut akseptert å unngå slaget, unngå risiko og utnytte tiden heller enn styrke for å nedkjempe motstanderen. Nåde var et heller ukjent begrep overfor de beseirede.

I vestlig krigertradisjon er helten et ideal. Helten, eller krigeren har overvunnet frykten. Frykten er en overlevelsesmekanisme. Alle er programmert til å leve lengst mulig, men enkelte synes å kunne overvinne frykten. Ved hjelp av krigerkulturens verdier og holdninger kan krigeren overvinne naturen. Det naturlige, som er overlevelse, overvinnnes av det kulturelle. Resultatet blir helten, eller krigeren som utviser selvoppgivelse, disiplin og tapperhet. Man er villig til å ofre seg selv for et større gode. Dette større gode som helten er villig til å ofre seg for, synes å variere med tiden.

I vestlig militærfaglig og historisk litteratur synes det å herske bred enighet om hvilke soldategenskaper og holdninger som gir militær effektivitet stilt ansikt til ansikt overfor en motstander. Shannon French presenterer et representativt utvalg av de krigerverdiene som tradisjonelt har preget vestlig krigerkultur ifølge litteraturen.³¹ I sin gjennomgang av tradisjonelle krigerverdier trekker hun frem mot, lydighet, disiplin, lojalitet, intelligens, ære, tapperhet, offervilje, plikt og samhold. Vikingene er inkludert i hennes studie. Norsk krigerkultur, fra vikingetiden er en del av den vestlige krigertradisjonen. Ifølge norsk forsvarstradisjon har nordmenn alltid vært gode krigere. En soldat måtte oppfylle tidens soldatideal. ”*Store fordringer stilledes i de dage til den, som skulde bli antat som krigsmand. Han skulde ha 'et haardt og bredt*

²⁷ Hobson, Rolf. 2005. *Krig og strategisk tenkning i Europa 1500 – 1945*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag. Side 68.

²⁸ Keegan, John. 1994. *A History of Warfare*. London: Pimlico.

²⁹ Ibid. Side 216.

³⁰ Ibid. Side 196.

bryst, levende og klare øine, store hænder og knokler, store ben og lemmer, store og haarde sener'. ”³² Levende og klare øyne var et tegn på årvåkenhet og intelligens.

Norske krigeridealer vil bli utførlig drøftet i kapittel 3 og 4.

2.2 Oversikt over tidligere forskning

Jeg innledet denne oppgaven med tanker og resonnementer som bygger på Huntington.³³ Han er utvilsomt en klassiker, men han er også et produkt av sin tid. Det er derfor også interessant å henlede oppmerksomheten mot nyere forskning og litteratur som behandler forholdet mellom samfunnet og militærmakten. Allikevel er det ingen tvil om at Huntington og Janowitz har hatt og fortsatt har stor innvirkning på forskningen innenfor studiene av ”*War and Society*” og militærsosiologi.³⁴ De har gjennom sine problemstillinger og analyser av militærmaktens brytning mellom samfunnsmessig og funksjonell påvirkning beredt veien for senere forskning. Fortsatt er mange opptatt av det generelle forholdet mellom militærmakten og samfunnet, og hvordan samfunnet skal kunne kontrollere at militærmakten på den ene siden er funksjonell og på den andre siden i takt med samfunnets liberale verdier.

Boken *Handbook of the Sociology of the Military* gir en meget god oversikt over hvilke temaer som i dag opptar samfunnsforskerne med hensyn til militærmakten.³⁵ Mye av den senere forskningen er opptatt av organisasjonskulturen i forsvarsmakten. Vinklingen er gjerne rettet mot spesielle gruppers forhold i organisasjonen. Minoritetene i den militære organisasjonen er viet mye oppmerksomhet. Mange er også opptatt av utvikling og transformasjon av forsvarsmakten i forbindelse med nye typer oppdrag og konflikter. Utviklingen av den militære profesjonen får også stor oppmerksomhet. Et siste tilskudd til forskningen på dette området er Torunn Laugen Haalands doktorgradsarbeid.³⁶ Hun tar for seg utviklingen av norske offiserers selvforståelse og rolleoppfatning etter den kalde krigen. Bård Mæland berører også norske offiserers rolleoppfatninger i den nye typen konflikter i sitt arbeid om norsk offisersmoral i Kosovo.³⁷ Rolleoppfatninger, profesjonsforståelse og identitet er nært knyttet til kulturen, slik at jeg har kunnet nyttegjøre meg av deres arbeid i studiet av holdninger til krig og krigføring i militær kultur ved inngangen til det 21. århundret. Rolleoppfatninger og profesjonsidentitet sier mye om holdninger og verdsett.

³¹ French, Shannon E. 2005. *The Code of the Warrior*. Lanham: Rowman & Littlefield.

³² Angell, Henrik. 1906. *Norges krigshistorie*. Kristiania: Grøndahl & Sønns Forlag. Side 6.

³³ Huntington, Samuel P. 1957. *The Soldier and the State*. Cambridge, MA: Belknap Harvard.

³⁴ Janowitz, Morris. 1960. *The Professional Soldier*. New York: The Free Press.

³⁵ Caforio, Guiseppe (ed.). 2006. *Handbook of the Sociology of the Military*. New York: Springer.

³⁶ Haaland, Torunn Laugen. 2008. *Small Forces with a Global Outreach*. Oslo: Unipub.

³⁷ Mæland, Bård. 2004. *Skadskutt idealisme*. Bergen: Eide forlag.

Christopher Coker beskriver i filosofiske vendinger tidsånden og skisserer dilemmaer for de tradisjonelle krigerverdiene.³⁸ I en verden med rettighetstenkning og individualisme er tradisjonelle militære verdier under press. Dette gjelder særlig i den nye typen konflikter.³⁹ Soldatenes motivasjon for tjenesten er vesentlig endret med de nye konfliktmønstrene. Soldatene drives ikke lenger av fedrelandskjærlighet, men i større grad av lysten på opplevelser og muligheter til å realisere seg selv.⁴⁰ Individualisme er en av de viktigste verdiene for den vestlige verden, mens den på verdensbasis paradoksalt nok er minst viktig.⁴¹

I boken *The Postmodern Military* tegnes gjennom en rekke artikler med utgangspunkt i forskjellige vestlige land et bilde av det såkalt nye paradigmet.⁴² Hvilke konsekvenser det nye paradigmet har fått for den militære organisasjonen og de militæres rolleoppfatninger behandles utførlig. Nye rollemodeller og soldatidealer som fremheves i det postmoderne paradigmet er *soldier-scholar*, *soldier-diplomat*, *soldier-statesman* og *soldier-policeman*. *Soldier-socialworker* har etter hvert også kommet til, og det synes ingen grense for hva man kan putte som prefiks til ordet soldat.

I skarp kontrast til de akademiske miljøene, finnes fortsatt de som hardnakket hevder at krigerkultur og krigeretos er absolutte verdier for militærmakten.⁴³ Krigeren som rollemodell er heller ikke helt død.⁴⁴ Et mellomstandpunkt kan være å betegne den militære kulturen som en *Janus-kultur*, med en *varm* og en *kald* side. I dette ligger at militærmakten må beherske både kamp- og hjelpearbeiderrollen.⁴⁵

Selv om den nye forskningen har betydd mye for mitt arbeid med kapittel 4, om holdninger og krigføring ved begynnelsen av 2000-tallet, er det ikke til å komme ifra at klassikerne Huntington og Clausewitz er med fra første stund. Disse representerer fortsatt på en måte ”grunnteksten”, eller utgangspunktet som det alltid kan være fornuftig å vende tilbake til.

³⁸ Coker, Christopher. 2007. *The Warrior Ethos*. London: Routledge.

³⁹ Coker, Christopher. 2001. *Humane Warfare*. London: Routledge.

⁴⁰ Battistelli, Fabrizio. 1997. Peacekeeping and the Postmodern Soldier. *Armed Forces & Society*, Vol. 23, No. 3: 467 – 484.

⁴¹ Huntington, Samuel P. 1996. *The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order*. London: Free Press. Side 71.

⁴² Moskos, Charles C., John Allen Williams, David R. Segal (eds.). 2000. *The Postmodern Military*. Oxford: Oxford University Press.

⁴³ Buckingham, David W. 1999. *The Warrior Ethos*. Newport, RI: Naval War College.

⁴⁴ Henriksen, Rune. 2007. Warriors in Combat – What Makes People Actively Fight in Combat? *The Journal of Strategic Studies*, Vol. 30, No. 2: 187 – 223.

⁴⁵ Soeters, Joseph L., Donna J. Winslow and Alise Weibull. 2006. Military Culture. I: Caforio, Giuseppe (ed.). *Handbook of the Sociology of the Military*. New York: Springer. Side 245.

2.3 Metodisk design

I bunn for det metodiske designet for oppgaven ligger en blanding av historisk og samfunnsvitenskaplig metode. Rammen for denne oppgaven var i utgangspunktet en studie av norsk militær kultur som en del av den vestlige militære tradisjonen. Problemstillingen fremstod innledningsvis som forholdsvis uklar. Jeg valgte derfor en induktiv strategi, eller åpen tilnærming for min kildeinnsamling. Gjennom omfattende litteraturstudier forsøkte jeg å samle mest mulig relevant informasjon som kunne tolkes inn i en kulturell ramme. Litteraturstudiene ble betydelig underlettet av at jeg, som historisk interessert, hadde lest mye av litteraturen på forhånd, og således hadde en viss formening om hvor jeg burde lete etter relevant informasjon. Med et mest mulig åpent sinn, men selvfølgelig preget av min yrkesbakgrunn og mine krigshistoriske forhåndskunnskaper, forsøkte jeg å systematisere den informasjonen jeg tilegnet meg gjennom litteraturen. Etter hvert syntes det å danne seg visse mønstre. Innholdet i den militære kulturen begynte å ta form.

I den neste fasen sammenholdt jeg den systematiserte informasjonen om den militære kulturen med min kunnskap om samtidshistorien. Hensikten var å se om det var trekk i samtiden og ved tidsånden som kunne underbygge, eventuelt forklare de særegne trekkene jeg mente å se ved den militære kulturen. Det viste seg forholdsvis raskt at de kulturelle trekkene lot seg kategorisere under kjente historiske begrep. Ideologiske strømninger i samtiden bidro til å kaste lys over den militære kulturens innhold og underbygget min kategorisering av funn. Det syntes å være en sammenheng mellom den historiske utviklingen og mine funn med tanke på den militære kulturens innhold. Dette sannsynliggjorde at jeg var på rett spor. Det syntes således rimelig at samfunnsutviklingen måtte ha innvirkning på innholdet i den militære kulturen. Imidlertid syntes påvirkningen å være mer av evolusjonær enn revolusjonær karakter. Teknologi og samfunn syntes å utvikle seg raskere enn den militære kulturen. Gitt min definisjon av kultur, var dette for så vidt ingen særlig overraskende observasjon. Imidlertid medførte denne erkjennelsen at jeg bestemte meg for å gjennomføre studien som to tilfellestudier med rundt hundre års mellomrom. Variabelen var militær kultur og enheten var det norske Forsvaret med vekt på hæren. Tidsrommet mellom de to studiene var ment å bidra til å fremheve kontraster og tydeliggjøre eventuell endring over tid.

Forsvaret er en stor institusjon. Det ble ganske tidlig klart for meg at endring også skjedde i ulike tempi på ulike nivåer i organisasjonen. Det syntes også å være ulike faktorer som påvirket endring på ulike nivåer. For å tydeliggjøre kontrastene også her, valgte jeg i de to tilfellestudiene å se på topp og bunn av den militære organisasjonen. Jeg endte derfor opp med å studere militær

kultur på det overordnede nivået, hvor institusjonen må legitimere sin oppdragsutførelse overfor myndighetene, og det laveste nivået hvor kampsoldaten, eller krigeren står ansikt til ansikt overfor en motstander og utfallet av konfrontasjonen kan bety forskjellen mellom liv og død. Her forventet jeg å finne de største variasjonene, eller kontrastene innenfor samme tidsrom. Dette nivået fremstår tydeligst i hæren. I 1900 hentes derfor eksemplene fra infanteriet, og i 2000 hentes eksemplene fra Telemark bataljon. Jeg vil imidlertid understreke at dette ikke er noen studie av Telemark bataljon, og at mine tolkninger kun tar utgangspunkt i bataljonens verdigrunnlag og ikke dens praksis. Uformelle samtaler og mailutveksling med befal i bataljonen er ikke av et slik omfang, eller karakter at de gir tilstrekkelig grunnlag for å fastslå om mine tolkninger faktisk er dekkende for gjeldende oppfatninger og praksis ved avdelingen. Telemark bataljon er valgt som referanse av to årsaker. For det første har den et dokumentert verdigrunnlag som også ligger til grunn for hærens soldatkodeks. For det andre fremstår bataljonen som en representativ kampavdeling i hæren hvor krigerkulturen burde være et fremtredende trekk ved profesjonskulturen på laveste nivå.

Det har aldri vært min ambisjon at funnene i denne oppgaven skulle la seg generalisere og ha gyldighetsområde utover det den faktisk rent konkret omhandler. Denne studien sier kun noe om trekk ved den norske militære kulturen på to forskjellige nivåer til to ulike tidspunkt. Det lengste man kan gå i retning av generalisering, er at det sannsynligvis er en sammenheng mellom samfunnsendringer og endringer i militær kultur. Dette innebærer en vag mulighet for teoretisk generalisering, det vil si fra empiri til teori. Den eksterne gyldigheten vil jeg allikevel anse som lav. Det er sannsynlig at dersom jeg valgte en administrativ avdeling som referanse på laveste nivå, ville sammenligningen mellom den militære kulturen og profesjonskulturen på laveste nivå kunne fått et helt annet utfall. Det er sågar ikke å utelukke at jeg ikke hadde funnet spor av krigerkultur, og at resultatene ville blitt totalt snudd på hodet.

Den interne gyldigheten vil jeg vurdere som noe sterkere. Allikevel anser jeg ikke å ha kommet nærmere sannheten enn at flere uavhengige kilder synes å understøtte mine resonnementer og konklusjoner. Oppgavens funn og konklusjoner hadde blitt vesentlig styrket, dersom jeg ved metodetriangulering hadde underbygget litteraturstudienes funn med intervjuer av eksempelvis soldater ved Telemark bataljon. Riktignok har jeg testet mine funn, resonnementer og konklusjoner mot andre kolleger og befal ved Telemark bataljon. Disse uformelle samtalene og utveksling av mail tilfredsstillende ikke kravene til forskningsmessig etterprøvbarehet.

2.4 Kildekritikk

Jeg har i denne oppgaven altoverveiende benyttet meg av litterære kilder. Kildene dekker nær hele det litterære spekteret og spenner fra dikt til faglitteratur. Med faglitteratur, eller historisk litteratur, mener jeg i denne sammenhengen bøker, artikler, oppgaver, essays og reglementer tilsvarende som spesifikt eller generelt omhandler temaer innenfor historie, statsvitenskap, etikk og militærvesen. Mye av denne litteraturen, særlig reglementene, har en normativ karakter. De beskriver ikke virkeligheten slik den faktisk er, men hvordan den burde være ifølge forfatteren.

Det meste av litteraturen om krig og krigshistorie jeg har benyttet meg av i oppgaven er sekundærkilder. De gir uttrykk for en annen forfatters tolkning av andre kilder. Disse kildene er heller ikke nødvendigvis primærkilder. I kildelitteraturen er det flere tilfeller av at de forskjellige forfatterne refererer til hverandre. Jeg har imidlertid forsøkt i størst mulig grad å benytte meg av litteratur fra forfattere som nyter stor internasjonal anerkjennelse innenfor sitt spesielle fagfelt, eller forfattere hvis syn og agenda er kjent. Biografier og skjønnlitteratur har jeg kun benyttet som levninger, det vil si som formidlere av tidstypiske tanker rundt samfunn og kultur.

Ideelt sett skal litteraturutvalget favne hele den tidstypiske debatten rundt emnet. Jeg har imidlertid i stor grad basert meg på noen hovedkilder. Det innebærer at mange kilder er valgt bort. Oppgaven er derfor vederheftig så langt mine primærkilder er tilforlatelige. Norske soldathåndbøker er offisielle dokumenter utgitt på forsvarsdepartementets eller forswarets overkommandos foranstaltning. Disse blir også distribuert til samtlige soldater og forblir soldatens eiendom også etter tjenesten. Min erfaring fra 10 år med soldatutdanning tilsier imidlertid at de ikke blir særlig flittig studert, og at de etterlates på kasernen når soldatene dimitteres. Hvordan dette forholdt seg for 100 år siden kan jeg bare spekulere i. Imidlertid er soldathåndbøkene med sitt normative innhold utvilsomt tidstypiske dokumenter.

Soldathåndbøkene er supplert med andre reglementer og offisielle utgivelser fra Forsvaret eller Forsvarets avdelinger. Man bør kunne utgå fra at litteratur og reglementer utgitt av Forsvaret formidler etatens og politiske myndigheters offisielle syn.

Forsvarets Verdigrunnlag ble i sin tid distribuert som bilag til Forsvarets Forum. Det torde være vel kjent i Forsvarets militære organisasjon. Det danner utgangspunktet for mye av etikkundervisningen i Forsvaret.

For perioden 1900 – 1914 har jeg også i stor grad benyttet meg av artikler i *Norsk Militært Tidsskrift*. Tidsskriftet gjenspeiler sannsynligvis tidsånden og den tidstypiske debatten, og er som sådan benyttet som levning. *NMT* var den gang det mest velrenommerte og toneangivende militære tidsskriftet i Norge. Imidlertid er tidsskriftet i denne perioden i første rekke et organ for

krigsskoleutdannede offiserer, og det er disse som i hovedsak kommer til uttrykk i spaltene. Andre befalskategoriers meninger fanges derfor ikke opp i samme grad, og det kan ikke utelukkes at disse hadde andre meninger.⁴⁶ Allikevel var det sannsynligvis de krigsskoleutdannede offiserene som hadde størst innflytelse på Forsvarets utvikling.

Språk og retorikk har endret seg i løpet av hundre år. Jeg tolker fortidens språk i lys av nåtidens, og språklige uttrykk kan ha endret meningsinnhold. Denotasjonen kan være den samme, men konnotasjonene kan være annerledes. Dette har jeg forsøkt å være meg bevisst og særlig ta hensyn til under kildestudiene som dekker den første perioden. Problemstillingen dukker imidlertid også opp i sammenligningen av begrepsinnhold mellom de to periodene.

Henrik Angell og Odd Munk er oppført som kilder, og man kan innvende at disse er ekstremister med sitt syn på krig, samfunn og militær kultur. Deres tanker og holdninger samsvarer dårlig med dagens norske selvbylde og er således lite kjent. De er absolutt ikke vederheftige som kilder, men fremstår som representanter for tidsånden. Årsaken til at de er representert i oppgaven med så vidt mange sitater er at de skriver godt, med litterær eleganse og på en tydelig måte uttrykker det andre sier mer fordekt. Disse forfatternes tanker var også å finne mer eller mindre fordekt i offisielle reglementer hvor det også fremkommer at dette er holdninger og kultur man faktisk ønsker å fremelske hos de vernepliktige og således også indirekte i hele folket. En nærmere drøfting av utbredelsen av dette tankegodset kommer jeg tilbake til i underkapittel 3.7.

Jeg har i løpet av arbeidet med oppgaven gjennom uformelle samtaler testet mine funn, resonnementer og konklusjoner på mange kolleger med ulik tjenestebakgrunn. Vel er mitt kontaktnett i hæren bredt etter over 20 års tjeneste, men det er ikke til å stikke under en stol at de jeg har mest kontakt med er de som jeg normalt deler interesser og holdninger med. Det kan derfor godt være at alle mine uformelle samtaler med kolleger over denne tematikken ikke har fått frem mangfoldet av holdninger slik intensjonen var, men tvert imot har bidratt til å bekrefte mine forutinntatte antagelser. Det var påfallende stor støtte for mine konklusjoner. Jeg har vært meg dette bevisst, og har således tilstrebet å nærme meg temaet fra flere innfallsvinkler gjennom kildelitteraturen.

Et etisk aspekt som ble tydelig under de mange uformelle samtalene med kolleger, var de flestes tilbakeholdenhet med tanke på å bli referert. De gjorde det klart at de ikke ville refereres på sine tanker om spesielt krigerkulturen. De eldre var påfallende mer tilbakeholdne enn de yngre. Det skriftlige kildematerialet fra nyere tid er også påfallende blottet for direkte henvisninger til det

⁴⁶ Grønmo, Sigmund. 1975. *Militære meninger*. Oslo: Universitetsforlaget. I perioden 1918 – 1970 påviser Grønmo

som allment kan oppfattes som krigerverdier. Krigerverdier kan derfor forstås som politisk ukorrekte. Imidlertid basert på egen erfaring gjennom over 20 år i Forsvaret, vet jeg at disse fortsatt er høyt verdsatt på avdelingsnivå. Dette synet ble også styrket gjennom de uformelle samtalene. Imidlertid kan særlig de eldste offiserenes skepsis mot å la seg sitere skyldes et ønske om å fremstå som politisk korrekt og som offisielle representanter for den militære kulturen på overordnet nivå. De yngre som er en del av krigerkulturen, hadde færre betenkligheter med å la seg sitere. Det at noen i offisiell sammenheng kun vil målbære det som oppfattes som politisk korrekte holdninger og meninger er problematisk i en forskningssammenheng.

3 Norsk militær kultur; holdninger til krig og krigføring ved begynnelsen av 1900 – tallet

I dette kapitlet vil jeg først tegne et grovt bilde av de overordnede ideologiske strømningene som gjorde seg gjeldende i Europa rundt århundreskiftet. Deretter vil jeg med eksempler fra forskjellig kildemateriale vise hvordan disse strømningene også påvirket den norske militære kulturen og derigjennom holdninger til krig og bruk av militærmakt. Ved hjelp av eksempler fra kildematerialet, vil jeg forsøke å gi et karakteristisk inntrykk av samfunnets og det norske forsvarets verdigrunnlag ved begynnelsen av 1900-tallet. Avslutningsvis vil jeg vise hvilken innvirkning den overordnede militære kulturen fikk på de verdier, holdninger og egenskaper som kom til å utgjøre tidens krigerkultur og soldatidealer. Jeg vil her konsentrere meg om de soldatidealer som ble ansett formålstjenlige i direkte kontakt, ansikt til ansikt med en fiende.

3.1 Ideologi – samfunn – krigens karakter

Unionsstriden og den ideologiske kampen for å befeste Norge som en nasjon og selvstendig stat med rett til eget territorium kom fremfor noe til å sette sitt preg på norsk militær kultur ved inngangen til det 20. århundret. Imidlertid må vi tilbake til siste del av 1800-tallet for fullt ut å forstå datidens militære kultur og Forsvarets holdninger til krig og bruk av militærmakt.

Store deler av Europa kom i siste halvdel av 1800-tallet til å preges av sterke nasjonalistiske strømninger. Nasjonalismen var en prosess som tok sikte på å opprettholde, eller skape enhet, selvstyre og identitet i befolkninger som ble ansett for å være en nasjon.⁴⁷ Nasjonalstaten var 1800-tallets overordnede politiske ideal. Enhver nasjon skulle ha sin stat. Innenfor statens territorium skulle befolkningen ideelt sett være mest mulig homogen med hensyn til felles opphav, språk, religion og kultur. Mange av konfliktene og krigene i Europa på 1800-tallet

interesse- og holdningsforskjeller mellom krigsskole- og befalsskoleutdannet befal.

⁴⁷ Hodne, Bjarne. 2002. *Norsk nasjonalkultur*. Oslo: Universitetsforlaget. Side 14.

skyldtes nettopp anstrengelsene for å løsrive og bygge nasjonalstater. Nasjonalstaten hadde også sine klare fordeler ved at den gav en viss beskyttelse mot usikkerhet innenfor det internasjonale markedsøkonomiske systemet. I samfunn som var sterkt preget av klassesdeling var nasjonalismen den ideologien som sterkest bidro til å integrere de laveste klassene i fellesskapet. Den tjente til å samle befolkningen innad om felles verdier og markerte nasjonens egenart utad. I denne prosessen ble gjerne nasjonen definert i ekskluderende termer i den forstand at det ble skapt skiller mellom *oss* og *dem*. Forestillingen av *de andre* som fiender eller rivaler kunne være sterk. Disse forestillingene gav grobunn for militarisme i den forstand at statslederne kom til å legge stor vekt på de militære aspektene ved mellomstatlige forhold. Store vernepliktsmasser ble utdannet og holdt under våpen for forsvar av fedrelandet og dets interesser. Militarismen av samfunnet førte til rustningskappløp og medførte en allminnelig politisk så vel som militær aksept for bruk av militærmakt.⁴⁸ Den såkalte rustningsnasjonalismen var en side av den stadig mer intense internasjonale konkurransen om kolonier og handelsinteresser i imperialismens tidsalder. Militarismen av samfunnet kom også til uttrykk i utbredelsen av militære idealer med røtter tilbake til føydalismen og de tradisjonelle krigerkulturene.

Militarisering, imperialismen og krigsforherligelse ble også rettferdiggjort av en utbredt sosialdarwinisme som hevdet den sterkeste rett i kampen for livsutfoldelse og uhindret samfunnsutvikling. Nasjoner ble sidestilt med dyrearter og tolket som biologiske raser som kjempet for overlevelse i en verden der den sterkeste og mest tilpassningsdyktige ville vinne kampen for næringstilgang og livsrom. Innenfor protestantismen fantes det også teologer som pisket opp stemningen ved å vise til en Guds plan for det enkelte folk.⁴⁹ Innenfor denne krigsteologien ble det folkets oppgave å oppfylle Guds plan, og i kampen for å oppfylle Guds vilje var intet offer for stort. Samlet kom denne salige blandingen av nasjonalisme, religion, sosialdarwinisme og krigsromantikk til å danne fundamentet i en krigersk kulturforståelse hvor bruk av militærmakt ikke bare var naturlig, men også ble ansett for å være formålstjenlig, sågar kulturfremmende. Den britiske historikeren Michael Howard lanserer begrepet *bellicistisk* om kulturer hvor det betraktes som naturlig, uunngåelig og riktig å løse uoverensstemmelser med militærmakt. Howard hevder at den folkelige så vel som militære begeistringene som kom til uttrykk i forbindelse med utbruddet av Den første verdenskrigen var kulturelt betinget. Howard betegner denne formen for krigersk kultur, eller utvært militarisme som *bellicisme*. "[...]

⁴⁸ Hobson, Rolf og Tom Kristiansen. 2001. *Norsk forsvarshistorie. Bind 3. 1905 – 1940. Total krig, nøytralitet og politisk splittelse*. Bergen: Eide forlag. Side 75.

⁴⁹ Barth, Boris. 2003. *Dolchstoßlegenden und politische Desintegration*. Düsseldorf: Droste Verlag. Side 150 – 151.

cultures, [...] in which the settling of contentious issues by armed conflict is regarded as natural, inevitable and right, [...] I would define, not as militarist, but as bellicist."⁵⁰

Den moderne industrialiserte folkekrigens masseslakt, som blant annet den amerikanske borgerkrigen og den tysk-franske krig hadde båret bud om, var forholdsvis lite påaktet i Europa. Den europeiske krigsromantikken baserte seg i hovedsak på erfaringene fra de tyske samlingskrigene i 1860-årene og høyimperialismens kolonikriger hvor, for å si det med Rowan Atkinsons rollefigur Captain Blackadder, den farligste motstanderen man kunne forvente å møte var "*a woman with a sharpened mango*". Disse erfaringene gav grunn til å tro at en fremtidig krig ville være kort, ærerik og kanskje til og med "*frisch und fröhlich*". Offensiven ble i store deler av Europa dyrket som en kult.⁵¹ Denne offensivens ideologi stod særlig sterkt i Frankrike og Tyskland, men også de øvrige stormaktene var opptatt av offensivens kraft. Samtlige land utviklet offensive doktriner. Begrunnelsene var mer bygget på militær ønsketenkning og ideologi enn militære realiteter. Offensivens ideologi hentet næring i sosialdarwinismen og krigsteologien. Karaktertrekk ved rasen, folkets predestinerte plass i historien og Guds plan rettferdiggjorde offensiv opptreden. I kampen mellom nasjonene ville den svake bukke under for den sterke. Følgelig gjalt det å opptre som sterk, og i så måte var offensiven den sterkestes ideologi. Den franske presidenten, Clément Fallières, påstod at kun offensiven var overensstemmende med den franske soldatens temperament. Den senere marskalk Foch fremholdt at den eneste doktrine som kunne føre til suksess var offensivens; "*the decisive power of offensive action undertaken with the resolute determination to march on the enemy, reach and destroy him*".⁵²

I løpet av 1800 – tallet var det norske offiserskorpset blitt et profesjonalisert byråkrati som lojalt fulgte politiske retningslinjer og ordrer.⁵³ Den senere kommanderende general Christian Theodor Holtfodt skrev i tidsskriftet *Samtiden* i 1907 at den norske armé var kjemisk fri for militarisme.⁵⁴ Imidlertid er det lite som tyder på at Norge var noe annerledesland i Europa med tanke på de rådende populære sivile og militære holdningene til krig og bruk av militærmakt. Som det vil

⁵⁰ Howard, Michael. 1983. *The Causes of Wars*. London: Temple Smith. Side 271.

⁵¹ Van Evera, Stephan. 1991. *The Cult of the Offensive and the Origins of the First World War*. I: Miller, Steven E., Sean M. Lynn-Jones and Stephen Van Evera (eds.). *Military Strategy and the Origins of the First World War*. Princeton, NJ: Princeton University Press. Side 59 - 108.

⁵² Ibid. Side 61.

⁵³ Berg, Roald. 2001. *Norsk forsvarshistorie. Bind 2. 1814 – 1905. Profesjon – Union – Nasjon*. Bergen: Eide forlag. Side 303.

⁵⁴ Hobson, Rolf og Tom Kristiansen. 2001. *Norsk forsvarshistorie. Bind 3. 1905 – 1940. Total krig, nøytralitet og politisk splittelse*. Bergen: Eide forlag. Side 29.

fremgå av eksemplene nedenunder, finnes det også innenfor norsk nasjonalisme bellicistiske trekk.

3.2 Overordnet ideologisk begrunnelse for krig: Nasjonalisme

I *Soldatens bok*, utarbeidet etter Forsvarsdepartementets foranstaltning i 1911, forsøker forfatterne å forklare nødvendigheten av et sterkt nasjonalt forsvar basert på verneplikt. Boken ble gitt hver enkelt soldat ved førstegangstjenestens begynnelse og skulle følge ham gjennom hele hans tjenestetid i linjen, landvernet og landstormen. Begrepsbruk og argumentasjon var i tråd med tidens alminnelige nasjonalistiske ideer i Europa. Det synes imidlertid klart at boken er mer normativ ideologisk enn deskriptiv i sin omtale av det norske folket og den norske soldaten, for samtidig som forfatterne påpeker alle de gode karaktertrekkene ved nordmennene, bærer boken tydelig preg av å være en argumentasjon mot visse antimilitaristiske holdninger.

Vesentlige deler av boken var ført i pennen av daværende kaptein Johannes K. T. Hægland. Han hadde den 17. april 1909 holdt et foredrag i Oslo Militære Samfund om hvordan man kunne styrke forsvarsmotivasjonen hos de vernepliktige i en tid da *"der er plads og grobund for en hvilken som helst antimilitær godtkjøpsbetraktning"*.⁵⁵ Formålet med foredraget var opprinnelig å få innført undervisning i samfunnslære ved Krigsskolen slik at de fremtidige offiserene kunne stå bedre rustet til å møte utfordringene i samfunnsdebatten. Foredraget vakte imidlertid oppsikt utover offiserskretser, og Hægland ble invitert til Stortinget av begeistrede Venstrepolitikere for å gjenta sitt foredrag der. Partiet Venstre var særlig opptatt av å sikre at offiserskorpset ble tilført en sikker demokratisk grunnholdning. Kaptein Hægland vant frem i sin argumentasjon, og i 1911 ble samfunnslære innført som fag på Krigsskolen. Kaptein Hægland fikk også i stor grad sette sitt preg på det ideologiske innholdet i *Soldatens bok* idet han forfattet de viktige avsnittene *Verneplikt, Forsvaret og tidens spørsmål, Kan vi forsvare os* og *Soldaten*. I disse avsnittene fremgår det tydelig hvilke ideer, verdier, regler, normer, koder og soldatidealer man fra Venstrehold og nasjonalistiske kretser ønsket å vektlegge i hæren. Begeistring var imidlertid ikke like stor blant alle stortingsrepresentantene. Sosialisten Adam Egede-Nissen mente Hægland fremstod som en *"statsbelønnet emissær mot socialismen"* og at hans hovedanliggende var *"at faa flettet kristendomstroen og militarismen sammen"*.⁵⁶ Påstandene innholdt ikke så rent lite sannhet. Hægland var, som vi skal se, ikke bare sterkt påvirket av partiet Venstres nasjonaldemokratiske samfunnssyn, men også av militaristisk og sosialdarwinistisk tankegods.

⁵⁵ Hosar, Hans P. 2000. *Kunnskap, dannelse og krigens krav*. Oslo: Elanders Publishing. Side 157-158.

⁵⁶ Ibid. Side 157. Sitert etter St. tid. 1911 side 827 og 832.

I *Soldatens bok* kommer nasjonalismen særlig til uttrykk gjennom forfatterens vektlegging av visse deler av norsk historie og tradisjon samt fremheving av størrelser som ætt, folk, nasjon og fedreland som de høyeste verdier for individet. Et ytterligere fremtredende nasjonalistisk trekk er vektleggingen av holdninger som fedrelandskjærighet og offervilje. Det siste skulle følge logisk av det første. Motivert av kjærighet til ætt, folk, nasjon og fedreland skulle individet være villig til å ofre livet.

Norsk nasjonalisme var i stor grad ekskluderende. Den fremhevet det særnorske på bekostning av den felles nordiske og europeiske kulturarven. Nasjonal identitet ble bygget på en blanding av etnisk, lingvistisk og sosial nasjonalisme. Denne formen for nasjonalisme kan sammenfattes under begrepet romantisk nasjonalisme.⁵⁷ Karakteristisk for den romantiske nasjonalismen, ble den norske nasjonalkulturen i løpet av 1800-tallet bygget opp rundt norsk natur, språk, historie, religion, bondekultur og en rekke symboler som Grunnloven og flagget.⁵⁸ Nasjonalkulturen var en ideologisk formet, tung symbolsk identitetsskaper med nedslag i befolkningen i form av nasjonalfølelse og en allmenn oppfatning av hva som var norsk.⁵⁹

Nasjonalkulturens byggeklosser er lett identifiserbare i *Soldatens bok*. Boken innledes med en kraftpatriotisk kanon av dikt som fjerner rimelig tvil med hensyn til hvilke verdier og idealer boken er tuftet på. Det er tydelig at hensikten er å henrykke leseren i nasjonalistisk begeistring. Innledningsvis gjengis et dikt om sterk og sunn ungdom. På neste side er det poengtert at H M Kongen er den høyeste befalingsmann over Rikets land- og sjømakt. Under står hans valgspåk: Alt for Norge! Deretter gjengis på motstående side et neppe tilfeldig utvalg strofer fra nasjonalsangen. Den blir etterfulgt av ytterligere dikt hvorav et av Ivar Aasen som presiserer ungdommens forpliktelser og gjeld overfor tidligere generasjoner:

*Lat oss inkje forfedrene gløyma
under alt som me venda og snu;
for dei gav oss ein arv til aa gjøyma;
han er større en mange vil tru.*

Avslutningsvis Bjørnsons dikt "*Jeg vil verge mit land*". På de neste sidene tjener illustrasjoner av hjemmet og slektstreet samt enda flere dikt til å konkretisere og tydeliggjøre hvilke verdier som står på spill, og som man må være villig til å kjempe for. Hægland poengterer at det er sin egen livslykke man skal kjempe for og at denne ikke kan søkes utenfor samfunnet, men må søkes realisert i samfunn med andre likesinnede. Selvoppholdelsesdriftens første bud vil, ifølge

⁵⁷ Hodne, Bjarne. 2002. *Norsk nasjonalkultur*. Oslo: Universitetsforlaget. Side 16.

⁵⁸ Ibid. Side 121.

Hægland, være å bygge et ordnet homogent samfunn som grunnlag for personlig lykke og fremgang. Fellesskapsfølelsen som gror frem av denne innsikten vil finne uttrykk i fedrelandskjærighet og vernevilje.⁶⁰

Tegningen av hjemmet viser ikke en bygård, eller en leiekaserne, men et gårdsbruk og et fiskebruk med tilhørende aktivitet. På motstående side er det illustrert et slektstre med solid rotsystem og kraftige, friske grener. Soldaten oppfordres til å lime inn et bilde av hjemmet og fylle i slektstreet. Den enkelte skulle med andre ord stedse minnes på den gjeld og de forpliktelser han hadde overfor tidligere generasjoner og alt hva de hadde opparbeidet. Underliggende finner man spor av bondekultur og bondesamfunnets tankegang om at man alltid skulle overlate gården til neste generasjon i bedre skikk enn man selv hadde overtatt den. De kraftige og friske grenene på treet antyder at man har de beste forutsetninger for å lykkes. I det innledende avsnittet om *Vernepligt* i *Soldatens bok* knytter Hægland, med henvisning til det gamle Hellas, båndene mellom gården, hjemmet, familien og fedrelandet: ”*Fædrelandet – den av fædrenes ånder beskyttede familieeiendom – indesluttet saaledes for den enkelte: slegt, eiendom, ret og religion; utenfor den hadde han intet; ingen ret, ingen pligt, ingen gud*”.⁶¹ Slik oppsummeres samtidens ideal om at enhver nasjon skulle ha sin stat.

I samme avsnitt gir Hægland også en forklaring på størrelsene *nasjon* og *nasjonalitet* som er helt i tråd med prinsippene for den norske romantiske nasjonalismen:

*Ordet nation og nationalitet betegner en samhørighet, som har sit utspring i forskjellige forhold. Fællesskap i race og avstamning gir sympati mellem folk og betegner visse likhetstræk i legemlig og ofte ogsaa i moralsk henseende. Overensstemmelse i religiøs opfatning avler overensstemmelse i moralbegreper og handlesæt. Samme sprog er en utømmelig kilde til meddelelser og skaper likesom en fælles tankeverden [...] Fælles historie og fælles lovgivning knytter tankekredsen sammen i fortid og nutid.*⁶²

Den etnisk homogene nasjonen gis i denne definisjonen en egenverdi. Kontrasten til dagens multikulturelle og liberal-demokratiske idealer er mer enn påfallende. Hægland poengterer videre at ”*Der kræves hos borgerne en vaaken forstaaelse av, at de hører sammen for fælles vekst og vel i fremtid som nutid, at de danner en folkegruppe med egen opgave at løse i utviklingens tjeneste, og der kræves vilje til at ta opgaven op*”.⁶³ Nasjonalstaten fremstilles som den naturlige ramme for et folk. Når folket har forstått at de hører sammen til sitt eget beste, vil

⁵⁹ Ibid. Side 11.

⁶⁰ Forsvarsdepartementet. 1911. *Soldatens bok*. Kristiania: Grøndahl & Søn. Side 12.

⁶¹ Ibid. Side 12.

⁶² Ibid. Side 14.

⁶³ Ibid. Side 14 - 15.

viljen til å ta oppgaven fatt komme til uttrykk gjennom en rasjonell kjærlighet til fedrelandet.

Denne fedrelandskjærligheten vil omfatte landet og alt det særnorske:

*Kjærlighet til fædrelandet er først og fremst kjærlighet til eget hjem, til sit og sine, men derigjennem ogsaa til samfundet som hjemmets forutsætning; den omfatter en av alle samhørighets grunde utsprunget troskapsfølelse mot land og folk, dets arv og ære, dets arbeide og opgave.*⁶⁴

Fedrelandskjærligheten kunne, ifølge Hægland, best demonstreres gjennom å bidra til et sterkt forsvar. Et sterkt forsvar var i tiden allment ansett for å være en forutsetning for en selvstendig stat, som igjen var en forutsetning for å kunne ivareta og videreutvikle det særegne norske til folkets beste: *”Det eksisterer ingen fri nation med et eget land og egne love, uten at den har maattet skape et vern for sig og sit. Dette er en kjendsgjerning, som man ikke kan komme forbi, det er saa og har saa været alle dage. Frihet uten forsvar kjenner ingen til”*.⁶⁵ Forsvar i norsk sammenheng var ensbetydende med et verneplikts- eller folkeforsvar. I *Soldatens bok* beskriver Hægland folkeforsvaret med referanse til oldtidens mønsterstat Hellas som det naturlige og ideelle: *”Enhver vaabenfør mand var fædrelandsforsvarer. Dette var den oprindelige tilstand i sine grundtræk i oldtidsstaten”*.⁶⁶

Det å være norsk innebar tilslutning til et sett særegne kulturelle verdier. Disse verdiene skulle gi den enkelte følelse av tilhørighet og identitet til land og fellesskap. Siden disse verdiene var mer ideologisk enn naturlig formet, måtte de formidles med overbevisningskraft til folket. I denne sammenhengen fikk Forsvaret en rolle både som tradisjonsbærer og kulturformidler. Norge var et klassesdelt samfunn, og Forsvaret var et sted representanter for alle klasser kunne møtes. Forsvaret fikk med dette etter hvert en viktig funksjon i utbredelsen av norsk nasjonalkultur i nasjonsbyggingsprosessen frem mot unionsoppløsningen. For det første ble Forsvaret ansett for å representere kulturelle verdier med bånd tilbake til norsk storhetstid, og for det andre var Forsvaret viktig med hensyn til å skape lojalitetsbånd til staten og binde folket sammen til en nasjon. Hæren skulle være en nasjonal skole, skriver Hægland i *Soldatens bok*.⁶⁷ Forståelsen av vernepliktens rolle i nasjonsbyggingsprosessen var ikke unik for Norge. Professor Spenser Wilkinson ved Oxford universitetet gav uttrykk for den samme tankegang i sin bok; *Britain at Bay* i 1909: *“To make the citizen a soldier is to give him a sense of duty to the country and that consciousness of doing it which, if spread through the whole population, will convert it into what*

⁶⁴ Ibid. Side 15.

⁶⁵ Ibid. Side 11.

⁶⁶ Ibid. Side 13.

⁶⁷ Ibid. Side 20.

is required – a nation.”⁶⁸ I de fleste europeiske land ble verneplikten bevisst utnyttet til å skape og vedlikeholde nasjonalfølelse og for å mobilisere til forsvar av nasjonalstaten mot *de andre*.

I tråd med den romantiske nasjonalismen, det ideologiske fundamentet for norsk nasjonalkultur, fant forfattere som befattet seg med norsk krigshistorie i tiden rundt unionsoppløsningen særlig inspirasjon i norsk storhetstid; vikingtiden og tidlig middelalder. Et gjennomgående trekk i denne litteraturen er forestillingen om at storhet og selvstendighet var bygget på et sterkt norsk folkeforsvar. Det var ansett for typisk norsk å være en god soldat og kriger. Slik hadde det alltid vært. En fremtredende talsmann for den gamle norske krigerkulturen og krigsdyrkelsen var den fargerike offiseren Henrik Angell. Han var en flittig foredragsholder som reiste landet rundt og prediket nasjonalistiske og krigerske dyder. Angell var i det hele tatt en fremtredende representant for den liberal-demokratiske nasjonalismen. For Angells del synes imidlertid veien over til militarisme kort. I hans krigshistoriske verk fremstilles det gjennomgående som om det norske folket alltid hadde vært et krigerfolk: ”*Hos de gamle nordmænd var det sliq, at enhver fribaaren mand var kriger. Saaledes havde det været fra umindelige tider*”.⁶⁹ Holdninger og egenskaper Angell mente kjennetegnet storhetstidens norske krigerkultur ble fremstilt som iboende karaktertrekk ved det norske folket, og Angell var ikke snau på norske vegne:

*Fra gutten var nævestor, ble han oppøvet til kriger. Ved alskens idræt blev han gjort rask og smidig, djerv og haardfør, koldblodig og raadsnar. Vaabenferdigheten var kun en del av hans idrætsopdragelse. Det var ikke den idræt, som nævnes kan, som ikke de gamle nordmænd kjendte og var mæstere i. Kongen og høvdingene gikk i spidsen. Vi mindes idrætsmænd som [...] Man kan kun nævne de gamle grækere, der som idrætsfolk stod over nordmændene. Det var ikke da den enkelte mand, som dyrket idræt, det var det hele folk [...]*⁷⁰

Hos Hægland er også forestillingen om det norske krigerfolket fremtredende. I sine bestrebelser for å skape forståelse blant de vernepliktige for nødvendigheten av et forsvar, peker han i *Soldatens bok* på samtidens sikkerhetspolitiske situasjon og sammenholder denne med historisk erfaring. Han trekker paralleller bakover i norsk historie for å vise at nordmennene nesten alltid har vist seg denne situasjonen voksen. Dette fordi de visste å opprettholde et sterkt forsvar og ivareta ”*sin krigerske kraft for at kunne møte alle indtræf*”.⁷¹ Unntaket var periodene i union med Danmark og Sverige da det lot forsvaret forfalle.

I 1319 døde den sidste mandlige ætling av Harald Haafagres æt, og de ulykkelige unioners tid begyndte. Den gamle hærlov holdtes ikke længre i hævd, men forfaldt litt efter litt [...] Endelig forfaldt forsvaret ganske, og det blev spottende sagt om landet, at

⁶⁸ Gjengitt etter Howard, Michael. 1983. *The Causes of Wars*. London: Temple Smith. Side 24.

⁶⁹ Angell, Henrik. 1906. *Norges krigshistorie*. Kristiania: Grøndahl & Søns Forlag. Side 5.

⁷⁰ Ibid. Side 10.

⁷¹ Forsvarsdepartementet. 1911. *Soldatens bok*. Kristiania: Grøndahl & Søn. Side 11.

*det kunde tages med 2 skibe [...] Med hæren forfaldt ogsaa folkets krigerske aand og mandom, og haand i haand hermed fulgte økonomisk nedgang, armod og usseldom.*⁷²

Angell påpeker samme årsaksforhold i sin bok *Norges krigshistorie*: ”Da Norge gikk nedover, sank ogsaa vernet og med det den krigerske aand, trangen og lysten til mandig idræt. De ting hører sammen”.⁷³ På bakgrunn av den rådende politiske og ideologiske verdensanskuelsen rundt århundreskiftet, ville et forfall av denne typen få de alvorligste følger for nasjonen.

3.3 Sosialdarwinisme

Underliggende hos Hægland og Angell finnes hele tiden en hobbesiansk tanke om alles kamp mot alle. Rasjonalet bak et sterkt forsvar var forestillingen om at de sterke statene uvegerlig ville forgripe seg på de små i sin naturlige ekspansjonstrang. I dette ligger en sosialdarwinistisk tankegang. I henhold til sosialdarwinismen utviklet samfunnet seg på samme måte som de forskjellige arter i naturen, det vil si etter prinsippet om naturlig utvelgelse. De svake folkene, eller rasene bukket under for, eller måtte underordne seg de sterke. Dette var naturens og folkenes lov. Ifølge Hægland vil man hos enkelte folk finne ”visse eiendommeligheter i folkekarakteren, folkeracen og nationen” som gjør dem bedre, eller mindre egnet for overlevelse og selvhevdelse enn andre.⁷⁴ Et folks posisjon i det internasjonale anarkiet var utelukkende bygget på dets evne til selvhevdelse, eller mangel på sådan. Et folks anseelse og posisjon var således avhengig av styrke, og denne måtte opprettholdes gjennom fortløpende foredling av folket. Krigen ble således ikke bare et middel, men et mål i seg selv for å opprettholde folkets posisjon i verden. Krigen fungerte i henhold til sosialdarwinistisk tankegang som en renselsesprosess, et rensende stålbad for nasjonens moral og styrke. Gjennom krigen kunne man rendyrke og videreføre folkets gode egenskaper samtidig som man fikk rensset ut de dårlige. Således representerte krigen fremskrittet, noe positivt, naturlig og nødvendig. Disse tankene tjente også til å underbygge offensivens ideologi.

Krigen var like naturlig som slekters gang. Jules Cambon, den franske ambassadøren i Berlin 1914, skal ved avskjeden med den tyske utenriksminister ha sagt: ”Når den gamle generasjon som selv har oplevet en krig, dør ut og en ny vokser op, som ikke selv har prøvet krigens redsler, og som kjenner dåds kraft og stridslyst i sig – så omtrent hvert 40. år – da har vi en ny krig; det er verdens gang”.⁷⁵

⁷² Ibid. Side 48 - 49.

⁷³ Angell, Henrik. 1906. *Norges krigshistorie*. Kristiania: Grøndahl & Sønns Forlag. Side 10.

⁷⁴ Forsvarsdepartementet. 1911. *Soldatens bok*. Kristiania: Grøndahl & Søn. Side 51.

⁷⁵ Sitert i Forsvarsdepartementet. 1920. *Norsk soldatbok*. Fredrikshald: Sem. Side 12.

Oppfatningen om at krigen var naturlig og ville komme regelmessig var grunnfestet. Heldigvis for det norske folk, fremholder både Angell og Hægland at det har de beste forutsetninger for å hevde seg i den daglige kampen for tilværelsen. Det norske folket har gjennom generasjoner ført en suksessfull kamp mot naturkrefter og fiender. Således har det bevist at det har to i seg til selvhevdelse. Imidlertid må ”*folkets krigerske aand og mandom*” holdes vedlike. Logikken er enkel, men talende: Bare gjennom å opprettholde sin ”*krigerske kraft*”, og til dette var forsvaret det åpenbare redskapet, kunne folket bevare og videreføre sin selvstendighet i det internasjonale anarkiet. Både nasjonalismen og sosialdarwinismen pekte i samme retning. Et sterkt forsvar fremstår i lys av disse ideologiske strømmingene ikke bare som en garantist for frihet og velstand, men også som et mål i seg selv, fordi det var forutsetningen for opprettholdelsen av den kraft som sikret friheten og velstanden for folket. I lys av sosialdarwinismen var det kun den sterkeste som overlevde og fikk føre sin kulturarv videre. Hægland tegner et dystert bilde av de nasjonene som har vist svakhet og forsømt sitt forsvar:

*Der har været mange nationer, som har forsømt sit forsvar, latt det forfalde, mistet sin krigerske kraft i vellevnet eller søkt at komme utenom sin vernepligt ved at faa fremmede til at utføre den for sig. Historien frembyr mange advarende eksempler på folk, som har søkt fred paa denne vei; udviklingen har altid hat samme forløp, borgerne har mistet de goder, de ikke længer selv kunde forsvare, historien har frakjendt dem retten til at bestaa som selvstændig folk.*⁷⁶

Ifølge Hægland skal A. O. Vinje ha sagt: ”*Et folk hev aldri gjenge til grunds av di det var lite, men av di det var daarlegt*”.⁷⁷ Dette var også hovedbudskapet i Angells foredragsserie om montenegrinernes kamp mot tyrkerne.⁷⁸ Angell fant flere likhetstrekk hos de to fjellfolkene, nordmenn og montenegrinere. De hadde begge reist seg mot overmakten og kjempet:

*Et saadant folk kan visstnok beseires, men ikke underkues, thi det folk det har i selve nederlaget den nationale gjenfødelses kraft i sig, det dør ikke det staar op paany – det seirer tilsidst. Men det folk, som feigt lægger vaabnene ned og mener at det nytter ikke saa alligevel, at overmagten er for stor, det har mistet troen paa sig selv, det er veigt og feigt, det folk er viet undergangen, det gaar i sin grav, det dør, - og det var ingen bedre skjebne værd. Og i graven tar det med sig dommen, og den lever i slægterne og i folkene, i historien længe, længe efter.*⁷⁹

Det som gjelder for Montenegro gjelder også for Norge. Vel er sammenligningen flatterende, men utsagnet får også tankene til å gå i retning av en bunker i Berlin april dagene 1945. I lys av sosialdarwinismen var det visse egenskaper som måtte dyrkes for at folket skulle overleve. Disse egenskapene ble best holdt i hevd gjennom militær aktivitet, kanskje sågar krig. Slik ble krigen

⁷⁶ Forsvarsdepartementet. 1911. *Soldatens bok*. Kristiania: Grøndahl & Søn. Side 11.

⁷⁷ Ibid. Side 54.

⁷⁸ Andersen, Roy. 2000. *Henrik Angell – En nordmann på tvers*. Oslo: Forum - Aschehoug. Side 109.

⁷⁹ Sitert i Andersen, Roy. 2000. *Henrik Angell – En nordmann på tvers*. Oslo: Forum - Aschehoug. Side 109.

et virkemiddel for å stålsette og herde folket, for å sette det bedre i stand til å overleve og utvikles på lang sikt. Både hos Angell og Hægland tegnes det gjennomgående et positivt bilde av det norske folket. Det fremstilles som en nasjon med en rik kulturarv, som dersom den forvaltes rett, vil sikre folkets overlevelse og utvikling:

Det gjælder for os at hævde arven slik, at landet ogsaa tillidsfuldt tør se fremtiden i møte. Det gjælder, at de egenskaper, som betinger fremgang og opgang, holdes i hæder og hævd, og at de tilbøieligheter, som medfører nedgang og forfald, holdes nede. Det gjælder, at haardførhet, nøisomhet og personlig ydelsesevne holdes oppe, at rask og redbon offervillighet skattes og hædres, det gjælder at slaphet, egenkjærlig selvsyke og feighet møtes med almen foragt.

*Fædrelandets forsvar er derfor en instinktiv sak hos ethvert ufordærvet folk, voldsmand skal møtes med ethvert middel og under enhver risiko.*⁸⁰

I Norge utgikk Forsvaret fra folket. Det var gjennom hæren og krigen at folket ble en nasjon. Man hadde en usvikelig tro på at verneplikten ville frembringe positive egenskaper i folket. Førstegangstjenesten var en nasjonal skole og en eventuell krig var antatt å ha en foredlende og sammensveisende effekt på folket. Denne troen på krigen som noe udelt positivt deler Hægland ikke bare med Angell, men også med flere andre av deres samtidige og ikke bare offiserer.

Angells tanker om krigens foredlende effekt kommer tydelig til uttrykk i den lille boken *Fortællinger fra grænsevagten 1905*. Følgende samtale utspiller seg mellom Angell og en stortingsmann, stortingsmannen først, så Angell:

Jeg har altid før anset krig som den største ulykke, der kan overgaa et folk [...] Indser jeg, at der findes noget, som er langt verre [...] Et folks forsumpelse i egoisme, i materialisme, i slaphed og veikhed gennem en lang fredes saakaldte velsignelse.

*Jeg siger med gamle biskop Heuch: Jeg ved ikke, om jeg tør ønske krig for mit folk, men jeg er sikker paa, at det havde godt af at se den temmelig skarpt i øinene af og til. Det følger meget ondt med en krig, men et folks bedste egenskaber kommer ved den frem og til sin ret, og det er vist, at det bedste gror altid frem i offerets og lidelsens blodspor.*⁸¹

Angell gir gjentatte ganger uttrykk for den grunnleggende oppfatning at fredens ubekymrede liv forderver folket. Krigen derimot tjener, ifølge Angell, til å oppdra og foredle det og representerer således fremskrittet. Denne sosialdarwinistiske forståelsen av krigen som noe naturlig og nødvendig danner bakgrunnen for krigsteologien og bellicismen; den religiøse og kulturelt betingede krigsbegeistringen som ledet inn i Den første verdenskrigen.⁸²

⁸⁰ Forsvarsdepartementet. 1911. *Soldatens bok*. Kristiania: Grøndahl & Søn. Side 55 – 56.

⁸¹ Angell, Henrik. 1905. *Fortællinger fra grænsevagten 1905*. Kristiania: Aschehoug. Side 17 – 18.

⁸² Howard, Michael. 1983. *The Causes of Wars*. London: Temple Smith. Side 10.

3.4 Krigsteologi

I krigsteologien, som var et særtrekk ved luthersk protestantisme rundt århundreskiftet, oppgikk romantiske, nasjonalistiske og sosialdarwinistiske forestillinger i ideen om en Guds plan for det enkelte folk.⁸³ Noen folk hadde gudegitte egenskaper og var derfor forutbestemt å skulle innta en ledende posisjon i verdenssamfunnet. En beleilig tanke også med hensyn til tidens kolonikappløp. Sosialdarwinistiske naturlige begrunnelser ble innenfor krigsteologien erstattet med referanser til religiøse begrep som ånd, gjenfødelse, Guds ord, Guds plan, forsoning og offer. Disse religiøse termene gjenfinnes også innenfor norsk protestantisme og nasjonalisme. Riktignok fikk ikke krigsteologien noen særlig betydning innenfor den norske kirken. Mens tysk luthersk protestantisk krigsteologi forenet religionen og nasjonen, var kirken i Norge knyttet til unionskongen og unionen. Den fikk derfor ikke den samme samlende kraft i Norge. Allikevel hadde krigsteologien sine talsmenn både innenfor og utenfor kirken.

Ved siden av forfatteren Sven Moren og Henrik Angell var dikterpresten Anders Hovden en av den frilynte ungdomsbevegelsens mest aktive foredragsholdere.⁸⁴ Han formidlet gjennom teologien den samme krigsromantikken som Angell. I kamp for Norge lå implisitt en oppfyllelse av Guds vilje. Følgelig lå også i viljen til kamp et indirekte løfte om frelse og evig liv. Om ikke annet så gjennom heltedåden på slagmarken som ville bli husket uavhengig av seier eller nederlag. Håvamål uttrykker samme budskap.⁸⁵ For fedrelandet og oppfyllelsen av Guds vilje, er intet offer for stort, ifølge pastor Hovden:

*Mitt land eg gjev med hugheilt mod
alt det, som heiter mitt;
min sveitte og mitt friske blod,
sjaa det er allting ditt!
So sælt ein gong for sliten mann
aa sova i di jord.
Gud evig signe Norigs land,
det er mitt siste ord!*⁸⁶

Den nevnte boken, *Fortællinger fra grønsøevagten 1905*, frembyr en rikholdig samling eksempler på sosialdarwinistisk påvirkning og bellicisme. Hos Angell tenderer imidlertid bellicismen også til å anta form av krigsteologi. Angell var en flittig bruker av sitat fra pastor Hovdens salmer og prekner. I krigsteologien byttes sosialdarwinismens evolusjon ut med Guds store plan og vilje. I

⁸³ Barth, Boris. 2003. *Dolchstosslegenden und politische Desintegration*. Düsseldorf: Droste Verlag. Side 151.

⁸⁴ Andersen, Roy. 2000. *Henrik Angell – En nordmann på tvers*. Oslo: Forum - Aschehoug. Side 132.

⁸⁵ Holm-Olsen, Ludvig (overs.). 1975. *Edda- dikt*. Oslo: Cappelen. Håvamål, strofe 76. Side 42.

et av kapitlene tillegger Angell en av sine mange samtalepartnere i boken, en redaktør, følgende utsagn: ”*Selvopgivelse er undergang, selvhævdelse er folkets pligt mod Gud, hvis det skal kunne fylde den plads og den opgave, der er det anvist paa jorden*”.⁸⁷

Hos Angell fremstilles med andre ord folkenes kamp for sin rettmessige plass og utvikling som en plikt mot Gud. Nasjonalstaten er en Guds gave, som man er pliktig overfor Gud å forsvare. Den som ikke reiser seg til kamp for sin nasjon, for å oppfylle Guds plan, fortjener Guds straff; undergangen.

Kapitlet *Af dagbogen* gir ytterligere innsikt i Angells krigsteologi og bellicistiske holdninger. Det er noe religiøst over Angells møte med en gammel soldat på Prestebakke:

Han (en graaskjægget, krocket soldat, en frivillig, ved den faldnes støtte; på Prestebakke kirke, minnesmerke fra kampene 10. juni 1808) sa: ”Hvor man kommer sit land og sit folk nær i denne tid. Her brænder den hellige ild i hjertene nu. Og tænk, om det blev til krig! Hvor man hver dag skulde slide ondt, fryse, sætte helbreden til, sin families velfærd, og hvor bekymringen for fædrelandet hver time vilde ængste en. Men ikke har vort folk havt ondt af disse maaneder, disse dage; der findes ikke et menneske i hele landet, som ikke er glad og taknemlig over at ha oplevet dem.

*Og saa oplever vi at krigstankerne ikke fremkalder det onde i os, tvert om. Jeg tør sige, at de fremkalder det bedste i os. Man giver liv og blod, helbred, gods, ofrer sig og sine. Naar man er frisk og stærk og intet feiler, - da har man ofte saa vanskelig for at søge hen til Vorherre og komme ham nær. Saaledes er det ogsaa med et folk og fædrelandet. Men feiler der én noget, kommer ulykker og nød, da søger man tilbage til Gud, blir som et nyt menneske i samfund med ham. [...] Er det ikke saa ogsaa med fædrelandet? I knæ er bøiet saa mangen en norsk mand og kvinde i de lange krigens aar mellom 1807 og 1814 og nu i 1905. Vi har aldrig ondt af at knæle ned for Gud og vort land. Det er ingen ydmygelse.*⁸⁸

Religionen har en fremtredende plass i Angells militære kultur. Bibelske og religiøse allusjoner er gjennomgående i hans beretninger. I møte med den gamle soldaten får referansene til den hellige ild, eller Den Hellige Ånd, og sammenligningen mellom den enkeltes forhold til Gud og forholdet til fedrelandet, Angells tanker og holdninger til å fremstå som krigsteologi. Den gamle soldatens erkjennelse foran støtten ved Prestebakke kirke bærer preg av en religiøs vekkelse. Fedrelandet guddommeliggjøres, sidestilles med Gud og følgelig blir intet offer for stort. Det er det edleste offer å gi sitt liv for det aller helligste: Gud og fedrelandet. For ”*i krig kommer løs i et menneske alle gode instinkter og gjør kampen, lidelsen og selve døden let*”.⁸⁹

Offervilje står sentralt i den militære kultur Angell gjør seg til talsmann for. Det går som en rød tråd gjennom hans forfatterskap at intet offer er for stort for fedrelandet. Denne tanken kan man

⁸⁶ Gjengitt i Forsvarsdepartementet. 1920. *Norsk soldatbok*. Fredrikshald: Sem. Side 32.

⁸⁷ Angell, Henrik. 1905. *Fortællinger fra grænsevagten 1905*. Kristiania: Aschehoug. Side 16.

⁸⁸ Ibid. Side 73 - 74.

⁸⁹ Ibid. Side 74.

spore tilbake til oldtiden: *Dulce et decorum est pro patria mori.*⁹⁰ Offervilje for en høyere sak, for folket, for fedrelandet er en dyd hos Angell: ”*Bevis din fædrelandskjærlighed med dit liv.*”⁹¹

I *Soldatens bok* beskriver også Hægland soldatgjerningen som en offerhandling av edleste sort. Det å falle i kamp for de vergeløse sidestilles nærmest med Jesu offer på korset:

*Soldatergjerningen er en offerhandling. Det er for sit og sine han strider, for far og mor, for vugge og viv. Naar faren er der, saa tar han soldaterrustningen paa og forlater alt sit; savn, anstrengelser og farer er det, som venter ham, personlig har han intet at vinde, men alt at tape. ”Falder”, det gjør vi alle før eller siden, ofre os for vort samfund det gjør vi nok ogsaa hver paa vor maate, men renere offer bringer ingen, og større ære fortjener ingen end den, som villig gaar faren under øine og byder liv og blod i vern om de vergeløse.*⁹²

Sosialdarwinisme og krigsteologi var vel egnet til å piske opp en generell begeistring for krig og militær maktbruk. Med en forholdsvis lav forventet levealder, og med et liv i slit og fattigdom, var det kanskje ikke å undres over at folk kunne la seg forføres av tanken om å dø som helter fremfor å dø som utslitte vrak. Livslengden ville sannsynligvis være den samme. Ettermålet derimot ville være annerledes for den som fant heltedøden i krig. Angells holdning til dette spørsmålet var klart: ”*Den største skam var det for manden som for hans slegt ikke at bli godtatt som krigsmand. Han var ingen mand. – Bedre tyktes det at falde med hæder end leve med foragt.*”⁹³ Angell forsøkte selv å leve opp til disse idealene.⁹⁴

3.5 Bellicisme

Den britiske historikeren Michael Howard definerer en kultur hvor det betraktes som naturlig, uunngåelig og riktig å løse uoverensstemmelser med militærmakt som bellicistisk. Også i Norge finner man spor av en krigsbegeistring som faller inn under Howards definisjon av bellicisme.

Et meget talende eksempel på den generelle begeistring for krig og militærmakt som var nærværende i det norske samfunnet på begynnelsen av forrige århundre finner vi i romanen *Krigen 1905* av Odd Munk, et pseudonym for de to journalistene Sven Elvestad og Olaf Wilhelm Erichsen. Sven Elvestad, etter hvert mer kjent under pseudonymet Stein Riverton, og tidligere underoffiser Olaf Wilhelm Erichsen hadde dekket unionsoppløsningen og grensevakten i henholdsvis Fredrikshald og Kongsvinger sommeren og høsten 1905. Romanen beskriver en krig som, skal man tro forfatterne, beklageligvis aldri fant sted.

⁹⁰ Horats, ode 3, 2, 13.

⁹¹ Angell, Henrik. 1905. *Fortællinger fra grænsevagten 1905*. Kristiania: Aschehoug. Side 13.

⁹² Forsvarsdepartementet. 1911. *Soldatens bok*. Kristiania: Grøndahl & Søn. Side 36.

⁹³ Angell, Henrik. 1906. *Norges krigshistorie*. Kristiania: Grøndahl & Søn's Forlag. Side 6.

⁹⁴ Andersen, Roy. 2000. *Henrik Angell – En nordmann på tvers*. Oslo: Forum - Aschehoug.

Krigen var kort, og for Norges del ærerik. Forfatterne velger fullstendig å overse krigens lidelser, når de maler krigens slag og ødeleggelse. Det er offensivkulten, de heroiske offer og heltedåder på slagfeltet som kommer i forgrunnen. Omfanget av de skisserte krigshandlingene skulle imidlertid tilsi enorme materielle ødeleggelse og tusenvis av drepte soldater og sivile.

Forfatterens syn på krigeridealer og krig i sin alminnelighet kommer klart til uttrykk gjennom de ord de legger statsministeren i munnen i hans tale til nasjonalforsamlingen ved fredsslutningen. Statsministeren roser sivilbefolkningen og Forsvaret for sin oppofrelse og tapperhet. Han fremhever spesielt at Forsvaret nok en gang har innfridd forventningene og har kastet strålende glans over det gamle norske krigernavnet. Den korte krigen beskriver han kun som en begivenhetsrik periode i nasjonens liv. Den har vært en av de prektigste i landets historie. Intet ord om krigens redsler, kun ros til nasjonen for dens stoiske utholdenhet i kampen for friheten.⁹⁵ I talen listes også en rekke egenskaper og verdier som må antas å inngå i tidens militære kultur; verdighet, fryktløshet, mot, offervilje og tapperhet. Dette er verdier som fremstår som tidløse krigeridealer og som også kan knyttes an til de tradisjonelle krigerkulturene. Det mer enn antydes at disse egenskapene i alle tider har vært fremtredende karaktertrekk ved det norske folket. Disse verdiene fra nasjonens prektigste tid må selvfølgelig tas vare på og bringes videre til nye generasjoner. I talen ligger også en oppfatning av at det er igjennom krig at nasjonene og verden utvikler seg. Det er nettopp i krigen folkenes beste egenskaper kommer frem. Denne oppfatningen blir særlig tydelig i statsministerens avsluttende kommentarer til fredsavtalen:

Fredstanken er ligesaa skjøn, som Krigen er styg; men der gis Sygdomme, som kræver farlige Operationer. Jeg tror, at intet Stort og Godt kan kjøbes for billig pris. Uden at ha kjøbt det Helligste dyrt, lærer aldrig en Nation helt at vurdere, hva den har opnaad. Det er netop derved en Nation tar Skade paa sin Moral. Et Folks Velstand er ikke den eneste Betingelse for dets Existence. Det er ikke engang det vigtigste. Langt vigtigere end fyldte Skatkamre er det, at Folket bevarer sin Karakter ren, at de Idealer, som bestandig har vært en Nations høieste, ikke forkludres. Det er farligere. Og det nytter ikke at skjule ved Talemaader og Fraser.

Er det hændt, da ligger det og æder sig dybd ind i Folkesjælen; det er den dystre Hemmelighed, som betænder Folkets Livsnerver, den evige Græmmelse, som hindrer det fra at gaa med hævet Hode i Nationernes Række. Det er ikke Krigen, som ødelægger Folkene saa meget, som det man i visse Situationer gjør for at undgaa Krigen. En Krig kan være folkenes store Vækker. Den appellerer til de ophøiede Følelser og den myndige Villie, uden hvilken Nationen vilde være viet til Undergang.⁹⁶

Angells mytedannende bok om grensevakten 1905 er full av idealiserte forestillinger om det norske folkets begeistring og offervilje i kampen for sin rettmessige plass blant nasjonene. Som

⁹⁵ Munk, Odd. 1906. *Krigen 1905*. Christiania: Eget Forlag. Side 254.

⁹⁶ *Ibid.* Side 254 - 255.

en kuriositet kan bemerkes at mitt eksemplar av boken, *andet oplag*, er dedikert til *Christian julaften 1905 fra far og mor*. Håndskriften skulle tilsi at dedikasjonen med stor sannsynlighet er ført i pennen av mor. En liten detalj som sier noe om en families holdning til krig og vernet av fedrelandet i 1905.

Omslaget på Angells bok er illustrert av Andreas Bloch med en tegning av en mor som holder opp sitt barn for at dette skal få se sin far dra i krigen ”*mod svensken for at væрге for dig og mig og hele Norge*”.⁹⁷ Tankene går også uvegerlig i retning av at moren holder frem sitt barn som et tegn på offervilje; intet offer er for stort når det gjelder fedrelandet. Denne tolkningen underbygges når en leser Angells gjengivelse av en samtale med annen en mor på Bygdø i kapitlet *Da torpedobaaden gikk ud*:

[...] jeg følte mig glad og stolt over at ha to kjække gutter at gi fædrelandet. De har endnu ikke ekserceret, men de skyder godt og er friske og stærke, de er ivrige idrætsmænd, og de melder sig nok med lyst og glæde.

*Det maa være frygteligt at miste en af gutterne – eller tænk begge. Men værre vilde det være, om jeg ikke havde nogen at miste, noget at gi.*⁹⁸

Tross forventningene om en mulig krig, var det norske folket nær enstemmig for oppløsningen av unionen. På landsbasis, av totalt 371, 911 stemmeberettigede, avga kun 184 menn stemme mot unionsoppløsningen. 99, 95 % av stemmene var for en oppløsning av unionen med Sverige.⁹⁹ I grensebyen Fredrikshald, hvor befolkningen hadde et stort innslag av borgere med svenske aner, stemte 1659 for og én mot.¹⁰⁰

Angell beskriver Iddebønderenes innsats for fedrelandet i poetiske vendinger. Samtidig vektlegges krigens foredlende virkning og det edelmodige ved å ofre seg for en større sak, det felles beste. I hans beskrivelse fremstår bøndene som idealistiske og hjelpevillige. Til tross for at kornet står innhøstingsklart, forlater bøndene jordene med begeistring for å kjøre posisjonsartilleriets kanoner i stilling. Kvinnene må ta seg av kornskuren, for mannfolkene har viktigere ting å ta seg til. Risikoen for at neste års matforsyning kanskje ikke kommer i hus, får så være, det står tross alt om Norges selvstendighet. Nyttigere arbeid har de aldri vært med om, skal en av bøndene ha sagt ifølge Angell.¹⁰¹

⁹⁷ Angell, Henrik. 1905. *Fortællinger fra grænsevagten 1905*. Kristiania: Aschehoug. Side 31.

⁹⁸ Ibid. Side 3 – 4.

⁹⁹ Berg, Roald. 2001. *Norsk forsvarshistorie. Bind 2. 1814 – 1905. Profesjon – Union – Nasjon.* Bergen: Eide forlag. Side 300.

¹⁰⁰ Forstrøm, O. 1915. *Fredrikshald i 250 aar, II Del*. Fredrikshald: E. Sem. Side 407.

¹⁰¹ Angell, Henrik. 1905. *Fortællinger fra grænsevagten 1905*. Kristiania: Aschehoug. Side 64.

3.6 Offensivens ideologi

Slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet var preget av en uovertruffen tro på offensiven. Mytiske og mystiske argumenter til fordel for offensiven bidro til å dekke over en rekke våpenteknologiske nyvinninger som burde fått følger for taktikk og doktriner. Offensiven ble med bakgrunn i blant annet sosialdarwinismen gjenstand for en uhemmet dyrkelse.¹⁰²

Offensiven ble en ideologi for militærmakten. Offensivens ideologi skiller seg fra den alminnelige logiske tanke om at handling er nødvendig for å vinne en krig, ved at offensiven blir et mål i seg selv. Det var kun gjennom offensiven at soldater og befal virkelig fikk vist sin dugelighet og sin moralske overlegenhet. Norsk militær kultur hadde også trekk av denne ideologien. Offensivtanken hadde åpenbart tilhengere. Norske offiserer studerte flittig samtidens kriger, og enkelte deltok også med stipend fra den norske stat som observatører under de enkelte krigene. Henrik Angell var en av dem.

I *Soldatens bok* kommer trekk fra offensivens ideologi til uttrykk i avsnittet *Forsvarsmidlerne og kampen*. Soldaten bes merke seg at tapene i den moderne kamp heldigvis ikke på langt nær er så store, som man skulle forvente etter våpnenes fullkommenhet.¹⁰³ De krigshistoriske eksempler som krydrer avsnittet bidrar til å forsterke denne oppfatningen. Det fastslås med overbevisning at *”Al krigserfaring viser, at soldaten undgaar døden lettest, naar han modig tvinger fienden tilbake. Han finder den sikrest, naar han under kampen feigt vender fienden ryggen, uten at tilbaketog er befalt”*.¹⁰⁴ Det er ved offensiven at de edleste soldatferdigheter best kommer til uttrykk: *”Der mangler heller ikke vidnesbyrd om, at en liten gruppe viljekraftige og kjække soldater ved modig handling har vendt et truende nederlag til seier.”*¹⁰⁵ Angrep er den overlegne stridsform i alle situasjoner. Selv i åpen mark foreskriver boken offensiven for å føre kampen seierrik igjennom.¹⁰⁶ Angrep og sammenstøtsstrid med overgang til angrep gir den enkelte soldat og befal den beste anledning til å vise rask beslutsomhet så vel som mot og djervhet.

I artiklene i Norsk Militært Tidsskrift om samtidskonfliktene i Afrika, i det fjerne Østen og på Balkan kommer offensivens ideologi til uttrykk ikke bare gjennom generell vektlegging av offensiv opptreden for å skaffe avgjørelse på slagfeltet, men særlig gjennom poengteringen av moralens betydning. Høy moral beseirer mitraljøsen. Det er troppenes krigerske mot som i siste instans avgjør kampens gang, skriver kaptein Christian Bruusgaard om erfaringene fra den

¹⁰² Van Evera, Stephan. 1991. *The Cult of the Offensive and the Origins of the First World War*. I: Miller, Steven E., Sean M. Lynn-Jones and Stephen Van Evera (eds.). *Military Strategy and the Origins of the First World War*. Princeton, NJ: Princeton University Press. Side 62.

¹⁰³ Forsvarsdepartementet. 1911. *Soldatens bok*. Kristiania: Grøndahl & Søn. Side 69.

¹⁰⁴ Ibid. Side 70.

¹⁰⁵ Ibid. Side 70.

russisk-japanske krig.¹⁰⁷ Man unnlater ikke å kommentere den våpenteknologiske utviklingen og virkningen av mer effektive våpen, men erfaringene avskrives enten som irrelevante for krig under siviliserte europeiske forhold, eller tolkes til fordel for offensivens ideologi.¹⁰⁸

Eksempelvis skriver kaptein Allum fra Boerkrigen at mitraljøsens virkning mot spredte formasjoner var omtrent lik null.¹⁰⁹ Allikevel innser Allum at stridsteknikken muligens må justeres, men offensiven som hovedprinsipp er han ikke villig til å forlate: ”*Ligesåvel som man før lærte dem, at angrebet for enhver pris må fremover, i ligeså høy grad må man det nu, - det offensive element er det viktigste hos soldaten, [...]*”.¹¹⁰ Dette var viktig ikke bare for å avgjøre striden, men også for å vise sin moralske overlegenhet og dugelighet.

Selv om norske offiserer ikke kan måle seg med de mest ekstreme offensivkulttilhengerne, synes de i hovedsak å dele oppfatningen til sine kolleger i de store militærmaktene. Røyksvakt krutt, riflete bakladekanoner, repetergevær og mitraljører beskrives som nyvinninger som favoriserer offensiven. Både britiske og franske offiserer hadde konkludert med at angriperens overlegne moral ville overvelde forsvarerens overlegne ildkraft. Reglementene fremholdt at moralen ville seire over maskingeværene. ”*Modern [war] conditions have enormously increased the value of moral quality*” het det i den britiske *The Field Service Regulations* fra 1909, og den britiske oberst Kiggell understreket at moralsk styrke var den viktigste årsak til enhver militær suksess.¹¹¹ Denne tanken skulle først få et alvorlig skudd for baugen under Den første verdenskrigen.

Mange norske erfaringsrapporter fra Boerkrigen og Den russisk-japanske krig inneholdt tolkninger til fordel for gjeldende doktriner og oppfatninger. Eksempelvis påstår NN i en artikkel i Norsk Militært Tidsskrift 1912 om *Beslutsomhet og fredstapperhet* med bakgrunn i den Russisk-japanske krig at beslutsomheten i motsetning til ubeslutsomheten bærer seieren i seg. Den offensive tankegang preger den besluttssomme, mens den ubesluttssomme foretrekker defensiven. Defensiven fører til slutt til nederlag, som det gjorde det for russerne ved Port Arthur.

¹⁰⁶ Ibid. Side 62.

¹⁰⁷ Bruusgaard, Christian. 1909. Om de moralske faktorerens betydning for utfaldet av den russisk-japanske krig og den lærdom vi kan trække herav. *Norsk Militært tidsskrift*, bind 72: 309.

¹⁰⁸ Howard, Michael. 1991. Men Against Fire. I: Miller, Steven E., Sean M. Lynn-Jones and Stephen Van Evera (eds.). *Military Strategy and the Origins of the First World War*. Princeton, NJ: Princeton University Press. Side 3 - 19.

¹⁰⁹ Allum. 1903. Taktiske erfaringer fra boerkrigen. *Norsk Militært tidsskrift*, bind 65: 77.

¹¹⁰ Ibid. Side 84.

¹¹¹ Sitert i Van Evera, Stephan. 1991. The Cult of the Offensive and the Origins of the First World War. I: Miller, Steven E., Sean M. Lynn-Jones and Stephen Van Evera (eds.). *Military Strategy and the Origins of the First World War*. Princeton, NJ: Princeton University Press. Side 62.

*Den beslutsomhet, som viser sig i en hensynsløs paagaenhet – hvis selvfølgelige utgangspunkt, hvis fundamentale idé det er aldrig at se fienden uten at angripe. Det er paradoksalt, tilsyneladende; men dog den evige gyldne sandhet. Den ser ut over de gjensidige materielle styrkeforhold, regner med de moralske styrkeforhold og regner dermed med det, som har været, er og blir det avgjørende.*¹¹²

Enhver befalingsmann skal alltid søke å skaffe seg sjanser til å søke seg fremover. Imidlertid uten å oppvise dumdristighet, eller fredstapperhet, det vil si den tapperhet som kommer til uttrykk ved fredsøvelser hvor det ikke skytes tilbake.¹¹³

Kaptein Birger Fredrik Sinding-Larsen er opptatt av soldatutdannelse og den moralske krafts betydning på stridsfeltet. I sin artikkel *Krigen som regnestykke* i Norsk Militært Tidsskrift 1908, understreker han at fedrelandskjærlighet og begeistring for en rettferdig sak er vel å bra, men ikke alene nok til å bringe seier.¹¹⁴ Det faktum at offensivens ideologi ikke omfavnes like forbeholdsløst i Norge, kan skyldes innsikten i den lave treningsstandarden hos menneskene. Det viktigste på et moderne stridsfelt er grundig utdannelse. Allikevel må man ikke forglemme de:

*[...] gode karakteregenskaper, tildannet for krigens hårde prøve. Man må være vel oppmerksom på at de to for en armés styrke bestemmende faktore, kvantitet og kvalitet, er kvaliteten den betydningsfuldeste. Men har man først gjort hvad man kan i den retning, så kan man også si: Krigen er ikke noget regnestykke. Det er ikke tallet som bestemmer utfaldet; det er den moralske kraft. Og den må små nationer bygge på.*¹¹⁵

Den moralske kraft var en av grunnstenene i offensivens ideologi.

3.7 Militarisering

Samtlige av de ideologiske strømningene som gjorde seg gjeldende rundt århundreskiftet tilsa en generell militarisering av samfunnet. Nasjonalismen bidro til å samle folket innad, men bygget samtidig barrierer til en omverden som gjerne ble fremstilt som en trussel mot den nasjonale egenarten. Nasjonalismens fremheving av militærmaktens stolte tradisjoner og bånd tilbake til norsk storhetstid, samt forsvarets funksjon som formidler av nasjonalkulturen, medførte allminnelig verneplikt. Båndene mellom hæren og nasjonen ble fremstilt som uløselige. Totalt sett medførte nasjonalismen en øket fokus på Forsvaret og en militarisering av samfunnet. I Norge ble riktignok den nasjonalistiske militarismen ufarliggjort ved at man satset på et militsforsvar med sterk politisk styring.

¹¹² NN. 1912. Beslutsomhet og fredstapperhet. *Norsk Militært tidsskrift*, bind 75: 5.

¹¹³ Ibid. Side 8.

¹¹⁴ Sinding-Larsen, Birger Fredrik. 1908. Disciplin. *Norsk Militært tidsskrift*, bind 71: 551 – 563.

¹¹⁵ Ibid. Side 562 – 563.

Sosialdarwinismens forakt for svakhet og fremheving av krigen som et ledd i en naturlig utvelgelsesprosess der de sterke ville overleve og spre sine kulturelle og rasemessige arveanlegg videre, talte også for militarisering av samfunnet. Det var kun gjennom militær styrke at man kunne overleve som nasjon i anarkiet av stater.

Bellicismen fremhevet krig som både naturlig og formålstjenlig. Følgelig måtte man holde seg med en sterk militærmakt. Med bakgrunn i sosialdarwinisme, offensivkult og en tro på Guds storslagne plan for det enkelte folk oppstod en generell begeistring for militærmakten som medførte militarisering av befolkningen. Denne gav seg utslag i kraftpatriotisme og samling rundt militære mandighetsidealene. Rundt 1905 ble de militære mandighetsidealene spredt til store deler av sivilbefolkningen.¹¹⁶

Selv idretten ble gjenstand for militarisering. Centralforeningen for Udbredelse af Legemsøvelse og Vaabenbrug mente idrettens egentlige formål var å utdanne gode soldater.¹¹⁷ Idretten var et middel i forsvarets tjeneste. I *Soldatens bok* skriver Oberstløytnant F. G. Seeberg om idretten:

Idrætten bevarer ungdommen; den gir baade arbeidslyst og arbeidskraft; den fremmer samhold og godt kameratskap, skaper disiplin; den paavirker hjernen, utvikler hurtig opfatning, hurtig tænkning, hurtig beslutning; den fører ut i naturen, høiner sindet, renses tanker; den tvinger til nøkternhet, maatehold og til at leve et skikkelig liv.

Vi har i idrætten en gammel national arv, som det er vor pligt at ta op samt holde ren og fri for alt, hva der smaker av overdrivelse eller utskeielse.

*Idrættens maal er at skape en livsfrisk og livssterk ungdom, - en arbeidslysten og energisk ungdom, - en forstandig og handledygtig ungdom, - en ungdom, som Norge i alle dele er tjent med.*¹¹⁸

Idretten bidro til å fremme nettopp de egenskapene som ble ansett nødvendige for en god soldat. Det var masseidrett som gjalt, sport og alskens rekorder skulle man sky. Øv idrett, men sky sport, skal Fridtjov Nansen ha sagt.¹¹⁹

Ingen av de over siterte forfatterne kan beskyldes for å presentere den fulle og hele sannhet i sine skildringer av den norske soldaten eller det norske folket. Det samme gjelder også for deres beskrivelse av stemningen i den norske befolkningen og grensevakten høsten 1905. Hvis noe er for godt til å være sant, så er det gjerne nettopp det. Nær 20 % av den mobiliserte styrken, eller 4380 av de mobiliserte soldatene søkte staten om erstatning for tap de og deres familier var

¹¹⁶ Berg, Roald. 2001. *Norsk forsvarshistorie. Bind 2. 1814 – 1905. Profesjon – Union – Nasjon..* Bergen: Eide forlag. Side 311.

¹¹⁷ Andersen, Roy. 2000. *Henrik Angell – En nordmann på tvers.* Oslo: Forum - Aschehoug. Side 154.

¹¹⁸ Forsvarsdepartementet. 1911. *Soldatens bok.* Kristiania: Grøndahl & Søn. Side 187.

¹¹⁹ Sitert i Andersen, Roy. 2000. *Henrik Angell – En nordmann på tvers.* Oslo: Forum - Aschehoug. Side 154

påført som en følge av grensevakttjenesten.¹²⁰ Allikevel bidro særlig Angells litterære produksjon til myteskapingen rundt Forsvarets betydning og innsats i forbindelse med Norges frihetskamp 1814 og unionsoppløsningen 1905. Selv om Angell ikke var helt etterrettelig i sine bøker, så var han en vesentlig bidragsyter til å bygge opp mytene om den norske forsvarstradisjonen som dannet grunnlaget for den militære kulturen. Forsvaret kom til å nyte generelt stor anseelse i befolkningen etter unionsoppløsningen. Det er i hovedsak Angells versjon av 7-års krigen og unionsoppløsningen som minnes hver 17de mai: Da nasjonen Norge skulle bygges, ble linjene trukket bakover i norsk historie. Selv om mytene neppe gjenspeilte virkeligheten så var det i alle fall tydelig at det var denne kulturen og disse holdningene man ønsket å fremelske i den nye nasjonen. Norsk Militært Tidsskrift og etter hvert Forsvarets krigshistoriske avdeling bidro til å opprettholde disse mytene som etter hvert ble den norske forsvarstradisjonen.¹²¹

På samme måte som antall lover i et samfunn ikke nødvendigvis tilsier at borgerne er lovlydige, men kanskje heller det motsatte, så kunne man anta at Angells uttallige panegyriske beretninger om norske krigeregenskaper egentlig også bar bud om det motsatte: *”Et folks forsumpelse i egoisme, i materialisme, i slaphed og veikhet gjennom en lang freds saakaldte velsignelse”*. Selv om verken Munk, Hægland eller Angell beskrev virkeligheten slik den var, så beskrev de i det minste en ønsket virkelighet for noen, og som levninger betraktet sier deres beretninger noe om holdninger til krig og bruk av militærmakt i samfunnet. Hvor utbredt var disse holdningene? Det synes å være grunn til ikke umiddelbart å avskrive disse personene som ekstremister, men faktisk å anse dem som representanter for den liberal-demokratiske nasjonalismen. De var med andre ord representanter for en bredere kulturell strømning som gjorde seg gjeldende i samfunnet og som også ble gjenspeilet i Stortingsflertallet. Medlemmene av partiet Venstre var ivrige forkjempere ikke bare for sosiale forandringer, men også for militær opprustning

Nasjonalisme og kraftpatriotisme var et fremtredende trekk i tiden, og preget samfunnets så vel som de militæres holdninger til krig og bruk av militærmakt. Stortingsflertallet hadde siden kampen for innføringen av parlamentarismen på 1870-80-tallet vært generelt nasjonalistisk innstilt. Særlig kom disse strømningene til uttrykk innenfor partiet Venstre og i den frilynte ungdomsbevegelsen. Miljøene rundt Centralforeningen for Udbredelse af Legemsøvelse og Vaabenbrug og Norges Forsvarsforening var også nasjonalistisk innstilt. Hos samtidsdiktere som Bjørnstjerne Bjørnson, Arne Garborg, Knut Hamsun og toneangivende borgere som Nikolaus

¹²⁰ Berg, Roald. 2001. *Norsk forsvarshistorie. Bind 2. 1814 – 1905. Profesjon – Union – Nasjon..* Bergen: Eide forlag. Side 296.

Gjelsvik, Ernst Sars og Fridtjof Nansen finner man uttrykk for de samme kraftpatriotiske holdninger. Disse personene var også gjerne å finne som aktive medlemmer i de nevnte organisasjonene.

Det brede nasjonalistiske engasjementet for selvstendighet og forsvarssak gjør det samlet sett rimelig å anta at et så vidt spesielt fenomen som bellicisme også hadde gode kår i Norge, og at Angells heroiserende krigsteologi ikke falt på stengrunn, men faktisk hadde en viss utbredelse i Forsvaret og i deler av befolkningen. Den voksende arbeiderbevegelsen var sannsynligvis minst påvirket. Georg Stang, tidligere statsråd, oberst og inspektør for festningsartilleriet, krigsministeren og helten fra Odd Munks roman, var en av få høyere offiserer som bar ved til det bellicistiske bålet. Han, statsråden bak grensefestningene, anså det å ville forhandle med Sverige som "*Tegn paa Usseldom*".¹²² Innenfor forsvarets øverste ledelse derimot syntes det i større grad å herske en viss realisme. På lavere nivå var man først og fremst opptatt av taktikk og emner som angikk profesjonskulturen. I hvilken grad den militære kulturens iboende holdninger til krig og krigføring på overordnet nivå gjenfinnes i de verdier, holdninger og egenskaper man valgte å vektlegge i profesjonskulturen på avdelingsnivå skal vi se på i neste punkt.

3.8 Profesjonelle holdninger; Krigerkultur

Vi har sett at nasjonalisme, sosialdarwinisme og krigsteologi på overordnet ideologisk nivå medførte militarisme, dyrking av offensiven og generell krigsbegeistring i sivile så vel som militære kretser. Denne bellicismen hadde sine røtter i nasjonalistiske verdier som ætt, folk, nasjon og fedreland. I denne sammenhengen ble betydningen av fedrelandskjærlighet og offervilje tillagt stor vekt. Det er rimelig å anta at disse grunnholdningene også bidro til å påvirke hvilke menneskelige verdier, holdninger, egenskaper og handlingsmønstre som var ønskelige å fremelske blant soldatene for å kunne virkeliggjøre nasjonens program.

Den siden av tidsånden som sterkest slår inn i krigerkulturen er åpenbart offensivens ideologi. Dette er ikke urimelig siden denne fikk direkte konsekvenser på taktisk nivå i den forstand at angrep alltid ble fremhevet som den foretrukne stridsform. Det skal ikke stor fantasi til å innse at angrep i automatvåpnenes tidsalder krever spesielle holdninger og ferdigheter hos soldatene. Tidens stridsteknikk tilsa dressurdisiplin og mot til å fortsette angrepet til tross for store tap. Soldaten måtte være fortrolig med tanken på at han i slaget skulle ofre seg selv, og at det gjalt å

¹²¹ Ulriksen, Ståle. 2002. *Den norske forsvarstradisjonen*. Oslo: Pax Forlag. Side 26.

¹²² Berg, Roald. 2001. *Norsk forsvarshistorie. Bind 2. 1814 – 1905. Profesjon – Union – Nasjon..* Bergen: Eide forlag. Side 296.

ta med seg flest mulig fiender i døden.¹²³ Offeret ville skje for fedrelandet og kameratene. Det gode kameratskap inntil døden måtte være normen for soldatene. Det å bevare sinnsroen i kampens hete krevde viljestyrke og høy moral, eller ubendig tro på egen sak. Det fremgår imidlertid av debattartikler i Norsk Militært Tidsskrift at offensiven som stridsform trekkes i tvil på grunn av den våpenteknologiske utviklingen og den korte tjenestetiden i det norsk forsvaret. Enkelte mener at den korte tjenestetiden er utilstrekkelig for å fremelske de holdninger og ferdigheter som er nødvendig hos soldaten for å kunne utføre angrepsoperasjoner i tråd med offensivens ideologi. Allikevel vil vi se av *Soldatens bok* at det er soldategenskaper som særlig favoriserer offensiven som trekkes frem. Valg av illustrerende eksempler er også gjerne hentet fra angrepsstrid. Forsvar referes det stort sett til i betydningen forsvar av fedrelandet og ikke som stridsform.¹²⁴

Foretrukne idealiserte soldategenskaper formidles av Hægland i *Soldatens bok* i avsnittet *Soldaten*, under punktet *Pligtkrav*. Bortsett fra en rekke artikler om offensivens ideologi, er Norsk Militært Tidsskrift påfallende fattig på artikler om de overordnede ideologiske begrunnelsene for krig. Imidlertid er det desto større engasjement blant offiserene for soldatferdigheter og militær kultur på avdelingsnivå. Militær utdanning og disiplin er emner som går igjen i spaltene.

I en språkføring som får tankene til å gå i retning av Jesu samtale med den lovkyndige fariseeren i Matteus' evangelium 22. kapittel, fremholder Hægland: ”*Den første og største av alle soldaterpligter er lydighet – disiplin*”.¹²⁵ Dette er fundamentet i all militær virksomhet: ”*Det er denne personlige viljeindsats hos hver mand, som maa særpræge alt militært arbeide, det er den, som utgjør hærens aand, og Forsvarets aand er landets skjæbne*”.¹²⁶ Gjennom den daglige nøyaktige og villige pliktoppfyllelsen skulle soldaten oppdras til troskap i smått og stort. Disiplinen skulle gjøre soldatene hardføre og få frem en følelse av samhold og gjensidig tillit både soldater og befal imellom. I farens stund skulle samhørighetsfølelsen medvirke til at soldatene utførte gitte ordrer uten nølen. ”*Man faar en ordre, og den maa tages som en skjæbne og efterkommes med opbyden av al evne uanset vanskelighet; der maa ikke være plads for nogen kritikk eller spørgen hvorfor, lydigheten maa være ubetinget*.”¹²⁷ En god avdeling kjennetegnes nettopp ved at tjenestlige ordrer utføres til punkt og prikke uten diskusjon. En slik oppdragsutførelse vil bidra til god ånd og godt humør i avdelingen, ifølge Hægland. Dessuten er

¹²³ Forsvarsdepartementet. 1911. *Soldatens bok*. Kristiania: Grøndahl & Søn. Side 69.

¹²⁴ Ibid. Side 62 - 140.

¹²⁵ Ibid. Side 143.

¹²⁶ Ibid. Side 143.

det sannsynligvis den eneste type disiplin som kan få soldater i tette formasjoner til å storme mot fiendens stillinger uanfektet av tap. Kaptein Hægland synes ikke å være alene om å mene at lydighet og disiplin er fundamentet i den militære virksomheten.

Norsk Militært Tidsskrift inneholder flere artikler som understreker betydningen av nettopp lydighet og disiplin. I årene 1902 – 1903 diskuteres betydningen av disiplin hyppig. Særlig er offiserer i kapteinsskiktet aktive. Kaptein R. Gulbrandson oppsummerer debatten.¹²⁸

Utgangspunktet for diskusjonen er soldatutdannelse og reglementets beskrivelse av disiplin i forhold til hva det nye slagfeltet krever; *eksercerdisciplin* eller *kampdisciplin*. Samtlige deltagere synes imidlertid enige om at disiplinen er grunnlaget for all krigersk virksomhet. Det vises i diskusjonen til *Håndbog for den menige soldat* og *Direktivene af 1900* som begge gir definisjoner av disiplin. ”*Den ubetingede, nøjagtige og villige adlyden af foresattes befalinger under alle forhold kaldes disciplin*” i Håndboken, mens direktivene sier ”*at disciplin er den lydighed og mandstugt samt den legemlige og moralske kraft, som er fornøden for under alle krigens forhold at kunne udføre det, som befales*”.¹²⁹ Debattantene har svakt divergerende definisjoner av disiplin, men er skjønt enige om at den gamle dressurdisiplinen ikke lenger tilfredsstiller fordringene ved nåtidens infanteristrid. Den nye tids infanteristrid krever ifølge daværende kaptein Birger Fredrik Sinding-Larsen at man forlater håndbokens passive oppfatning av disiplinbegrepet:

*Fra en disciplin, som kun krævede lydighed til inden et til det yderste begrænset rum at udføre automatiske handlinger efter direkte befaling, er man kommet til en disciplin, som kræver lydighed til inden et betydelig spillerum at udføre intellektuelle handlinger efter – og under de mest kritiske forhold uden – ordre.*¹³⁰

Kaptein R. Gulbrandson poengterer at disiplin er sterkt avhengig av avdelingens utdanningsgrad og fremholder at

*[...] den som alle menneskelige evner må oparbejdes og udvikles. Var den fuldkommen, vilde den stå mod alle farer, lidelser og indtryk; men som ingen menneskelig evne er fuldkommen, så heller ikke den. Men jo højere den er udviklet, jo flere opgaver vil den kunne løse, jo flere farer og besværligheder vil den kunne besejre.*¹³¹

Hans konklusjon er at man under soldatutdannelsen må ”*lægge hovedvegten på det feltmæssige og bortskjære alt, som ikke har sigte på krigen*”.¹³²

¹²⁷ Ibid. Side 144.

¹²⁸ Gulbrandson, R. 1903. Vort infanteris uddannelse. *Norsk Militært tidsskrift*, bind 66: 576 – 588.

¹²⁹ Sitert i Gulbrandson, R. 1903. Vort infanteris uddannelse. *Norsk Militært tidsskrift*, bind 66: 576.

¹³⁰ Sitert i Gulbrandson, R. 1903. Vort infanteris uddannelse. *Norsk Militært tidsskrift*, bind 66: 576.

¹³¹ Gulbrandson, R. 1903. Vort infanteris uddannelse. *Norsk Militært tidsskrift*, bind 66: 579.

¹³² Ibid. Side 588.

I årene 1909 – 1910 kommer disiplin-debatten tilbake i Norsk Militært Tidsskrifts spalter. Også denne gangen er det R. Gulbrandson som samler trådene, nå som oberst.¹³³ Grunnsynet på disiplin har ikke endret seg særlig: ”*Disciplin er den absolute underordnen under en andens vilje. Så har det været før, så er det nu, og så vil det altid være*”.¹³⁴ Imidlertid beskriver også oberst Gulbrandson disiplin som en evne til under alle forhold å bevare sin åndsnærværelse og utføre befalets vilje.¹³⁵ Han beskriver også disiplin som en moralsk evne som forutsetter vilje – uten vilje ingen evne.

Viljen er igjen en funktion av nationalfølelsen, fædrelandskjærligheten, av alle sterke bånd som binder individet til familie, samfund og folk. Selv om viljen fra først er svak, vil den styrkes ved den militære opdragelse og den militære tradition m. m. En anden forutsetning er tillid til sig selv, til kamerater og til førere.

*For å opøve viljen må man søke at vække interesse for den militære gjerning og især forståelse. Begge disse bør og vil i regelen følges ad. Dernæst hengivenhet. Den militære gjerning bør ansees for et kald, som et fædrelandets rop til sine sønner.*¹³⁶

Sirkelen er sluttet idet disiplin knyttes an mot nasjonalistiske holdninger som fedrelandskjærlighet og offervilje.

”*Mot og tapperhet er næst lydighet forrest blant soldaterdyder*”, fortsetter Hægland på sitt bibelske språk i *Soldatens bok*.¹³⁷ Mot og tapperhet fremstilles som et fremtredende trekk ved den norske folkekarakteren. Historien brukes stadig som bevis: ”*Der er av faldne kjæmper sat merker og maal som hører slegten og historien til og som vi ikke kan miste uten at bli fattigere. Det har git os en national arv, som hæren har at hævde.*”¹³⁸ Mot og tapperhet ses i sammenheng med villet lydighet og disiplin. Sammen forebygger disse egenskapene dødsfrykt, gir soldaten ro og godt humør i farens stund slik at han ”*strider ’liksom i godt lune skjønt med mandig vrede’ som det heter i Kongespeilet*”.¹³⁹

Med historisk referanse til oldtiden og sagaen fremholdes det at godt kameratskap til alle tider har vært skattet som en av de ypperste soldaterdyder ved siden av mot og tapperhet.¹⁴⁰ Godt kameratskap ”*gir tryghetsfølelse, let sind og lyst humør, det lar mangt et arbeide føles lekende let, som ellers vilde være tungt og vrangt, det omgir den enkelte med den atmosfære av sympati, som netop trænges, for at man skal kunne præstere noget som duer, for ’det er let at ro under*

¹³³ Gulbrandson, R. 1910. *Disciplin. Norsk Militært tidsskrift*, bind 73: 313 – 320.

¹³⁴ *Ibid.* Side 313.

¹³⁵ *Ibid.* Side 316.

¹³⁶ *Ibid.* Side 316 – 317.

¹³⁷ Forsvarsdepartementet. 1911. *Soldatens bok*. Kristiania: Grøndahl & Søn. Side 145.

¹³⁸ *Ibid.* Side 146.

¹³⁹ *Ibid.* Side 146.

¹⁴⁰ *Ibid.* Side 146.

fyldte seil'.¹⁴¹ Med referanse til autoritetspersoner i samtiden knyttes også godt kameratskap an til disiplin, den største av alle soldatplikter. Darwin skal ha sagt at *"Den overlegenhet, som disiplinerte soldater har over udisciplinert masser, er hovedsaglig en følge av den tillid, enhver har til sine kamerater"*.¹⁴² I hvilken grad Darwin var noen autoritetsperson på det militære området skal være usagt, men han var i hvert fall kjent og respektert. Godt kameratskap skal skapes og opprettholdes gjennom god skikk og tone mellom soldatene. I den anledning hviler det et spesielt ansvar på de som kommer fra gode hjem hvor det hersker sømmelig tone og tjenestevillighet i omgang. Disse oppfordres til å gå foran som gode eksempler for å få innarbeidet høflighetens ånd blant kameratene. Hægland feller også dom over de som ikke lever opp til forventningene: *"Den som 'karser' sig med hensynsløs færd eller raa tone mot kamerater, han ikke alene forulemper disse, men han skader sin avdeling og nedsætter sit hjem og sin bygd"*.¹⁴³ Hele tiden henspilles det på ære og respekt for ætt og hjem. Enhver er skyldig overfor forfedrene og fedrelandet, bygda å bringe den alltid underforstått positive arven videre.

Målet for hele militærtjenesten var å skape en god nordmann:

Og under opfyldelsen av vernepligtens krav vokser ungdommen ikke alene i mandsfølelse og vaabenfærdighet, men ogsaa i de egenskaper som betinger en dygtig borger og et godt borgersind. Krigeryrket kræver mot og vilje, haardførhet og iherdighet, raskhet og godt kameratskap; man lærer at sætte sak over person, vilje mot vanskelighet, offer mot formaal.

*Hæren blir herigjennom en national skole, som holder legemlig kraft i hæder og hævd, holder samhørighetsfølelsen oppe og sindet aapent for pligt og ære.*¹⁴⁴

Kommandørkaptein Augensen skriver i en artikkel om disiplin i Norsk Militært Tidsskrift 1912 at *" Det er de gode mennesker, som passer bedst under vore merker, og det, vi paa hele standens vegne fremfor alt andet har grund til at være stolte av, er dette, at 'en god militær er et bedre menneske'."*¹⁴⁵

Det norske folket vil gjerne se sine beste egenskaper tre frem hos soldatene som landets sønner.¹⁴⁶ Andre egenskaper man ifølge *Soldatens bok* helst ser hos soldaten omfatter legemlig spenstighet, utholdenhet og fysisk styrke. Disse egenskapene er på sitt beste i soldatårene, ifølge Hægland. Imidlertid kan det kanskje være grunn til å spørre som kaptein Carl Gulbranson i en artikkel i Norsk Militært Tidsskrift i 1909 om man ikke er vel optimistisk på folkets vegne:

¹⁴¹ Ibid. Side 147.

¹⁴² Ibid. Side 147.

¹⁴³ Ibid. Side 147.

¹⁴⁴ Ibid. Side 19 - 20.

¹⁴⁵ Augensen, Oscar. 1912. Disiplin. *Norsk Militært tidsskrift*, bind 75: 297.

¹⁴⁶ Forsvarsdepartementet. 1911. *Soldatens bok*. Kristiania: Grøndahl & Søn. Side 148.

”[...]Tør vi tro at 48 dage er tilstrækkelig hertil? [...] at de i 48 dage skal udføre hva forældre, prester, lærere ikke har klart gjennom års påvirkning?”¹⁴⁷

Hægland ser åpenbart ingen problemer med dette. Ganske enkelt fordi folket og ættens ære krever det. For Hægland synes det utenkelig at noen kan svikte folk og ætt. Alt for folk og fedreland er hans allmenngyldige argument, og det er like slående som det er enkelt. *”Folket forlanger stilfarende ihærdighet, haardførhet og godt kameratskap, for de vet det trænges, og det har været ættens ære alle dage.”*¹⁴⁸

Soldaten skal ha god holdning og føre seg raskt og pent. Han skal i likhet med nordmenn i uminnelige tider vise høflighet og sømmelighet i tale og adferd. Først og sist forlanges det av folket at han ikke ved beruselse eller tøylesløs ferd gjør skam på sin avdeling og sin uniform. *”Alt det man gjør, det gjør man for sig selv”* siger et gammelt ord, og det er sandt som det er sagt”. Hvem tør argumentere imot? Allikevel finner Hægland, som for å fjerne enhver siste tvil, grunn til å minne om det fjerde bud: *”Hædre din far og din mor, at det maa gaa dig vel og du maa længe leve i landet”*.¹⁴⁹ Det er heller tvilsomt om befolkningen rundt Nordsjøen under vikingetiden delte Hæglands oppfatning om nordmenns adferd som preget av *god sæd fra fedrene av*. Samtidig som krigerkulturens idealiserte soldategenskaper fremheves som attråverdige, forties eller tilsløres alle de negative sidene som har vist seg opp gjennom historien. Den religiøse retorikken og den enkle argumentasjonen av typen *”det er så sant som det er sagt”* og *”så har det været før, så er det nu, og så vil det altid være”* er vel så interessant som selve meningsinnholdet i budskapet. Det er tvilsomt om denne type argumentasjon ville fungere i dag, enn si bare 10 år senere med arbeiderbevegelsens fremvekst og den første verdenskrigens erfaringer friskt i minne. Det sier mye om samfunnet og utdanningsnivået til målgruppen dersom argumentasjonen vant frem. Det kan synes som om Hægland i *Soldatens bok* lykkes bra med det forsett han ble tilskrevet av Adam Egede-Nissen, å forene kristendommen og militarismen.

3.9 Delkonklusjon

Kort oppsummert kan man si at norsk militær kultur på overordnet nivå var preget av de samme ideologiske strømninger som resten av Europa. Den militære kulturens holdninger til krig og bruk av militærmakt var fremfor alt preget av nasjonalismens overordnede prinsipper. Sosialdarwinisme, krigsteologi, bellicisme og offensivkult var også i Norge påfallende trekk ved den militære kulturen. Disse strømningene bidro til en generell krigsromantisering og

¹⁴⁷ Gulbranson, Carl. 1909. Infanteriets ekserserreglement. *Norsk Militært tidsskrift*, bind 72: 83.

¹⁴⁸ Forsvarsdepartementet. 1911. *Soldatens bok*. Kristiania: Grøndahl & Søn. Side 148.

¹⁴⁹ Ibid. Side 149.

militarisering av samfunnet. For Norges del ble militariseringen ikke mer dramatisk enn at den innebar allminnelig verneplikt. Verneplikten ble i tråd med nasjonalismens prinsipper vel så mye utnyttet til nasjonsbygging og spredning av nasjonalkulturen som til opparbeidelse av vernekraft. Totalt sett, kan man hevde at norsk militær kultur på overordnet så vel som underordnet nivå gjenspeilet en balanse mellom militære og samfunnsmessige verdier. Militærmaktens verdier skilte seg lite fra det øvrige samfunns verdier. Det er også samsvar mellom militær kultur og krigerkultur slik denne fremstår i hæren. Kulturelle trekk ved den militære kulturen gjenfinnes i stor grad i krigerkulturen. Offensivens ideologi fikk direkte følger for de verdier, holdninger og soldategenskaper som måtte være gjeldende i krigerkulturen. Motivering for krigerkulturens innhold kunne hentes direkte ut fra verdiene og holdningene til krig i den militære kulturen. Det er i stor grad en ubrutt logisk linje mellom kulturen på de to nivåene rundt 1900.

4 Norsk militær kultur; holdninger til krig og krigføring ved begynnelsen av 2000 – tallet

Jeg vil i dette kapitlet først peke på noen historiske hendelser og ideologiske trender som har fått stor innflytelse på den politiske utviklingen i verden de siste 20 årene. Deretter vil jeg vise hvordan den samfunnsmessige og ideologiske utviklingen i verden direkte har påvirket norsk militære kultur og militærmaktens holdninger til krig og bruk av militærmakt. Herunder vil jeg også kort se på hvilke kriterier norske politiske myndigheter har vektlagt i forbindelse med militær deltagelse i internasjonale operasjoner. Jeg vil også skissere noen typiske trekk ved de nye krigene og det postmoderne paradigmet. Avslutningsvis vil jeg vise hvilken innvirkning den overordnede militære kulturen har fått på de verdier, holdninger og egenskaper som utgjør dagens krigerkultur og soldatidealene. Fokus vil ligge på de soldatidealene som anses formålstjenlige i direkte kontakt, ansikt til ansikt overfor en motstander, der militær effektivitet vil være et spørsmål om liv eller død. Sitatbruken vil bli betydelig tonet ned i dette kapitlet. Dette gjelder vår egen samtid, og gjeldende dokumenter og verdigrunnlag torde være kjent. Ord og formuleringer fra dagens dokumenter fremstår heller ikke som like fremmedartet som tilsvarende fra 100 år tilbake. I den grad jeg bruker sitater er tanken å underbygge poengene eller vise kontraster og eventuelle diskrepanser. Vi vil se at på overordnet nivå er den militære kulturen vesentlig endret i løpet av 100 år. Imidlertid vil vi også erfare at profesjonskulturen på lavere nivå, krigerkulturen i praksis er forbausende lite endret.

4.1 Ideologi – samfunn – krigens karakter

Ved forrige århundreskifte var samfunnsmessig og ideologisk utvikling i Norge stort sett påvirket av hendelser og tendenser utsprunget i Europa. Hundre år senere er verden i billedlig

forstand rykket adskillig nærmere, og alt som skjer i verden påvirker Norge på en eller annen måte. Moderne teknologi og kommunikasjonsmidler har i løpet av siste del av 1900-tallet muliggjort en voldsom økning i økonomiske, politiske, sosiale og kulturelle relasjoner på tvers av landegrensene. Denne utviklingen beskrives gjerne som globalisering. Globalisering er imidlertid intet nytt fenomen. Spenningen mellom en rekke globaliseringsprosesser og nasjonalstaten som det øverste politiske idealet går som en rød tråd gjennom alle europeiske staters politiske kultur allerede fra slutten av 1800-tallet. Ved inngangen til 1900-tallet var nasjonalismen den ideologien som sterkest bidro til å bygge bro over klassemotsetningene som fremveksten av den globale kapitalismen førte med seg. I dag derimot knyttes selv nasjonalstatsidealet til universelle verdier som skal forsøkes virkeliggjort på et globalt plan. Det synes rimelig å anta at samfunnets økede fokus på individet og dets rettigheter vil få konsekvenser for de verdier og holdninger til krig og bruk av militærmakt som gjenspeiles i den militære kulturen. Det internasjonale rettighetsfokuset har, på samme måte som nasjonalismen gav grobunn for sosialdarwinisme, krigsteologi, bellicisme, offensiv kult og militarisering, bevirket at individualisme og human krigføring har blitt idealer som er karakteristiske for vår tid. På samme måte som unionsstriden og den ideologiske kampen for å befeste Norge som en nasjon preget norsk militær kultur ved inngangen til det 20. århundret, kom særlig oppløsningen av østblokken og svekkelsen av de totalitære ideologiene til å få følger for norsk militær kultur ved overgangen til det 21. århundret. Under den kalde krigen hadde den fastfrosse sikkerhetspolitiske situasjonen lagt begrensninger på den generelle politiske utviklingen. I kjølvannet av de totalitære samfunnssystemenes fallitt, fulgte et skred av hendelser som kom til å få verdensomspennende konsekvenser. Terrorhandlingene den 11. september 2001 har også allerede fått store samfunnsmessige konsekvenser.

For Forsvaret fikk østblokkens sammenbrudd den direkte følge at den tradisjonelle fienden, *de andre* ble borte. Dette, sammen med en generell svekkelse av de totalitære ideologienes status i verdenssamfunnet og globaliseringens politiske og økonomiske integrasjon, pekte etter manges oppfatning i retning av at krig mellom nasjoner i tradisjonell forstand kunne avskrives.¹⁵⁰ Amerikaneren Francis Fukuyama påstod i euforien etter den kalde krigens slutt at vi muligens stod overfor ”*the end of history*” i den forstand at menneskehetens ideologiske utvikling var ved et endepunkt representert ved universaliseringen av den vestlige liberaldemokratiske

¹⁵⁰ Et syn som også med forbehold om tidsperspektiv og begrensning til Europa deles av general Diesen. Diesen, Sverre. 2005. Mot et allianseintegrert forsvar. I: Matlary, Janne Haaland og Øyvind Østerud (red.). *Mot et avnasjonalisert forsvar?* Oslo: Abstrakt Forlag. Side 167.

styreform.¹⁵¹ For individet fikk den endrede sikkerhetspolitiske situasjonen til følge at det fra statens side kunne innvilges flere rettigheter i bytte for færre plikter. Dette satte fart i den generelle samfunnstrenden med økende fokus på borgernes krav og rettigheter overfor staten. Pliktene ble skjøvet i bakgrunnen, mens individuelle rettigheter kom i fokus. Borgerbegrepet ble også etter hvert stadig mer utvannet til fordel for betegnelser som *kunde* og *klient*. I dag er den sosiale kontrakten mellom myndighetene og innbyggerne i de liberale demokratiene basert mer på rettigheter enn plikter. Mens staten i 1900 hadde en verdi i seg selv som et nasjonalt territorium for et enhetlig folk, henter staten i dag sin legitimitet fra de rettigheter den klarer å garantere borgerne. Synet på staten har blitt instrumentelt. Staten vurderes i mindre grad ut ifra hva den er, men ut ifra hva den kan levere innbyggerne i form av lov, orden, sikkerhet og grunnleggende rettigheter. Således er den tradisjonelle nasjonalstaten under et indre press.

Nasjonalstaten er også under et ytre press. En fremtredende side ved globaliseringen er tiltagende migrasjon og stigende grad av multikulturelle innslag i ethvert samfunn. Norge er ikke noe unntak i så måte. Norge er blitt en immigrantstat for folk fra den ikke-vestlige verden. Personer med ikke-vestlig bakgrunn utgjorde i henhold til Statistisk Sentralbyrå per 1. januar 2000 2/3 deler av innvandrerbefolkningen og 4,2 % av det totale folketallet.¹⁵² Andelen er stigende. Verneplikten er opprettholdt som et eksplisitt mål i norsk forsvarspolitik. Imidlertid har en rekke forhold medført at Forsvarets behov for vernepliktige er svært begrenset. En indirekte konsekvens av dette, er at Forsvaret som nasjonal skole og som formidler av nasjonalkulturen har mistet sin betydning. Forsvaret i en kulturformidlerrolle synes av økonomiske og politiske grunner heller ikke ønskelig. Dette til tross for at Forsvaret som en statlig institusjon, er pålagt et sosialt ansvar gjennom å integrere ulike minoriteter og samfunnsgrupper som tradisjonelt faller utenfor etablerte sosiale strukturer.¹⁵³ I Norge gis det fra myndighetenes side inntrykk av at kulturelt mangfold skal karakterisere det som skal utgjøre ideologiplattformen for alle i det 21. århundret. Mangfoldet reguleres kun av et verdisett som forventes respektert av samtlige innbyggere.¹⁵⁴ Dette står i kontrast til andre flerkulturelle samfunn som ofte bygges opp rundt en offisiell nasjonalisme definert som ”*encompassing all those legally entitled to be citizens, irrespective of their ethnicity, national identity and culture*”, og hvor patriotisme særlig brukes som samlende virkemiddel i den offisielle nasjonalismen.¹⁵⁵

¹⁵¹ Fukuyama, Francis. 1992. *The End of History and the Last Man*. New York: Free Press.

¹⁵² Hodne, Bjarne. 2002. *Norsk nasjonalkultur*. Oslo: Universitetsforlaget. Side 167.

¹⁵³ Forsvarets overkommando. 1999. *Soldathåndboka 2000/2001*. Oslo: Forsvarets rekrutterings- og mediesenter. Side 77.

¹⁵⁴ Hodne, Bjarne. 2002. *Norsk nasjonalkultur*. Oslo: Universitetsforlaget. Side 167.

¹⁵⁵ James Kellas sitert i Hodne, Bjarne. 2002. *Norsk nasjonalkultur*. Oslo: Universitetsforlaget. Side 15.

Globalisering og myndighetenes fokus på de positive sidene ved mangfold og toleranse har indirekte medført tendenser til kulturrelativisme og subjektivism. Forestillingen om at ”*det ene er like bra som det andre*” har fått en viss utbredelse i befolkningen.¹⁵⁶ Dette har medvirket til en hybridisering av norsk kultur. Norsk kultur har blitt blandet ut med kulturelementer med forskjellig geografisk utgangspunkt og med ulikt historisk opphav. Kulturelementer som har internasjonal utbredelse gir ikke folk et verdigrunnlag å forankre identiteten i.¹⁵⁷ Det er en alminnelig oppfatning at for å kunne respektere andres kultur, så må man kjenne sin egen. I tillegg har økende velstand og høyere utdanningsnivå i deler av Europa og Norge medført stadig større grad av sekularisering i samfunnet. Sekulariseringen har bidratt til å redusere fenomener som etnosentrisme, nasjonalisme og religiøsitet, men den har også svekket kristendommens kraft som det norske samfunnets tradisjonelt viktigste moralske rettesnor. Den felles kultur- og trosplattform som kjennetegnet det norske samfunnet ved inngangen 1900-tallet er svekket. Egen tro, eller kjennskap til egen religion er også et godt utgangspunkt for å kunne respektere andres. På begynnelsen av 2000-tallet er det tanken om de universelle og grunnleggende menneskerettighetene som skal forene det norske samfunnet.

For Forsvaret fikk østblokkens fall flere vidtrekkende konsekvenser utover det at den tradisjonelle fienden ble borte. Det måtte skapes et nytt rasjonale for Forsvaret. Norske politiske valg er i den nye sikkerhetspolitiske situasjonen ikke lenger styrt av den overordnede strategiske målsetningen om å forsvare norsk territorium.¹⁵⁸ Militærmakten, som tidligere var et statisk instrument for staten til forsvar av norsk territorium, er blitt et sikkerhetspolitisk virkemiddel.¹⁵⁹ Nåværende forsvarssjef, general Sverre Diesen, har tatt til orde for at vi har gjennomlevd et paradigmeskifte. Han beskriver paradigmeskiftet som et brudd med det tradisjonelle og aksepterte mønster for bruk av militærmakt, til fordel for en ny måte å betrakte militærmakt på.¹⁶⁰ Mens Nasjonen og folkets interesser stod i sentrum i det gamle paradigmet, er fokus i det nye paradigmet flyttet til staten og statens interesser.¹⁶¹

¹⁵⁶ Dette er en selvmotsigende subjektivism. Dersom man påstår at ”*det ene er like bra som det andre*”, så er det underforstått at nettopp dette utsagnet er bedre enn utsagnet ”*noe er bedre enn noe annet*”. Hvis det første utsagnet er sant, så må det være falskt. Dette er en selvmotsigelse som sjelden avsløres før utsagnet skal omsettes i praksis.

¹⁵⁷ Hodne, Bjarne. 2002. *Norsk nasjonalkultur*. Oslo: Universitetsforlaget. Side 152.

¹⁵⁸ Matlary, Janne Haaland. 2005. Internasjonaliseringen av militærmakten – makt eller avmakt? I: Matlary, Janne Haaland og Øyvind Østerud (red.). *Mot et avnasjonalisert forsvar?* Oslo: Abstrakt Forlag. Side 185.

¹⁵⁹ Forsvarsdepartementet. 2004. *Styrke og relevans*. Oslo: Forsvarsdepartementet. Side 68, pkt 157.

¹⁶⁰ Diesen, Sverre. 2005. *Mot et allianseintegret forsvar*. I: Matlary, Janne Haaland og Øyvind Østerud (red.). *Mot et avnasjonalisert forsvar?* Oslo: Abstrakt Forlag. Side 165.

¹⁶¹ Ibid. Side 168.

Statens interesser strekker seg utover nasjonens interesser som stort sett var begrenset til fedrelandet, eller nasjonens territorium, som det ble slått fast av Hægland i *Soldatens bok*.¹⁶² Mens fokus tidligere lå på forsvar av territorium, er fokus nå i større grad rettet mot forsvar av universelle menneskerettigheter. Det er en alminnelig oppfatning at vernepliktige mannskaper kun skal benyttes til forsvar av eget territorium.¹⁶³ Til tross for at det er hjemlet i Grunnlovens § 25, er det ikke politisk vilje i dag til å beordre vernepliktige til tjeneste i internasjonale operasjoner. Den politiske basis for utskrivning av vernepliktige til krigstjeneste anses fortsatt å ligge i nasjonalstaten og selvforsvarsretten slik denne er nedfelt i FN-paktens artikkel 51. Den politiske bruken av militærmakt som kjennetegner Diesens nye paradigme fordrer derfor frivillige profesjonelle soldater. Nye typer oppdrag utenfor territoriet tilsier økt profesjonalisering av Forsvaret. Paradigmeskiftet har derfor medført behov for transformasjon og reprofesjonalisering av Forsvaret.

I boken *The Postmodern Military* hevder forfatterne at militærmakten i de vestlige landene etter den kalde krigen har gått inn i et postmoderne paradigme karakterisert gjennom fem store endringer.¹⁶⁴ For det første er det i dag økende grad av likhet og samhandling mellom den militære organisasjonen og det sivile samfunnet. For det andre er forskjellene internt i militærmakten mellom de forskjellige forsvarsgrener, bransjer, funksjoner og roller i ferd med å viskes ut. For det tredje har militærmaktens oppgaver endret seg fra kun å omfatte krigsrelaterte oppgaver til også å omfatte tradisjonelt ikke-militære oppgaver. For det fjerde benyttes militære styrker stadig hyppigere i internasjonale operasjoner som er legitimert av overnasjonale organer og ikke bare autorisert av egne myndigheter. For det femte er de militære styrkene selv i økende grad multinasjonale i den forstand at de inngår i allianser og større avdelinger sammensatt av styrker fra flere land. Norge er ikke upåvirket av den generelle samfunnsutviklingen i verden. Det norske forsvaret og det norske samfunnet har også mer eller mindre tydelige trekk av det postmoderne paradigme.

Svært mange av de væpnede konfliktene etter den kalde krigen har foregått mellom aktører innenfor et lands grenser.¹⁶⁵ Statssuverenitetsprinsippet, slik det ble fastsatt i 1648 ved fredsslutningene i Westphalen, er imidlertid fortsatt gjeldende, og FN-pakten vektlegger særlig retten til selvforsvar. Dette tilsier at en innblanding i en annen suveren stats indre anliggender i prinsippet er forbudt, eller i det minste problematisk i forhold til FN-pakten og den

¹⁶² Forsvarsdepartementet. 1911. *Soldatens bok*. Kristiania: Grøndahl & Søn. Side 12.

¹⁶³ Stubberud, Tore Asmund. 2004. Verneplikten og oppfatninger om krig. *Norsk Militært tidsskrift*, Nr 12: 5.

¹⁶⁴ Moskos, Charles C., John Allen Williams, David R. Segal (eds.). 2000. *The Postmodern Military*. Oxford: Oxford University Press. Side 2.

internasjonale orden. Det instrumentelle synet på staten og det internasjonale fokuset på grunnleggende rettigheter har imidlertid kunnet rettferdiggjøre intervensjon på humanitært grunnlag. En militær operasjon for å sikre en annen stats borgere universelle og grunnleggende menneskerettigheter stiller imidlertid helt andre krav til de militære styrkenes operasjonsmønster og våpenbruk enn tradisjonelt forsvar av eget territorium. Mål og midler må anpasses.

Siden forsvar av eget territorium tradisjonelt er blitt betraktet som moralsk uangripelig, stiller innblanding i andre suverene staters indre anliggender særlige krav til den moralske begrunnelsen. For å sikre at den moralske siden ved intervensjon på humanitært grunnlag blir ivarettatt, har man fra vestlig side igjen trukket frem middelalderens rettferdig krig-tradisjon.¹⁶⁶ I henhold til rettferdig krig-tradisjonen bør man ha en ubestridt legitim autoritet, en rettferdig grunn og rett intensjon for å kunne intervensjon i en annen stats indre anliggender. Videre er det vesentlig at intervensjonen står i forhold til det man ønsker å oppnå, at den er siste utvei og at den har et rimelig håp om å lykkes. Selv om alle disse kriteriene er oppfylt før intervensjon, må også den militære del av operasjonen oppfylle rettferdig krig-tradisjonens retningslinjer for krigføring slik disse er nedfelt i krigens folkerett.

Innføring av rettigheter ved hjelp av våpenmakt kan synes som et paradoks. En intervensjon for innføring av menneskerettigheter stilles i et svært uheldig lys dersom intervensjonsstyrken bryter, eller diskriminerer i forhold til de samme rettighetene den påstår å kjempe for. Særlig i dagens mediasamfunn vil brudd på krigens folkerett, eller misforhold mellom mål og midler, få vidtrekkende konsekvenser som kan undergrave hele det moralske grunnlaget for intervensjonen. Intervensjon for demokrati og universelle menneskerettigheter er en hårfin balansegang som krever human krigføring. Den fordrer at de rettighetene den tar sikte på å innføre ikke brytes under prosessen. Militærmakten er billedlig talt pålagt den paradoksale oppgaven å lage omelett uten å knuse eggene!

Individets ukrenkelighet og høye verdi har påvirket samfunnets generelle innstilling til risiko. Sikkerhet står i høysetet på de fleste samfunnsområder. I takt med den generelle velstandsøkningen har samfunnet fjernet seg mer og mer fra fenomener som krig, fare og livets realiteter.¹⁶⁷ Dagens vestlige samfunn er påfallende opptatt av å unngå risiko på alle samfunnsområder.¹⁶⁸ Dette gjelder også for bruk av militærmakt. De samme tendenser gjør seg

¹⁶⁵ Wolff, Stefan. 2006. *Ethnic Conflict*. Oxford: Oxford University Press. Side 11.

¹⁶⁶ Syse, Henrik. 2003. *Rettferdig krig?* Oslo: Aschehoug.

¹⁶⁷ Coker, Christopher. 2001. *Humane Warfare*. London: Routledge.

¹⁶⁸ Ibid. Side 53.

gjeldende i det norske samfunnet. Den politiske risiko ved å involvere norske militære styrker er alltid gjenstand for grundig vurdering. Siden det er et mindre antall av statens borgere som direkte identifiserer seg med, eller forstår, de ikke-eksistensielle utenriks- eller sikkerhetspolitiske målene militærmakten settes inn for, er tapstoleransen i samfunnet generelt lav. Individet er høyt respektert og verdsatt. Selv ikke soldater er i dag forventet å oppsøke risiko, eller dø. Dersom en soldat faller i internasjonale operasjoner, er avisenes overskrifter preget av at dette er en ufattelig tragedie.

Samtidig som norske militære styrker stadig oftere sendes i krigslignende operasjoner i utlandet, står det norske samfunnet fjernere fra død og krigens realiteter enn noen gang. Den generasjonen som opplevet krig på norsk territorium er iferd med å gå bort. Stadig færre har bakgrunn fra primærnæringene og ”*det store spelet*” hvor dyrs fødsel og død er en naturlig del av oppveksten. I det norske samfunnet er det utarbeidet regelverk som sikrer etisk forsvarlig dyrehold. Slakting av oppdrettsfisk og bruk av levende agn er underlagt etiske regler. Den enkeltes livsforventninger er også totalt endret i løpet av de siste 100 årene. De fleste kan forvente å leve et langt liv i materiell velstand. Dette har medført øket verdsetting av livet. Familiene er også blitt mindre. Barneflokket teller ikke lenger 10 – 12 barn, men 1 – 3 som alle kan forvente å leve opp under gode materielle kår. Vi er så få her i landet, og vi har ikke noen barn å miste. De fleste norske borgere krever og forventer i dag å få leve til de er langt over 80 år.

4.2 Overordnet ideologisk begrunnelse for krig; Universelle menneskerettigheter

Enkeltindividets stilling, og dets krav på beskyttelse har fått sentral oppmerksomhet i den folkerettslige utviklingen etter den andre verdenskrigen. Menneskelige lidelser har fått stadig større betydning innen sikkerhetspolitikken etter den kalde krigen.¹⁶⁹ De internasjonale menneskerettighetene har erstattet nasjonalismen som den nye ideologien for å rettferdiggjøre bruk av militærmakt. Menneskerettighetene anses i dag som grunnleggende og universelle. De anses derfor å stå over nasjonal lovgivning. Menneskerettighetene gir enkeltmennesket fordeler i forhold til staten og er rettigheter mennesket har automatisk i kraft av å være menneske. Det er altså ikke nødvendig å gjøre seg fortjent til dem. De internasjonale menneskerettighetene er nedfelt i Verdenserklæringen om menneskerettighetene. Den ble vedtatt av FNs generalforsamling 10. desember 1948 og er siden utviklet gjennom en rekke spesialkonvensjoner.¹⁷⁰ Imidlertid blir rettigheter uten plikter meningsløst. Rettigheter som ikke forankres i andres forpliktelser, blir bare fromme ønsker. Rettighetstenkningen forutsetter derfor

¹⁶⁹ Forsvarsdepartementet. 2004. *Styrke og relevans*. Oslo: Forsvarsdepartementet. Side 26, pkt 48.

plikten som grunnlag. En rekke vestlige land, deriblant Norge, har påtatt seg oppgaven med å forsøke å virkeliggjøre de universelle menneskerettighetene på det globale plan.

Verdenssamfunnets og det norske samfunnets generelle menneskerettighetsfokus gjenspeiles også i den norske militære kulturen. I 1998 utkom *Forsvarets verdigrunnlag*. I forordet fastslår daværende forsvarssjef, general Arne Solli, at innholdet gir uttrykk for de verdier, normer og holdninger han ønsker skal prege Forsvarets virksomhet og være grunnlaget for Forsvarets bedriftskultur.¹⁷¹ Det er verd å merke seg at general Solli refererer til *bedriftskulturen* og ikke *profesjonskulturen*. Begrepet profesjonskultur var i 1998 ennå ikke slått igjennom. I denne sammenhengen fremstilles Forsvaret som en hvilken som helst bedrift og indirekte offisersyrket som et hvilket som helst annet yrke. Dette kan indikere at det norske Forsvaret i 1998 fortsatt delvis hang igjen i det gamle paradigmet, hvor det var fedrelandforsvar, fredsadministrasjon og soldatutdanning som var gjeldende idealer og rådende rolleoppfatninger blant offiserene.¹⁷² Innholdet forøvrig peker imidlertid fremover mot Forsvarets nye oppgaver i internasjonal innsats for individuelle menneskerettigheter. Det synes også at *Verdigrunnlaget* er preget av en rekke av de rådende ideologiske strømningene i det norske samfunnet. *Verdigrunnlaget* gjenspeiler i stor grad tidsånden.

Etter general Sollis forord følger en gjennomgang av de grunnleggende verdiene for det norske Forsvaret. ”Forsvaret forankrer sin etikk i samfunnets historiske og kulturelle grunnverdier slik de fremstår i vårt samfunns kristne og humanistiske tradisjon, FN-pakten, FNs menneskerettighetserklæring og internasjonal rett.”¹⁷³ Verdigrunnlaget har ingen referanser til nasjonalismens idealer. Den stolte norske krigstradisjonen, som ble fremhevet i *Soldatens bok* som nasjonens fremste historiske og kulturelle arv, nevnes ikke med et ord. Derimot vies menneskerettighetene og respekten for det enkelte menneskes iboende verdi og verdighet uavhengig av bakgrunn og egenskaper desto større plass.¹⁷⁴ Dette står i skarp kontrast til de verdier som var gjeldende ved forrige århundreskifte. Da var hjemmet, ætten, det norske folket og nasjonen samfunnets høyeste verdier. Disse var til overmål tillagt større verdi enn andre folk og nasjoner. Territoriet, fedrelandet er heller ikke nevnt. Imidlertid slås det fast at Forsvaret skal

¹⁷⁰ Bergem, Knut V., Gunnar M. Karlsen og Beate Slydal (red.). 2004. *Menneskerettigheter*. Oslo: Humanist forlag. Side 14.

¹⁷¹ Forsvarets overkommando. 1998. *Forsvarets verdigrunnlag*. Oslo: Forsvarets rekrutterings- og mediesenter. Side 5.

¹⁷² Haaland, Torunn Laugen. 2008. *Small Forces with a Global Outreach*. Oslo: Unipub. Side 11.

¹⁷³ Forsvarets overkommando. 1998. *Forsvarets verdigrunnlag*. Oslo: Forsvarets rekrutterings- og mediesenter. Side 9.

¹⁷⁴ *Ibid.* Side 11.

verne samfunnets grunnverdier. Det instrumentelle synet på staten har slått igjennom. Det er verdiene som er verd å forsvare, ikke staten i seg selv.

I *Verdigrunnlaget* poengteres det også at det norske samfunnet representerer et stadig rikere mangfold av kulturer og livssyn og at Forsvaret ønsker å gjenspeile denne virkeligheten. Dette mangfoldet skal i det daglige berike Forsvaret og bevisstgjøre den enkelte på innholdet i likeverdet.¹⁷⁵ På den ene siden skal Forsvaret la seg påvirke av fremmede kulturer og livssyn. På den annen side skal det representere et verdisyn forankret i samfunnets historiske og kulturelle grunnverdier slik de fremstår i det norske samfunns kristne og humanistiske tradisjon. Det er ikke nødvendigvis noe motsetningsforhold mellom disse målsetningene, men det kan forstås som et forsvar for den generelle kulturrelativismen. Det kan imidlertid også utlegges som en vektlegging av de mer tolerante sider ved vår kristne og humanistiske tradisjon.

I *Styrke og relevans*, det strategiske konseptet som angir det sikkerhets- og forsvarspolitiske grunnlaget for Forsvarets operative virksomhet, fremkommer det et økt fokus på menneskelig sikkerhet.¹⁷⁶ Det poengteres at en viktig del av samfunnssikkerheten nå dreier seg om beskyttelse av enkeltmennesket, der menneskerettighetene og ikke minst retten til liv og personlig trygghet står i sentrum. Riktignok er statsikkerhet fortsatt en viktig oppgave for Forsvaret, men i en situasjon hvor Norges eksistens ikke er truet, er det naturlig å rette fokus mot samfunnssikkerhet både i Norge og internasjonalt. De nye sikkerhetsutfordringene etter den kalde krigen tilsier at norsk sikkerhet best ivaretas gjennom å bidra til fred, stabilitet og en gunstig internasjonal utvikling.¹⁷⁷ Det handler om forebygging av risiko for kriser, konfliktspredning, væpnet konflikt og krig. Implisitt i dette ligger en utstrakt deltagelse i internasjonale operasjoner. Man har innsett at deltagelse i internasjonale operasjoner er lik innflytelse på verdenspolitikken. Retorikk er ikke tilstrekkelig til at Norge skal kunne realisere sin ambisjon om å fremstå som en humanitær stormakt i verdenssamfunnets øyne.¹⁷⁸ Norge har imidlertid nedfelt noen retningslinjer for sin deltagelse i internasjonale operasjoner. Ut i fra institusjonelle egeninteresser ønsker Norge først og fremst å ivareta et nært samarbeide med USA og NATO. Samtidig ønsker man bredest mulig støtte for enhver operasjon i FN. I prinsippet har Norge satt som krav at enhver norskstøttet internasjonal operasjon skal ha et FN-mandat. Imidlertid viste Kosovo-krisen at Norge var villig til å fravike dette kravet, dersom de menneskelige lidelsene man kunne forebygge var tilstrekkelig store. I Norge skapes først og fremst politisk legitimitet for internasjonale

¹⁷⁵ Ibid. Side 11.

¹⁷⁶ Forsvarsdepartementet. 2004. *Styrke og relevans*. Oslo: Forsvarsdepartementet. Side 6.

¹⁷⁷ Ibid. Side 7.

¹⁷⁸ Tvedt, Terje. 2002. *Verdensbilder og selvbilder*. Oslo: Universitetsforlaget. Side 7.

operasjoner gjennom FN-mandat. I norsk opinion anses Sikkerhetsrådet å ha den rette autoritet i henhold til rettferdig krig-tradisjonen for å kunne legitimere intervensjon på vegne av verdenssamfunnet. Riktignok vil Norge foretrekke å delta i internasjonale operasjoner med FN-mandat under NATO-paraplyen. Slik får norske politiske myndigheter oppfylt flest politiske målsettinger og agendaer.

Økende vektlegging av universelle menneskerettigheter som grunnlag for intervensjon har vist seg å by på vesentlige utfordringer i en globalisert verden. Siden statssuverenitetsprinsippet fortsatt er gjeldende i internasjonal politikk, og nasjonalstatenes legitimitet utenfor eget territorium er ikke eksisterende, eller svært begrenset, har man måttet søke etter nye begrunnelser for legitim bruk av militærmakt. Moralsk argumentasjon har blitt alt vanligere og den overordnede ideologiske begrunnelsen for bruk av militærmakt finner man i dag i de grunnleggende og universelle menneskerettighetene.

Etter terrorhandlingene 11. september 2001 har det imidlertid vært en økende tendens blant vestlige stater til å knytte statssuverenitet og legitimitet til demokratisk styreform.¹⁷⁹ Kun demokratier anerkjennes som legitime stater. Dette åpner for å rettferdiggjøre intervensjon i såkalte "*failed states*" for å endre regimet. Denne i praksis uthulingen av statssuverenitetsprinsippet er en følge av det instrumentelle synet på staten hvor rettigheter er viktigere enn territorielle grenser. Selv om FN-paktens artikkel 1 og 42 åpner for at Sikkerhetsrådet i spesielle tilfeller, der internasjonal fred og sikkerhet vurderes å være i fare, kan autorisere bruk av væpnet makt for å gjenopprette freden, er dette ikke uproblematisk i en verden som befinner seg på forskjellige utviklingstrinn. For flertallet av verdens land og folk er fortsatt nasjonalstaten idealet, og kollektivet verdsettes høyere enn individet. Det kan stilles spørsmål ved hvor universelle menneskerettighetene egentlig er.¹⁸⁰ Videre gjenspeiler Sikkerhetsrådet maktkonstellasjonene i verden i 1945.

Innsats for grunnleggende og universelle menneskerettigheter samt forhindring av menneskelige lidelser, såkalt humanitær intervensjon, har erstattet nasjonalismen som det overordnede rasjonale for bruk av militærmakt etter den kalde krigen.

4.3 Individualisme

En generell trend som avtegnet seg allerede utover på 1960-tallet var at balansen mellom borgernes plikter og rettigheter ble forskjøvet i favør av de siste. Velferdsstatens fremgang og

¹⁷⁹ Matlary, Janne Haaland. 2006. *Values and Weapons: From Humanitarian Intervention to regime Change?* London: Palgrave Macmillan. Side 2.

¹⁸⁰ Wallerstein, Immanuel. 2007. *Maktens retorikk*. Oslo: Spartacus forlag.

den generelle velstandsutviklingen i samfunnet tillot i økende grad at individet foretok valg utifra personlige preferanser og ønsker om selvrealisering uten tanke for kollektivet. Imidlertid ble tendensene til denne hedonistiske individualismen vesentlig hemmet av den internasjonale situasjonen. Den kalde krigens fastfrosede politiske situasjon, og den overhengende trusselen om atomkrig la store begrensninger både på politisk og militært handlingsrom. Den begrenset dermed også indirekte den individuelle friheten. Den opplevde trusselen mot Norge, og erfaringene fra den andre verdenskrigen tilsa opprettholdelse av et voluminøst vernepliktsbasert territorialforsvar. Med trusselen om total krig var det mye som talte for at borgerens forhold til staten måtte være balansert mellom plikter og rettigheter, slik forholdet hadde vært det siden forrige århundreskifte. Staten innrømmet allminnelige borgerlige rettigheter i bytte for verneplikt i form av militær- eller samfunnstjeneste. Det lave antallet militærnektere og den høye oppslutningen om Forsvaret på diverse meningsmålinger, taler for at dette var en ordning de fleste borgerne fant rimelig.

Der *Soldatens bok* fra 1911 fremhever kollektivet, plikt og soldatidealer, vektlegger *Soldathåndboken* fra 1999 den enkeltes rettigheter og muligheter i løpet av førstegangstjenesten. Allikevel er *Soldathåndboka 2000/2001* i prinsippet ikke ulik *Soldatens bok* fra 1911. Innhold og oppbygning bærer preg av å fylle samme funksjon; opplysning til den vernepliktige og motivering for tjenesten. Tar man utgangspunkt i HM Kongens forord, får man inntrykk av at nasjonalisme fortsatt er den viktigste ideologiske begrunnelsen for krig og bruk av militærmakt i det norske samfunnet og i den militære kulturen. HM Kongen understreker hvilken alvorsfylt og krevende oppgave det er å avtjene militær verneplikt. Han poengterer alvoret i det at den enkelte kan bli kalt ut for å stå som garantist for vårt lands og vårt folks frihet. Han avslutter med en oppfordring til alle vernepliktige om å gå til tjenesten med ansvarsfølelse og offervilje og huske at vernepliktstjenesten er en plikt overfor fedrelandet.¹⁸¹ Hægland kunne knapt ha sagt det bedre.

Med HM Kongens innledende ord stopper imidlertid så godt som alle referanser til nasjonalistiske verdier. Riktignok inneholder kapitlet om verneplikten enkelte historiske referanser, men disse er kun ment å illustrere hvordan det engang var, og er ikke å oppfatte normativt.¹⁸² Det slås også fast at verneplikten er en nasjonal sak og et uttrykk for samfunnets dugnadsånd.¹⁸³ Undersøkelser viser også at høyt utviklet pliktfølelse er et karaktertrekk ved de

¹⁸¹ Forsvarets overkommando. 1999. *Soldathåndboka 2000/2001*. Oslo: Forsvarets rekrutterings- og mediesenter. Side 5.

¹⁸² Ibid. Side 79 - 81.

¹⁸³ Ibid. Side 77.

som gjennomfører førstegangstjenesten.¹⁸⁴ Bortsett fra dette er det ingen referanser til soldatidealer i *Soldathåndboka*. Imidlertid pekes det hele tiden på alle de positive sidene for individet ved førstegangstjenesten. Det er mer fokus på hva den enkelte personlig kan få ut av tjenesten, enn hva den enkelte skal bidra med. Der Hægland fokuserte på plikt overfor ætten, folket, nasjonen og fedrelandet, peker *Soldathåndboka* på individets muligheter og rettigheter i løpet av tjenestetiden. Den enkelte kan ta utdanning, møte jevnaldrende, utvide sin sosiale horisont, utnytte sine kvalifikasjoner, modnes som menneske og en rekke andre ting som for så vidt kunne vært hentet direkte fra reklamen til en hvilken som helst folkehøyskole.¹⁸⁵ Mens Hægland dro linjene tilbake til oldtiden, eldre norsk historie og fremhevet den stolte norske krigstradisjon som et ideal, stopper *Soldathåndbokas* historiske tilbakeblikk i praksis ved den andre verdenskrigen. Det som vektlegges er nyere historie og Norge som medlem av NATO og deltager i internasjonale fredsoperasjoner. Mens Hægland tegnet bildet av Norge som en krigernasjon, som i alle tider hadde vernet om landet og folket, manes det i *Soldathåndboken* frem et bilde av Norge som en fredselskende nasjon med en humanitær misjon. Kontrastene kan knapt bli større.

Individets opphøyede status gjenspeiles i *Verdigrunnlaget*. Der fremkommer det at når det gjelder samfunnets grunnverdier skal Forsvaret i særdeleshet forsvare den enkeltes liv, frihet og personlige sikkerhet.¹⁸⁶ Det er samfunnsverdier og menneskeverdet som skal stå i sentrum for forsvarsinnsatsen. Mens det tidligere var individet som skulle verne fedrelandet, eller nasjonalstaten, er det nå staten som skal verne individet. ”*Ethvert menneske har en iboende verdi og verdighet, uavhengig av bakgrunn, egenskaper og prestasjoner. Derfor må vi sikre at alle behandles likeverdig og med respekt, uansett bakgrunn, kjønn, livssyn, etnisk eller kulturell tilhørighet*”.¹⁸⁷ En særlig oppmerksomhet skal rettes mot minoritetsgrupper, og likestilling er en viktig del av likeverdet.¹⁸⁸ Verdigrunnlagets retningslinjer var i første rekke rettet innad mot det Solli betegnet som bedriftskulturen, men det skulle selvfølgelig også gjelde utad i kontakt med mennesker under operasjoner. I det norske forsvaret har fokus i særdeleshet blitt rettet mot kvinners rettigheter og mulighet for tjeneste. Det har vært satset store summer på å øke kvinnerekutteringen, og det har vært et erklært mål å øke kvinneandelen i Forsvaret. Rekrutteringskampanjene har imidlertid gitt blandet resultat, og målet for kvinneandelen i

¹⁸⁴ Ibid. Side 76.

¹⁸⁵ Ibid. Side 77.

¹⁸⁶ Forsvarets overkommando. 1998. *Forsvarets verdigrunnlag*. Oslo: Forsvarets rekrutterings- og mediesenter. Side 11.

¹⁸⁷ Ibid. Side 11.

¹⁸⁸ Ibid. Side 11.

Forsvaret er blitt justert ned fra 15 % til 7 %. Den faktiske kvinneandelen ligger i dag på rundt 5 %. Med hensyn til andre minoriteter, som innvandrere og homoseksuelle har satsingen hatt mindre omfang og lavere medieprofil. Riktignok har Tillitsmannsordningen i Forsvaret og Soldataksjonen fokusert på disse gruppene. En av kampanjeplakatene for Soldataksjonen på begynnelsen av 2000-tallet viste en soldat som brøt ut av geleddene og gikk sin egen vei. Det er i offisielle ordelag gitt rom for at en soldat skal kunne gjøre sine egne valg.

Det kan synes som et paradoks at individet skal stå i sentrum for oppmerksomheten i en kollektivistisk organisasjon som Forsvaret hvor suksess er avhengig av felles innsats. En vektlegging av individet i den militære kulturen vil, dersom det er samsvar mellom profesjonskulturene på de ulike nivåene, måtte få konsekvenser for krigerkulturen. Dette vil kunne være en indikator på hvorvidt det er sammenheng mellom den militære kulturen på ulike nivåer. Imidlertid, dersom den funksjonelle påvirkningen på krigerkulturen er større enn den samfunnsmessige, vil det individuelle fokus være tonet ned i krigerkulturen.

I et samfunn med økende fokus på individet og individuelle rettigheter kan det synes som et overgrep å pålegge noen verneplikt uten at statens territorium er direkte truet. Verneplikten henter fortsatt sitt rasjonale i forsvaret av fedrelandet. Norske vernepliktige soldater er derfor heller ikke tenkt benyttet for andre formål enn forsvar av statens territorium. Deltagelse i internasjonale operasjoner er forbeholdt vervede eller profesjonelle soldater. Profesjonelle i denne sammenheng betyr imidlertid ikke mer enn at de har vervet seg og mottar lønn for å løse et tidsbegrenset oppdrag. De tilhører ikke nødvendigvis den militære profesjonen i den forstand at de har vært igjennom en institusjonell profesjonsutdannelse og besitter profesjonens ekspertise, ansvar og fellesskapsfølelse. Dette gjenspeiles også i forskjellige undersøkelser om soldatenes rolleoppfatninger og deres motiver for å velge militærtjeneste utover førstegangstjenesten. Den såkalt postmoderne soldat kjennetegnes ved at han er selvsentrert og motivert for tjeneste i første rekke av et ønske om eventyr og å gjøre meningsfulle personlige erfaringer.¹⁸⁹ De samme trekk gjenfinnes hos norske soldater.¹⁹⁰ Fedrelandet, eller for den saks skyld Norges ønske om å fremstå som en humanitær stormakt, er i liten grad viktige motivasjonsfaktorer for dagens norske soldater.

For å sette det hele på spissen: Gitt at alle individer er like mye verd, ”*det ene er like godt som det andre*” med hensyn til verdier, nasjonalstaten har mistet sin verdi, troen på det evige liv er

¹⁸⁹ Battistelli, Fabrizio. 1997. Peacekeeping and the Postmodern Soldier. *Armed Forces & Society*, Vol. 23, No. 3: 467 – 484.

¹⁹⁰ Mæland, Bård. 2004. *Skadeskutt idealisme*. Bergen: Eide forlag. Side 268. Tolkning basert på Martin Hjelmervik Ness’ studie av norske soldaters motivasjonsfaktorer for fredsoperasjoner.

fraværende, og motivasjonen for den enkeltes tjeneste er ønsket om selvrealisering og eventyropplevelser, så gir ikke dette den postmoderne soldaten mye verd å ofre seg for. Rasjonalet for offervilje kan ikke hentes fra disse verdiene. Ved begynnelsen av 1900-tallet skulle fedrelandskjærlighet motivere for offervilje. I dag må soldatene se seg om etter andre motiver for å legitimere sin risikovilje. Offervilje er det knapt legitimt å snakke om. Fedrelandskjærlighet er i dag byttet ut med profesjonsfellesskapet. Soldatene finner i dag sin legitimitet og begrunnelse for yrkesutøvelse innenfor et eget internasjonalt profesjonsfellesskap. Lojaliteten er først og fremst intern. Soldatene setter sin ære i å utøve sitt yrke innenfor de verdier, lover og regler som gjelder for profesjonen. Siden det religiøse aspektet er fjernet, Gud erstattet med individet selv, gir det liten grunn til å ofre seg for andre enn sine kamerater.

4.4 Human krigføring

Menneskerettighetene har hatt avgjørende innvirkning på krigens folkerett. Respekten for menneskeverdet gjelder selv når maktmidler tas i bruk.¹⁹¹ Dersom mennesket, dets verdier og dets velferd utgjør de sentrale verdier man skal slåss for, er det rimelig å anta at kampen for disse må føres humant. Det synes også rimelig å anta at dette påvirker soldatidealene i krigerkulturen. Kravet til human krigføring bør i likhet med offensivens ideologi, få direkte påvirkning på krigerkulturens innhold.

General Sir Rupert Smith, tidligere nestkommanderende i NATO, beskriver de nye krigene som ”*war amongst the people*”.¹⁹² Han karakteriserer denne krigen som en stadig veksling mellom fred, konfrontasjon og konflikt. Krigen foregår uten klare frontlinjer og fiender. Den foregår under forhold hvor det er vanskelig, eller umulig å skille stridende, ikke-stridende, venn eller fiende fra hverandre. Disse kan kanskje til og med skifte fra dag til dag. Målet for militærmakten innenfor dette paradigmat er ikke lenger primært å ta og holde lende, eller nedkjempe og ødelegge en fiende, men å påvirke folkets vilje gjennom for eksempel å skape sikre, trygge omgivelser og legge forholdene til rette for endring av samfunnsstrukturer og nødhjelpsaksjoner. Forutsetningene for human krigføring er nedfelt i krigens folkerett og i den militære kulturen. I *Forsvarets fellesoperative doktrine* skisseres operasjoners rettslige ramme.¹⁹³ Her fremkommer det at folkeretten og menneskerettighetene legger premissene for bruken av militærmakt. Forsvarssjefen har på bakgrunn av disse fastsatt 10 soldatregler, som i form av et soldatkort skal

¹⁹¹ Forsvarets overkommando. 1998. *Forsvarets verdigrunnlag*. Oslo: Forsvarets rekrutterings- og mediesenter. Side 11.

¹⁹² Smith, Rupert. 2007. *Thinking about the Utility of Force in War amongst the People*. I: John Andreas Olsen (ed.) *On New Wars*. Oslo: IFS. Side 28.

hjelpe soldaten til å overholde reglene.¹⁹⁴ Soldater og befal mottar i dag mer undervisning i krigens folkerett og etikk enn noen gang tidligere.¹⁹⁵ Tanken er at holdninger og verdier, samt kjennskap til krigens regler, skal bidra til å øke soldatenes refleksjonsnivå og evne til å handle rett og riktig. Gjennom fokus på rettferdig krig-tradisjonen synes det mulig å kombinere holdninger med kjennskap til regler. Kombinasjonen er nyttig. Holdninger vil alltid ligge i bunnen, og ideelt sett styre individets handlinger også når ingen ser og muligheten for straff er fraværende. Regler styrer hva individet gjør gjennom trusler om sanksjoner ved regelbrudd. Imidlertid forutsettes det at regelbruddet oppdages. Følgelig har reglene mindre kraft, dersom individet tror seg å kunne komme ustraffet unna regelbrudd. Holdninger er en vesentlig del av militær kultur. Regler finnes i disiplinærreglement, strafferett og krigens folkerett.

Krigens folkerett har sin bakgrunn i rettferdig krig-tradisjonen. Rettferdig krig-tanken utviklet seg i løpet av middelalderen som en etisk teori rundt maktanvendelse, krig og krigføring. Hensikten med rettferdig krig-teorien var å gi moralske påbud først og fremst til myndighetene, men etter hvert også til utøverne av krigskunsten; feltherrene og soldatene. Myndighetene fikk gjennom det som etter hvert ble rettferdig krig-tradisjonen regler for når det var rett å gå til krig, *ius ad bellum*, mens feltherrer og soldater fikk regler for hvordan de skulle opptre i krigen, *ius in bello*. Slik fremstår rettferdig krig-tanken som en normativ etisk teori, det vil si en teori som gir et helhetlig syn på det riktige og det gode.¹⁹⁶ Rettferdig krig-teorien gjør det mulig for oss å avgjøre hvilke moralske normer som er gyldige, eller hvilke handlinger som er moralsk riktige i krig. Rettferdig krig-teorien foreslår en prosedyre eller fremgangsmåte med hensyn til krig som dersom man følger den, vil føre frem til velbegrunnede normer og normative konklusjoner. Rettferdig krig-tradisjonen har vært en rettesnor for Norge med hensyn til når det har vært riktig å anvende militærmakt. Når Norge besluttet å støtte intervensjonen i Kosovo, tross at det ikke forelå et FN-mandat, var det hensynet til menneskelig lidelse og oppfyllelsen av rettferdig grunn kriteriet som ble vektlagt.

Rettferdig krig-tradisjonen har i stor grad bidratt til å utforme krigens etikk og krigens folkerett. Rettferdig krig-læren er sannsynligvis den etiske teori som har hatt størst innflytelse på tenkning rundt krig og krigens etikk. Imidlertid fremstår rettferdig krig-tradisjonen som en kristen, vestlig tradisjon. Den representerer først og fremst en konsensus av hva som kan kalles en vestlig

¹⁹³ Forsvarsstaben. 2007. *Forsvarets fellesoperative doktrine*. Oslo: Forsvarsstaben. Side 33 – 39: Operasjoners rettslige ramme.

¹⁹⁴ Ibid. Side 36.

¹⁹⁵ Ringsby, Jan Inge. 2006. Fra fine ord til praktisk oppdragsløsning. I: Hærstaben. *Trening for operasjoner II*. Oslo: Hærstaben.

¹⁹⁶ Johansen, Kjell Eyvind og Arne Johan Vetlesen. 2003. *Innføring i etikk*. Oslo: Universitetsforlaget. Side 135.

kristen krigens etikk. Den er videre også kontroversiell da det meste ved doktrinen kan relativiseres, tilpasses konteksten og stadig gjøres til gjenstand for tolkning og diskusjon.

Uavhengig av hvor rettfærdig grunn, eller edle motiver man påberoper seg å ha for å anvende militærmakt, lyder human krigføring som et paradoks. Gitt krigens nye karakter, som skissert av Sir Rupert Smith, skulle man kunne forvente nye rollemodeller og soldatidealer som erstatning for krigeren i krigerkulturen. I henhold til det postmoderne paradigmet har også nye rollemodeller kommet til. De nye rollemodellene blir beskrevet som *soldier-scholar*, *soldier-diplomat*, *soldier-statesman* og *soldier-policeman*.¹⁹⁷ *Soldier-socialworker* har også blitt benyttet. Disse rollebetegnelsene gjenspeiler et utvalg av ikke-krigsrelaterte oppgaver soldatene utfører i de nye konfliktene. I de nye rollene ligger imidlertid ikke bare at de skal kunne opptre korrekt overfor befolkningen, men også at de skal være bevisst sin rolle i forhold til media. Media spiller en avgjørende rolle for hvordan en konflikt i dag oppfattes av verdenssamfunnet. Nyheter presenteres i billedform døgnet rundt, og media kan tidvis gi et bedre situasjonsbilde enn et militært hovedkvarter. Media kan bidra til å skape inntrykk av suksess, men de kan også bidra til det motsatte. USAs kamp for menneskelige rettigheter i Irak kom i et svært uheldig lys etter avsløringen av overgrepene i Abu Ghraib fengselet. USAs troverdighet i verdenssamfunnet ble svekket av noen få soldaters handlinger. Norske soldater i Kosovo var ved noen anledninger i medias søkelys, blant annet i forbindelse med hundeadviving og røff fangebehandling. Negativ presseomtale bidrar til å svekke operasjonens legitimitet i den norske befolkningen.

I dag vektlegges det at militærmakten må ha kapasitet til å kunne gjennomføre operasjoner innenfor hele konfliktspekteret.¹⁹⁸ Dette innebærer at den må være i stand til å kunne utkjempe høyintensitetsstrid samtidig som den må kunne utføre mer humanitære oppgaver. Det første anses tradisjonelt å være en mer krevende oppgave enn den siste, og det er god militær praksis å alltid trene på det verste scenarioet. Gitt at utdanningstiden ikke er tilstrekkelig til å vektlegge begge deler, blir man tvunget til å foreta en prioritering. Dersom man prioriterer trening på høyintensitetsoperasjoner, løper man risikoen at soldatene blir for aggressive til å kunne benyttes i lavintensitetsoperasjoner. Dersom man prioriterer trening på lavintensitetsoperasjoner risikerer man at soldatene blir "*too sweet and innocent for war*". Begge deler kan være like feil.¹⁹⁹ Det ideelle i dagens situasjon, er å skape en militær profesjonskultur på alle nivåer som er i stand til å

¹⁹⁷ Moskos, Charles C., John Allen Williams, David R. Segal (eds.). 2000. *The Postmodern Military*. Oxford: Oxford University Press.

¹⁹⁸ Forsvarsstaben. 2007. *Forsvarets fellesoperative doktrine*. Oslo: Forsvarsstaben. Side 13.

¹⁹⁹ Sion, Liora. 2006. "Too Sweet and Innocent for War"? *Armed Forces and Society*, Vol. 32, No. 3: 454 – 474.

håndtere vekselspillet mellom *kalde* og *varme* oppdrag.²⁰⁰ Den militære kulturen bør som Janus ha to ansikter. I dette ligger at militærmakten må kunne beherske både rollen som kampsoldat og som hjelpearbeider. En hjelpearbeider kan ikke bli en soldat dersom situasjonen skulle eskalere. Han vil ikke leve lenge nok til å lære å tilpasse seg situasjonen. En soldat derimot vil ideelt sett kunne beherske begge situasjoner.

Hvilke holdninger og verdier, som er egnet til å utkjempe human krig, er det så som preger norsk profesjonskultur på det laveste nivået? Er det fortsatt krigerkulturen som preger de profesjonelle holdningene til krig og bruk av militærmakt, eller har kravene til human krigføring og enkeltmenneskets ukrenkelige rettigheter skapt en ny profesjonskultur i kampavdelingene?

4.5 Profesjonelle holdninger; Krigerkultur

Rundt 1900 var det en logisk sammenheng mellom den militære kulturens verdier og krigerkulturens idealer. Gitt nasjonalismens øverste verdier, kunne man utlede krigerkulturens innhold. Særlig offensivens ideologi bar bud om hvilke idealer som måtte være gjeldende i krigerkulturen. Dersom det i dag skulle være en logisk sammenheng mellom den militære kulturens verdier og krigerkulturens idealer, burde man kunne forvente et annet innhold i krigerkulturen enn for hundre år tilbake.

Gitt dagens fokus på individets verd og universelle menneskerettigheter i den militære kulturen på overordnet nivå, burde man kunne forvente et fokus på *myke verdier* i krigerkulturen. Dersom den samfunnsmessige og funksjonelle påvirkningen er i balanse, burde soldatidealet ha beveget seg i retning av postmoderne idealer og rolleoppfatninger i kategorien *soldier-scholar*, *soldier-socialworker*. Imidlertid, dersom min underliggende tese om at krigerkulturen, i motsetning til den overordnede militære kulturen, i første rekke er funksjonelt påvirket, vil krigerkulturen kunne være tilnærmelesvis uforandret, all den tid *krigens natur*, eller dens *blinde naturkraft* ikke er endret. Dette innebærer at krigerkulturen først vil endre seg dersom *krigens blinde naturkraft* endrer seg. På samme måte som offensivens ideologi direkte påvirket innholdet i krigerkulturen ved forrige århundreskifte, skulle man kunne forvente at særlig kravet til human krigføring ville påvirke innholdet i dagens krigerkultur.

Da *Forsvarets verdigrunnlag* ble utgitt i 1998, var mottagelsen blandet.²⁰¹ Mitt inntrykk den gang, som kompanisjef i en av infanteriets utdanningsavdelinger, var at på avdelingsnivået i

²⁰⁰ Soeters, Joseph L., Donna J. Winslow and Alise Weibull. 2006. *Military Culture*. I: Caforio, Giuseppe (ed.). *Handbook of the Sociology of the Military*. New York: Springer. Side 245.

²⁰¹ Ringsby, Jan Inge. 2006. *Fra fine ord til praktisk oppdragsløsning*. I: Hærstaben. *Trening for operasjoner II*. Oslo: Hærstaben. Side 43.

hæren, ble verdigrunnlaget mottatt med generell hoderysten. Innholdet fremstod for oss som ”pink and fluffy”. Innholdet ble oppfattet som for generelt til å ha noen innvirkning på den skarpe virksomheten som avdelingsnivået i hæren mente å skulle bedrive. Tidligere forsvarssjef, general Fredrik Bull-Hansen, skrev i Norsk Militært Samfunns jubileumsbok i 2000 at verdigrunnlaget bidro til å skape avstand til krigens realiteter og var et skritt i retning av å skape et fredstilpasset forsvar uten for sterke militær særtrekk.²⁰² General Bull-Hansen konkluderte med at selv om selvsagt også såkalt *myke verdier* har sin plass i Forsvaret, så bør neppe direktiver, rekrutteringsplakater med bilder av fredsduer, åpne hender mot verden og smilende ungdom i permisjonsuniform meget fjernt fra noe våpen, få ta oppmerksomheten bort fra de sentrale budskap, for de er ikke tilsvarende myke. Bull-Hansen ville fokusere på evnen til militær innsats og krigens realiteter.²⁰³ Pensjonert general Bull-Hansen var *vår mann*. Det interessante var imidlertid at selv om det syntes å være bred enighet innad i hærens kampavdelinger om at verdigrunnlaget var verdiløst, så var enigheten utad like unison; Verdigrunnlaget var bra og nettopp det vi trengte. Integriteten stakk ikke dypere.

Etter hvert ble det klart at verdigrunnlaget var for elevert og generelt. I erkjennelsen av at dette, lanserte hæren sine egne kjerneverdier, som senere ble Forsvarets kjerneverdier; respekt, ansvar, mot.²⁰⁴ Hæren introduserte sin egen offiserskodeks. Den norske hæroffiseren skulle være modig, handlekraftig, dyktig, omsorgsfull og lojal.²⁰⁵ Endelig utarbeidet kampavdelingene sine soldatkodekser.²⁰⁶ Imidlertid var ingen av disse utgivelsene koordinert. Telemark bataljons soldatkodeks kom til å danne mønster for soldatkodeksenes innhold i hæren.²⁰⁷ Telemark bataljon er hærens spydspiss. Den er gjennomprofesjonalisert og utgjør idealbildet av en kampavdeling i general Diesens nye paradigme. Jeg vil derfor i det etterfølgende ta utgangspunkt i denne når jeg skal forsøke å utlede dagens krigerkultur. Dersom verdigrunnlaget skal ha noe verdi, må det kunne operasjonaliseres på laveste nivå i de mest ekstreme situasjoner.

Forsvarets verdigrunnlag danner utgangspunkt for hærens offisers-, soldatkodeks og kjerneverdier.²⁰⁸ *Forsvarets verdigrunnlag* er bindende og førende for Telemark bataljon, heter

²⁰² Bull-Hansen, Fredrik. 2000. Tanker om et verdigrunnlag for militær innsats. I: Huitfeldt, Tønne (red.). *Forsvaret i en ny tid*. Oslo: Oslo Militære Samfund. Side 229.

²⁰³ Ibid. Side 232.

²⁰⁴ Forsvarsstaben. 2007. *Forsvarets fellesoperative doktrine*. Oslo: Forsvarsstaben. Side 159: Profesjonens identitet og kjerneverdier, pkt 0609.

²⁰⁵ Hærstaben. 2005. *Trening for operasjoner I*. Oslo: Hærstaben. Side 10 – 11.

²⁰⁶ Ringsby, Jan Inge. 2006. Fra fine ord til praktisk oppdragsløsning. I: Hærstaben. *Trening for operasjoner II*. Oslo: Hærstaben. Side 43.

²⁰⁷ Hærstaben. 2005. *Trening for operasjoner I*. Oslo: Hærstaben. Side 12 – 13.

²⁰⁸ Ringsby, Jan Inge. 2006. Fra fine ord til praktisk oppdragsløsning. I: Hærstaben. *Trening for operasjoner II*. Oslo: Hærstaben. Side 43.

det i bataljonens verdigrunnlag.²⁰⁹ I henhold til hærens soldatkodeks behandler norske soldater andre, det være seg fiende, egne, eller allierte, slik de selv ønsker å bli behandlet.²¹⁰ Naturen forvalter norske soldater med respekt. Dette gjenfinnes også i Telemark bataljons verdigrunnlag. Integritet anses som en viktig soldategenskap.²¹¹ Forsvaret er avhengig av medarbeidere med personlig integritet.²¹² En soldat i Telemark bataljon ønsker å være helstøpt, pålitelig og rettferdig. Dette er innholdet som legges i begrepet. Dette skal prege all hans ferd under alle forhold. Soldaten skal være til å stole på. Formuleringen *ønsker å være* er interessant, fordi denne antyder at soldaten ikke skal gjøre dette av plikt, men av en egen indre motivasjon. Den indre motivasjonen skal sannsynligvis springe ut av innsikt om hva som er moralsk riktig. Dette står i kontrast til 1900-tallets fokus på plikt. Plikt er en forventning om å gjøre noe, enten vi ønsker det eller ikke.

Mot er en forutsetning for å kunne kjempe.²¹³ Mot omfatter moralsk mot til å handle rett og evne til å trosse fare og motgang under utførelse av oppdrag. Argumentasjonen legger vekt på det moralske motet. Det er tilsynelatende vissheten om ens egen moralsk rettferdige sak som skal inngi mot til å trosse fare. Dette står i skarp kontrast til Hæglands fremstilling av mot som villet lydighet og disiplin av pliktfølelse mot tidligere og kommende slekter. Så godt som alle soldater og yngre befal jeg i uformelle samtaler har bedt utdype hva de legger i begrepet *mot*, har intuitivt trukket frem det praktiske motet utvist i kamp, eller kritiske situasjoner. Kun en stabsoffiser trakk intuitivt frem det moralske motet, i betydningen av å stå opp og si sin ærlige mening.

En soldat i Telemark bataljon skal være lojal.²¹⁴ Lojaliteten skal vises overfor egen avdeling, overordnede, underordnede og sideordnede. Telemark bataljon, hæren og nasjonen må kunne stole på avdelingens vilje til å løse oppdrag. Den tilliten må den enkelte vise seg verdig. Lojaliteten synes også overveiende å forbindes med praktisk handling på avdelingsnivå. Lojaliteten går i første rekke internt i kampavdelingene, felles skjebne felles trøst.

Initiativ og handlekraft er forventet av soldaten.²¹⁵ Han skal ikke vente på andres initiativ, men selv vurdere situasjonen og se hva som er hensiktsmessig i forhold til oppdraget og handle deretter. Dette svarer bra til idealene for oppdragsbasert ledelse som er forsvarets uttalte

²⁰⁹ Forsvarets innsatsstyrke – Hær. u. å. *Verdigrunnlag Telemark bataljon*. Rena: Forsvarets innsatsstyrke – Hær.

²¹⁰ Hærstaben. 2005. *Trening for operasjoner I*. Oslo: Hærstaben. Side 12.

²¹¹ Forsvarets innsatsstyrke – Hær. u. å. *Verdigrunnlag Telemark bataljon*. Rena: Forsvarets innsatsstyrke – Hær.

²¹² Forsvarets overkommando. 1998. *Forsvarets verdigrunnlag*. Oslo: Forsvarets rekrutterings- og mediesenter. Side 15.

²¹³ Forsvarets innsatsstyrke – Hær. u. å. *Verdigrunnlag Telemark bataljon*. Rena: Forsvarets innsatsstyrke – Hær.

²¹⁴ Ibid.

²¹⁵ Ibid.

ledelsesfilosofi.²¹⁶ På begynnelsen av 1900-tallet gav stridsdriller mindre rom for det personlige initiativ, skjønt debatten i *Norsk Militært Tidsskrift* antyder at initiativ på det nye stridsfeltet kunne innebære mer enn bare å følge ordre.

Disiplin og selvkontroll anses som vesentlig for at Telemark bataljon skal kunne løse sine oppdrag effektivt.²¹⁷ Alle må adlyde de lovlige ordrer som blir gitt. Den høyeste form for disiplin som forventes er selvdisciplin. Den er en forutsetning for respekt og tillit blant medsoldater, heter det. Disiplinen skal også bidra til at betrodd myndighet og våpenmakt aldri benyttes ut over det krigens folkerett og situasjonen krever. Mens disiplin i *Soldatens bok* ble forbundet med ubetinget lydighet er begrepet her tillagt en etisk side gjennom henvisningen til respekt for krigens folkerett. I dag vektlegges det begrensende og måteholdne aspektet ved disiplinbegrepet i skarp kontrast til 1900-tallets utlegging av begrepet som personlig viljeinnsats til å slutte rekkene, stå imot fare, følge ordre og ta med seg flest mulig fiender i døden. Imidlertid synes det også i dag blant soldatene å være en gjengs oppfatning at disiplin først og fremst består i lojalt å følge ordre.

Soldater i Telemark bataljon tar ansvar for, og viser hverandre omsorg.²¹⁸ Dette idealet fremstår som en *myk verdi* og en naturlig følge av den militære kulturen på overordnet nivå. Slik dette idealet kommer til uttrykk her, ville det på 1900-tallet ha falt inn under kategorien ”*føleri og kluss*”.²¹⁹ Imidlertid er omsorg hos Hægland innbakt i idealet kameratskap, men her vektlegges forbildeaspektet. Den beste omsorg for sine kamerater gir man ved å fremstå som et godt eksempel, for å innarbeide *høflighetens ånd* blant kameratene, heter det i *Soldatens bok*. Når man ser hvordan dette arter seg i praksis ved kampavdelingene i dag, synes idealet å ligge nærmere beskrivelsen i *Soldatens bok* enn ordlyden i soldatkodeksen.

Respekt for andre er et ideal hos Telemark bataljon som ikke gjenfinnes i hærens soldatkodeks.²²⁰ Siden Telemark bataljon ofte vil være knyttet til andre internasjonale avdelinger og løse oppdrag i andre land og kulturer, settes det store krav til respekt for andre menneskers holdninger, kultur, historie og religion. Respekten gjelder også internt i avdelingen og overfor samarbeidspartnere, men ikke minst også overfor eventuelle motstandere. For å kunne ha et bevisst forhold til andres kultur og religion, må man først og fremst kjenne sin egen. Jeg har

²¹⁶ Forsvarsstaben. 2007. *Forsvarets fellesoperative doktrine*. Oslo: Forsvarsstaben. Side 163: Oppdragsbasert ledelse – Forsvarets ledelsesfilosofi, pkt 0623.

²¹⁷ Forsvarets innsatsstyrke – Hær. u. å. *Verdigrunnlag Telemark bataljon*. Rena: Forsvarets innsatsstyrke – Hær.

²¹⁸ Ibid.

²¹⁹ Munthe. 1921. ”Chefen” – ”Chef”. *Norsk Militært tidsskrift*, bind 84: 295. ”Soldaterlivet maa være fri for ’føleri’ og kluss.”

²²⁰ Forsvarets innsatsstyrke – Hær. u. å. *Verdigrunnlag Telemark bataljon*. Rena: Forsvarets innsatsstyrke – Hær.

tidligere pekt på sekulariseringstendenser og kulturrelativisme i det norske samfunnet. Dersom respekt ikke skal bli synonymt med likegyldighet, stiller dette idealet store krav til soldatenes kulturbevissthet og etiske refleksjonsnivå. Selv om de profesjonelle soldatene i dag ikke utgjør noe filleproletariat, og ideelt sett tilfredsstillende utdanningskravene til *soldier-scholar*-idealet, er det ikke til å komme ifra at det er en grunn til at de er soldater og ikke studenter ved Menighetsfakultetet.

Uselviskhet og avdelingsånd er i hærens soldatkodeks splittet i to, mens det hos Telemark bataljon fremstår som et ideal og to sider av samme sak.²²¹ Innholdet begge steder fremstår imidlertid som likt.²²² Det presiseres at som soldat ved avdelingen må man være klar til å reise på oppdrag når ordren kommer. Dette innebærer å avgi noe av sin personlige frihet. Ved å inngå i avdelingen underlegger soldaten seg avdelingens verdier, holdninger og krav. Avdelingens, eller kollektivets behov vil bli satt foran soldatens egne. Det presiseres at det i ytterste konsekvens kan bety å måtte gi livet for å løse oppdraget. Både bataljonen og den enkelte må derfor forsøke å unngå å sette seg i situasjoner, eller utføre handlinger som kan svekke avdelingens troverdighet og evne til å løse oppdrag. Det at avdelingen så langt mulig skal unngå unødig risiko og fare for tap, kan forstås i lys av samfunnets generelle risikoaversjon. Rundt 1900 kunne uselviskhet og avdelingsånd best demonstreres ved å vise mot, kameratskap og offervilje. I dag vises uselviskhet og avdelingsånd i henhold til soldatkodeksen ved at soldaten til enhver tid opptrer og handler slik at bataljonen og nasjonen kan være stolte av ham. Intet ord om offervilje, men en presisering av at man må unngå å sette seg i tapssituasjoner. Imidlertid tyder mye også her på at den praktiske tolkningen av begrepene ved en kampavdeling fortsatt heller i retning av 1900-tallets ideal. Det som motiverer en profesjonell soldat i dag til å utvise mot, kameratskap og offervilje, som er operasjonaliseringen av uselviskhet og avdelingsånd, er forholdet til medsoldatene.

Nåværende feltprest ved Telemark bataljon, Peter Wilhelmsson, poengterer i en mail at en ”kriger” i dag motiveres til modig, tapper innsats og uselvisk offer først og fremst for sine kamerater, fordi kameratene har blitt en del av hans liv og deres liv oppfattes likestilt med hans eget, og følgelig verd å ofre seg for. Dette peker i retning av mine tidligere antagelser om at når de metafysiske begrunnelsene for offervilje tas bort, er det profesjonsfellesskapet som blir den øverste verdi det er verd å ofre seg for. Menneskerettigheter, menneskeverd og rettferdig krigsteorier forblir abstrakte postulater for kampsoldatene i deres daglige oppdragsløsning.

²²¹ Ibid.

²²² Hærstaben. 2005. *Trening for operasjoner I*. Oslo: Hærstaben. Side 13.

Motivasjonen for innsats hentes internt i profesjonsfellesskapet. Selv ikke overfor feltpresten gir soldatene i Telemark bataljon uttrykk for en slik altruisme at det gir grunn til å tro at de er villige til å ofre livet for innføringen av universelle menneskerettigheter i et fjernt land.

Når man sammenligner krigerkulturen ved begynnelsen av det 20. og 21. århundret, fremstår de som forbausende like på tross av at samfunnet og samfunnets verdier er svært forandret. Den militære kulturen på overordnet nivå gjenspeiler i stor grad samfunnets endrede verdisyn. Hærens organisasjon, utrustning og stridsteknikk er også endret. Hærens oppdrag foregår i stor grad utenfor norsk territorium. Imidlertid fremstår *krigens blinde naturkraft* som uforandret sett i fra kampsoldatens ståsted. I dagens konflikter kan kamphandlinger avløse fred og fordraglighet uten forvarsel. Allikevel har den overordnede militære kulturen tilsynelatende påvirket krigerkulturen og bevirket en annen vekting av idealene. Påvirkningen er i hovedsak tilsynelatende, for ordene er i utgangspunktet de samme. Riktignok motiveres det for idealene i en annen språkdrakt, og ordene er tillagt et noe annet begreps- og meningsinnhold, men i sum overlapper soldatidealene fra i dag med idealene fra 1900-tallet.

Når man trenger bak den etiske argumentasjonen med rot i Forsvarets verdigrunnlag og den militære kulturen på overordnet nivå, synes det som om begrepene tillegges tilnærmedesvis samme innhold av soldatene nå som for 100 år siden. Begrunnelsen, retorikken, argumentasjonen for hvorfor nettopp disse idealene er viktige i dag er riktignok gitt en tidsriktig språklig innpakning, men i praksis er det i hovedsak de samme soldatidealer som fremheves i krigerkulturen på de to tidspunktene. 1900-tallets lydighet og disiplin gjenfinnes i 2000-tallets disiplin, selvkontroll, lojalitet og integritet. Riktignok begrenset 1900-tallets integritet seg til at soldaten måtte være til å stole på i kampens hete, for utførelse av automatiske handlinger etter direkte befaling gav ikke særlig rom for etisk refleksjon. 1900-tallets mot og tapperhet finnes igjen i soldatkodeksens mot, initiativ og handlekraft. Innholdet i godt kameratskap slik det defineres i *Soldatens bok* dekkes av soldatkodeksens omsorg, uselvishet og avdelingsånd. Legemlig spenstighet, utholdenhet og fysisk styrke forbigås i stillhet i dagens soldatkodeks. I en profesjonell kampavdeling stilles det imidlertid de samme krav til alle. Kravene er absolutte og er en forutsetning for å få tjenestegjøre ved avdelingen.

Ethvert ord har en denotasjon, en leksikalsk betydning og en konnotasjon, en assosiasjonsfære av bibetydninger som aktiviseres med ordbruken. Når man ser på soldatkodeksens soldatidealer, og holder seg til deres rent leksikalske betydning, synes det som om soldatkodeksen tillegger begrepene et annet meningsinnhold enn det strengt tatt er grunnlag for ut ifra ordboken. Soldatkodeksen har en tendens til å gi ordene en verdilading som henter sitt innhold i samfunnets

verdier og den militære kulturen på overordnet nivå. Tar man utgangspunkt i soldatkodeksens begrep *disiplin* og sammenholder dette med ordbokens definisjon, vil man finne at soldatkodeksen henter sin beskrivelse og tolkning av begrepet mer fra moraloppfatningene i Forsvarets verdigrunnlag og den militære kulturen på overordnet nivå enn ifra ordboken. Går man derimot til 1900-tallets begrunnelser og definisjoner, vil man finne at disse i større grad samsvarer med ordbokens. Dette til og med når man benytter dagens ordbok. Nettutgaven av *Bokmålsordboken* oppgir følgende betydning av ordet disiplin: ”*lydighet, (det å holde) orden, tukt; evne og vilje til å underordne seg en felles ledelse. Som eksempler på bruk angis; holde disiplin i klassen, kadaverdisiplin, prøysserdisiplin, selvdisciplin, vise disiplin*”. Det kan synes som om det var et større samsvar mellom begrepenes denotasjon og konnotasjon på begynnelsen av 1900-tallet. Nasjonalismen gav næring til en annen assosiasjonsfære av bibetydninger enn de universelle menneskerettighetene. Tross menneskerettighetsfokus og individualisme synes assosiasjonene til kadaver- og prøysserdisiplin å leve videre.

Mine egne assosiasjoner rundt soldatidealenes begrep samsvarer i størst grad med forrige århundres definisjoner. Min erfaring, som jeg ikke på noen måte kan underbygge vitenskapelig, fra over 20 års tjeneste ved en rekke kampavdelinger i Forsvaret, herunder Hærens jegerkommando og to kontingenter som infanterikompanisjef i Bosnia, tilsier at mine oppfatninger deles av mange. Intuitivt vil de fleste forbinde soldatkodeksens idealer med konkrete militære ferdigheter frikoblet fra etisk verdier. Jeg har uformelt spurt mange av mine kolleger om deres assosiasjoner til soldatkodeksens begreper i forbindelse med arbeidet med denne oppgaven. Med svært få unntak har de fleste gitt en beskrivelse og tolkning av soldatkodeksens innhold som ligger forbausende nær 1900-tallets oppfatning av begrepene. Sjefen for Telemark bataljon, oberstløytnant Rune Solberg, nylig hjemvendt fra Afghanistan og de påstått hardeste kampene noen norsk avdeling har vært involvert i siden andre verdenskrig, poengterer i en mail at riktignok er verdigrunnlaget viktig og legges til grunn for avdelingens verdivalg, men det viktigste i kampens hete er å kunne ”[...]*]være ’kontrollert aggressiv’, for det er nødvendig for å komme seirende ut av enhver trefning*”. Han vil som bataljonssjef ha lydige, disiplinerte soldater som følger lovlige ordrer uten å stille unødvendige spørsmål og forlanger en demokratisk prosess forut for ethvert oppdrag. Svært få med tilsvarende erfaring vil være uenige med ham.

Tidligere bataljonsprest for Telemark bataljon, Jan Inge Ringsby fremholder i sin artikkel i *Trening for operasjoner II* at den største utfordringen for bataljonen med hensyn til verdigrunnlag og soldatkodeks er operasjonalisering av dokumentene, det vil si hvordan de fine

ordene skal omsettes i handling.²²³ Han peker også på at samfunnsutviklingen har gjort at man i dag ikke lenger kan ta for gitt at de holdningene som preget samfunnet for noen tiår siden fortsatt gjelder, og at det er stadig mindre grunn til å tro at soldatene deler samme verdier.²²⁴ I samme bok leverer en løytnant i Telemark bataljon noen betraktninger rundt trening av krigere.²²⁵ I denne artikkelen er krigerkulturen avkledd den etiske argumentasjonen. Det er kamp vi trener for, å benekte, eller fordekke den delen av yrket, gjør det vanskelig om ikke umulig å trene godt, skriver løytnanten.²²⁶ I konklusjonen skriver han at vi er *krigere* og må forholde oss til at vi også møter motstanderens krigere, og som i idrett må vi sørge for at vi er bedre enn motstanderen.²²⁷ Dette er dagens krigerkultur. Stilt ansikt til ansikt overfor en fiende i direkte kamp, er det fortsatt de samme foretrukne egenskaper og handlingsmønstre som forbindes med militær effektivitet. Da er etisk refleksjon lite verd. I fare er det "[...] *handlingsmønstre og reflekser som ikke krever databehandling*" og *vurdering* [...]" som gjelder.²²⁸

Mens krigerkulturen rundt 1900 har en direkte logisk og praktisk tilknytning til den militære kulturen, består sammenhengen rundt 2000 kun gjennom språket. Argumentasjonen for soldatkodeksens idealer bærer i dag preg av en pliktskyldigst etisk eksersis for å forsøke å knytte bånd mellom Verdigrunnlagets høyverdige etiske målsettinger og den militære kulturen på de forskjellige nivåene. Imidlertid kan det synes som om retorikken forblir fine ord som taper sitt innhold på veien mot praktisk oppdragsløsning på det laveste nivået. Stilt overfor *krigens blinde naturkraft* er det fortsatt "*the hard values of the battlefield*" som gjelder. Da har begrepene integritet, mot, lojalitet, uselvishet, avdelingsånd og disiplin fått et langt mer praktisk innhold. Innholdet synes da å ligge tett opptil det som ble uttrykt i klare ordelag for rundt 100 år siden.

4.6 Delkonklusjon

Ved inngangen til det 21. århundre preges norsk militær kultur av troen på universelle menneskerettigheter og individets iboende verdi og verdighet. Den militære kulturen er rettighets- og individfokusert. Det etiske grunnlaget for krig og bruk av militærmakt hentes fra de grunnleggende og universelle menneskerettighetene. Dette fokus deler norsk militær kultur med det øvrige norske samfunn. Den militære kulturen på overordnet nivå gjenspeiler i større grad samfunnsmessig enn funksjonell påvirkning. Tross en forskyvning av militær kultur i

²²³ Ringsby, Jan Inge. 2006. Fra fine ord til praktisk oppdragsløsning. I: Hærstaben. *Trening for operasjoner II*. Oslo: Hærstaben. Side 47.

²²⁴ Ibid. Side 44.

²²⁵ Bruøygard, Terje. 2006. "You Fight as You Train" – betraktninger rundt trening av krigere. I: Hærstaben. *Trening for operasjoner II*. Oslo: Hærstaben. Side 88 – 92.

²²⁶ Ibid. Side 88.

²²⁷ Ibid. Side 92.

²²⁸ Ibid. Side 90.

retning av det sivile samfunn, er krigerkulturen i kampavdelingene fortsatt overveiende funksjonelt påvirket. De verdier, holdninger og soldatidealer som fremheves i krigerkulturen er i stor grad sammenfallende med de verdier som preget krigerkulturen 100 år tidligere. Det er fortsatt mot, lojalitet, initiativ, handlekraft, omsorg, uselvskhet, avdelingsånd, disiplin og selvkontroll som gjelder. Verdiene har nesten samme betegnelse, men begrepene er forsøkt fylt med etisk innhold. Imidlertid synes det som om denne etiske retorikken og innpakningen ikke når inn i krigerkulturen, hvor begrepsoppfatningen synes å være tilnærmevis lik som for 100 år siden.

5 Konklusjon

5.1 Oppsummering – Konklusjon

Jeg har i denne oppgaven pekt på særtrekk ved norsk militær kultur på to forskjellige nivåer ved inngangen til to århundrer. Det skiller rundt 100 år mellom de to tilfellestudiene. Mye er forandret, men mye er også forbausende likt.

På den ene siden fremstår norsk militær kultur som totalt endret. Det gjør også det norske samfunnet. Militære verdier, holdninger og begrunnelser for krig og bruk av militærmakt slik disse kommer til uttrykk i den militære kulturen på overordnet nivå gjenspeiler i stor grad det norske samfunnets sosiale, politiske og ideologiske utvikling. Den militære kulturen viser imidlertid også en ubalanse mellom funksjonell og samfunnsmessig påvirkning. Den militære kulturen på det overordnede nivået fremstår som mer sivil, enn militær. Den synes mer påvirket av samfunnets ideologiske og politiske utvikling enn den er av militære funksjonelle idealer.

På den annen side er norsk militær kultur på et lavere funksjonelt nivå tilnærmevis uendret. Profesjonskulturen i kampavdelingene, krigerkulturen er i liten grad påvirket av de kulturelle endringene på høyere nivå. På avdelingsnivå er den funksjonelle påvirkningen nærmest enerådende. Stilt ansikt til ansikt, direkte overfor en motstander er det fortsatt krigerkulturens idealer om militær effektivitet og hensiktsmessighet som gjelder. Kampsoldatens opplevelse av krigens *blinde naturkraft* i dag synes fortsatt å ha likhetstrekk med de holdningene og forventningene man hadde til krigen for rundt 100 år tilbake. Opplevelsen skiller seg kanskje sågar lite fra den romerske legionærens opplevelse av den samme for 2000 år siden. Militære erfaringer den gang som nå fremhever visse verdier, holdninger, egenskaper og handlingsmønstre som er hensiktsmessige i krig. Jeg vil derfor hevde at min underliggende hypotese om at profesjonskulturen på laveste nivå må ha trekk fra det som kan beskrives som

krigerkultur er styrket. Ved begge århundreskiftene eksisterer i stor grad hva som kan kalles en krigerkultur i hærens kampavdelinger.

Norsk militær kultur på det overordnede nivået, hvor institusjonen må legitimere sin eksistens og sin oppdragsutførelse, var rundt 1900 sterkt påvirket av de rådende politiske og ideologiske strømningene i Europa og det norske samfunnet. Den militære trusselen ble identifisert å komme fra andre nasjonalstater og var rettet mot statens territorium. Nasjonalstaten var det høyeste politiske idealet, og nasjonalismen var den ideologien som bidro til å bygge bro over klassemotsetninger og samle befolkninger i et fedreland bak forestillinger om felles opphav, språk, religion og kultur. Nasjonalismen fremhevet kollektiver som fedrelandet, nasjonen, folket, ætten som de høyeste verdier det var verd å gå i døden for.

Rundt 2000 er norsk militær kultur på det øverste nivået fortsatt sterkt influert av de rådende politiske og ideologiske strømningene i verden og det norske samfunnet. Imidlertid representerer de rådende politiske og ideologiske strømningene et helt annet innhold enn i 1900. Den militære trusselen oppleves i dag ikke lenger å være rettet mot territoriet, men mot samfunnet. I dag er nasjonalstaten svekket av en rekke globaliseringseffekter. Den norske nasjonalstaten og den nasjonale identiteten er svekket til fordel for en sterkere kulturell identitetstilknypning til et større verdensomspennende fellesskap. Synet på staten er instrumentelt. Staten er frakjent sin egenverdi, og dens legitimitet vurderes ikke lenger i kraft av kontrollert territorium, men utifra de grunnleggende og universelle rettigheter den er i stand til å garantere sine innbyggere. Nasjonalismen som ideologi og lim i statsdannelsen er blitt erstattet av troen på individets ukrenkelige rettigheter. I stedet for nasjonalstater for alle, er målet i dag på verdensbasis grunnleggende menneskerettigheter for alle gjennom universaliseringen av den vestlige liberaldemokratiske styreform. De høyeste verdier det er verd å kjempe for innenfor dette paradigmet representeres av humanisme, demokrati og universelle menneskelige rettigheter.

På begynnelsen av 1900-tallet gav nasjonalismen næring til ideologiske understrømmer som sosialdarwinisme, krigsteologi, bellicisme og offensivkult. Disse ideologiske strømningene medførte, lik en kjemisk reaksjon, en romantisering av krigen og alt dens vesen. Krigen fikk en egenverdi gjennom sin antatt foredlende effekt på folket. Disse anskuelsene, sammen med den opplevde trusselen mot nasjonalstaten, gav støtet til en generell militarisering av samfunnet. Riktignok ufarliggjort i Norge ved satsingen på et vernepliktsbasert militsforsvar. Retorikk og argumentasjon for krigerkulturens foretrukne egenskaper og handlingsmønstre kunne hentes direkte fra den overordnede militære kulturens verdier og begrepsapparat. Krigerkulturens idealisering og forherligelse av gode holdninger og soldategenskaper som disiplin, lydighet, mot,

tapperhet, kameratskap, samhold, fysisk utholdenhet, fedrelandskjærlichkeit og offervilje sprang som en logisk følgerække ut fra den militære kulturen på overordnet nivå.

Offensivens ideologi som preget militær kultur, hadde direkte innflytelse på hvilke kulturelle verdier som måtte være gjeldende i krigerkulturen på laveste nivå. Rundt 1900 er det nær kontakt og stor grad av kulturelt samsvar mellom nivåene. Innholdet i krigerkulturen kommer som en logisk følge av innholdet i den militære kulturen på overordnet nivå. Argumentasjonen for krigerkulturen er konsekvent og følgeriktig. Krigerkulturens verdier fremstilles som selvfølgelige. Man skal leve opp til idealene i krigerkulturen ganske enkelt fordi *"Folket forlanger det"*, fordi *"det har været ættens ære alle dage"*, fordi et gammelt ord sier det *"og det er sandt som det er sagt"*. Dessuten *"så har det været før, så er det nu, og så vil det altid være"* og fordi *"store mænd har sagt"* det. Dersom du rundt 1900 levde opp til nasjonalismens idealer for krigerkulturen, ventet også en belønning i det hinsidige. *"Hædre din far og din mor, at det maa gaa dig vel og du maa længe leve i landet"*. Innfrielsen av krigerkulturens idealer gav et langt liv, og heltedøden gav frelse og evig liv. Krigerkulturens idealer gav således mening i en større samfunns- og livssammenheng. Argumentasjonen fremstår i dag kanskje for mange som primitiv og smakløs, og den bærer preg av å være rettet mot en forholdsvis sneversynt, lavt utdannet og bofast, religiøs befolkning. Allikevel var den besnærende enkel og logisk.

Ved inngangen til 2000-tallet er det få rester av den militære kulturen fra 1900 tilbake. Den norske militære kulturen på overordnet nivå i 2000 representerer et klart brudd med kulturen fra 1900. Den militære kulturen poengterer verdier som har sin rot i samfunnets kulturelle grunnverdier slik de fremstår i den humanistiske tradisjon, FN-pakten og FNs menneskerettighetserklæring. Den henter ikke sin motivasjon for sine holdninger til krig og bruk av militærmakt i den militære kulturen fra begynnelsen av 1900-tallet. Innsats for utbredelse og sikring av universelle menneskerettigheter skulle tilsynelatende kreve andre soldatidealene og et annet innhold i krigerkulturen. Argumenter med rot i nasjonalisme har i denne sammenhengen mistet sin gyldighet og kraft. De øvrige politiske og ideologiske understrømningene som fikk næring fra nasjonalismen er forsvunnet fra det ideologiske kartet. En utbredt individualisme og kulturel relativisme har gitt grobunn for holdninger av typen *"det ene er like godt som det andre"*. Begrep som kulturelt mangfold og multi-etnisitet er gjennom bevisst politikk gitt en positiv ladning. Sekularisering av samfunnet har i stor grad bidratt til å svekke religionens moralske kraft. Det er kun i egenskap av å være en viktig del av humanismens idégrunnlag at kristendommen fortsatt har sin innflytelse.

På tross av disse dramatiske endringene i samfunnets verdier og den militære kulturen, fremstår krigerkulturen som forholdsvis lite endret. Fortsatt fremheves de samme soldatidealer som rundt 1900. Begrepene og soldatidealene fra *Soldatens bok*, disiplin, lydighet, mot, tapperhet og kameratskap gjenfinnes i soldatkodeksens begrep mot, lojalitet, initiativ, handlekraft, omsorg, uselviskhet, avdelingsånd, disiplin og selvkontroll. Imidlertid er det en vesensforskjell. Mens man i 1900 logisk kunne utlede krigerkulturen av den overordnede militære kulturens nasjonalistiske verdier, er det i dag ingen logisk forbindelse mellom den overordnede militære kulturens verdier og krigerkulturen.

Det fremstår som et paradoks at man innenfor en militær kultur som fremhever viktigheten av holdninger som humanisme, individualisme, ukrenkelige og universelle menneskerettigheter, herunder retten til liv, skal kunne rettferdiggjøre kollektivistiske krigeridealer som mot, lojalitet, initiativ, handlekraft, omsorg, uselviskhet, avdelingsånd, disiplin og selvkontroll. På samme måte som offensivens ideologi fra den overordnede militære kulturen rundt 1900 direkte påvirket innholdet i krigerkulturen, skulle man kunne forvente at kravet til human krigføring ville gjenspeiles i krigerkulturens idealer. Så synes ikke å være tilfelle i særlig grad.

Riktignok har man forsøkt å skape bånd mellom militær kultur på overordnet nivå og krigerkulturen ved å benytte etisk argumentasjon og moralske begrunnelser for krigerkulturens innhold. Soldatidealer og begrep er gitt en verdilading. Imidlertid kan det synes som om man har gitt begrepene en verdilading som det verken intuitivt eller språklig er belegg for. Begrepene har fått en verdiladet innpakning som det er tvilsomt om ordbokens denotasjoner og konnotasjoner understøtter.

Videre kan det synes som om retorikken forblir fine ord som taper sitt innhold på veien mot praktisk oppdragsløsning på det laveste nivået. Stilt overfor *krigens blinde naturkraft* er det fortsatt "*the hard values of the battlefield*" som gjelder. Da har begrepene integritet, mot, lojalitet, uselviskhet, avdelingsånd og disiplin fått et langt mer praktisk innhold. Innholdet synes da å ligge tett opptil det som ble uttrykt i klare ordelag for rundt 100 år siden. Krigerkulturen er bortsett fra forsøket på etisk tilknytning for alle praktiske formål frikoblet fra den militære kulturen på overordnet nivå. Den eneste forbindelsen mellom den militære kulturen på overordnet nivå og krigerkulturen er den språklige innpakningen, hvor man pliktskyldigst forsøker å motivere for krigerkulturens innhold ved hjelp av retorikken fra den overordnede militære kulturens verdier. Dette fremstår som en akrobatisk øvelse i politisk korrekthet.

I motsetning til for 100 år siden, da soldatene fant rasjonale for sin offervilje og innsats i den militære kulturens nasjonalistiske idealer som folk og fedreland, finner soldatene i dag sin

legitimitet og begrunnelse for yrkesutøvelse innenfor sitt profesjonsfelleskap. Lojaliteten er først og fremst intern. Soldatene setter sin ære i å utøve sitt yrke innenfor de verdier, lover og regler som gjelder for profesjonen. Rasjonalet for de kollektive dydene søkes nå i profesjonskulturen og ikke i nasjonen eller de universelle menneskerettighetene.

5.2 Implikasjoner

Dersom det er korrekt at den militære kulturen på overordnet nivå er mer sivil enn militær, er dette betenkelig med tanke på Forsvarets funksjonelle oppgaver. Siden den sikkerhetspolitiske situasjonen er forholdsvis stabil i Norges nærområde, og ingen ser ut til å kunne forestille seg en tradisjonell krig mellom stater i Europa, er dette på kort sikt ikke dramatisk. På lang sikt kan en slik utvikling imidlertid medføre at Forsvaret blir mer sivilt enn tilrådelig. Et militærapparat som bare gjenspeiler samfunnets ideologiske og sosiale verdier, kan bli uegnet til å fylle sin funksjonelle rolle. Særlig hvis dette samfunnets verdier er basert på universelle rettigheter, individualisme og kulturel relativisme. Militære erfaringer tilegnet over tid utelukkende fra lavintensitetskonflikter, kan medføre at den militære kulturen, i tråd med Ogburns sosiale etterslepsteori, tilpasses slik at organisasjonen ved neste korsvei vil forsøke å utkjempe en høyintensitetskonflikt basert på erfaringer fra lavintensitetskonflikter. Resultatet vil neppe falle heldig ut.

Dersom det er korrekt at krigerkulturen i kampavdelingene er tilnærmet uforandret og i overveiende grad funksjonelt betinget, kan dette balansere den militære kulturen samlet sett. Hvis så er tilfelle, kan den militære kulturen sies å oppfylle tidens ideal om å være så sivil som mulig og så militær som nødvendig. Totalt sett må Forsvaret gjenspeile det samfunnet og de verdiene det er satt til å forsvare. Så lenge kampavdelingene er i stand til å ivareta krigerkulturen og innrette seg etter *krigens krav*, vil kampevnen kunne opprettholdes. Imidlertid kan lengre tid med *human krigføring* medføre en svekket krigerkultur. Langvarig erfaring kun fra en type konflikter, vil i tråd med forventningene om hvordan en kultur endres over tid, kunne medføre endringer også i krigerkulturen.

Dersom det kulturelle gapet mellom de to nivåene blir for stort, vil det kunne skape en rekke utfordringer for gjennomføringen av militære operasjoner i dagens komplekse konflikter på lengre sikt. Oppdragsbasert, eller intensjonsstyrt ledelse, som er Forsvarets ledelsesfilosofi, krever felles forståelse og referanserammer.

Konklusjonene i denne oppgaven bør undersøkes grundigere ved hjelp av andre forskningsmetoder. Spørreundersøkelser og intervjuer kan bidra til å kaste lys over innholdet i

kulturen på de to nivåene. Problemstillingene kan også belyses gjennom andre innfallsvinkler, og gjerne en kombinasjon av flere.

Litteraturliste

- Agøy, Nils Ivar. 2001. *For konge og fedreland?* Oslo: HIFO.
- Allum. 1903. Taktiske erfaringer fra boerkrigen. *Norsk Militært Tidsskrift*, bind 65: 65 – 90.
- Andersen, Roy. 2000. *Henrik Angell – En nordmann på tvers*. Oslo: Forum - Aschehoug.
- Angell, Henrik. 1905. *Fortællinger fra grænsevagten*. Kristiania: Aschehoug.
- Angell, Henrik. 1906. *Norges krigshistorie*. Kristiania: Grøndahl & Sønns Forlag.
- Augensen, Oscar. 1912. Disciplin. *Norsk Militært Tidsskrift*, bind 75: 284 – 297.
- Barth, Boris. 2003. *Dolchstosslegenden und politische Desintegration*. Düsseldorf: Droste Verlag.
- Battistelli, Fabrizio. 1997. Peacekeeping and the Postmodern Soldier. *Armed Forces & Society*, Vol. 23, No. 3: 467 – 484.
- Berg, Roald. 2001. *Norsk forsvarshistorie. Bind 2. 1814 – 1905. Profesjon – Union – Nasjon*. Bergen: Eide forlag.
- Bergem, Knut V., Gunnar M. Karlsen og Beate Slydal (red.). 2004. *Menneskerettigheter – en innføring*. Oslo: Humanist forlag.
- Bjørl, Erling. 1974. *Internasjonal politikk*. Oslo: Cappelen.
- Borgersrud, Lars. 2000. *Konspirasjon og kapitulasjon*. Oslo: Oktober.
- Breymayer, Ursula, Bernd Ulrich, Karin Wieland (Hg.). 2000. *Willensmenschen*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag.
- Bruusgaard, Christian. 1909. Om de moralske faktorerens betydning for utfaldet av den russisk japanske krig og den lærdom vi kan trække derav. *Norsk Militært Tidsskrift*, bind 72: 301 – 328.
- Bruøygaard, Terje. 2006. "You Fight as You Train" – betraktninger rundt trening av krigere. I: Hærstaben. *Trening for operasjoner II*. Oslo: Hærstaben.
- Buckingham, David W. 1999. *The Warrior Ethos*. Newport, RI: Naval War College.
- Bull-Hansen, Fredrik. 2000. Tanker om et verdigrunnlag for militær innsats. I: Huitfeldt, Tønne. (red.). *Forsvaret i en ny tid*. Oslo: Oslo Militære Samfund.
- Bøe, Jan Bjarne og Halvor Ekle. 1980. *Historisk metode og kildekritikk. Kildesamling*. Oslo: Aschehoug.
- Caforio, Guiseppe (ed.). 2006. *Handbook of the Sociology of the Military*. New York: Springer
- Clausewitz, Carl von. [1832] 1991. *Om kriget*. Stockholm: Bonniers.
- Coker, Christopher. 2001. *Humane Warfare*. London: Routledge.
- Coker, Christopher. 2007. *The Warrior Ethos*. London: Routledge.
- Crevelde, Martin van. 2006. *The Changing Face of War*. New York: Presidio Press.

- Dahl, Ottar. [1967] 1973. *Grunntrekk i historieforskningens metodelære*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Diesen, Sverre. 2005. Mot et allianseintegrert forsvar. I: Matlary, Janne Haaland og Øyvind Østerud (red.). *Mot et avnasjonalisert forsvar?* Oslo: Abstrakt Forlag.
- Engelstad, Fredrik., Carl Erik Grenness, Ragnvald Kalleberg og Raino Malnes. 2005. *Introduksjon til samfunnsfag*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Eriksson, Magnus. 2007. Är det möjligt att utveckla en relevant militär professionsidentitet i Norge? *Pacem*, nr 1/2007: 21 – 37.
- Forstrøm, O. 1915. *Fredrikshald i 250 aar, II Del*. Fredrikshald: E. Sem.
- Forsvarets innsatsstyrke – Hær. u. å. *Verdigrunnlag Telemark bataljon*. Rena: Forsvarets innsatsstyrke – Hær.
- Forsvarets overkommando. 1998. *Forsvarets verdigrunnlag*. Oslo: Forsvarets rekrutterings- og mediesenter.
- Forsvarets overkommando. 1999. *Soldathåndboken 2000/2001*. Oslo: Forsvarets rekrutterings- og mediesenter.
- Forsvarsdepartementet. 1911. *Soldatens bok*. Kristiania: Grøndahl & Søn.
- Forsvarsdepartementet. 1920. *Norsk Soldatbok*. Fredrikshald: E. Sem.
- Forsvarsdepartementet. 1928. *Norsk Soldatbok*. Oslo: Emil Moestue.
- Forsvarsdepartementet. 2004. *Styrke og relevans*. Oslo: Forsvarsdepartementet.
- Forsvarsstaben. 2007. *Forsvarets fellesoperative doktrine*. Oslo: Forsvarsstaben.
- French, Shannon E. 2005. *The Code of the Warrior*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Fukuyama, Francis. 1992. *The End of History and the Last Man*. New York: Free Press.
- Gilje, Nils og Harald Grimen. 1993. *Samfunnsvitenskapenes forutsetninger*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gjeseth, Gullow. 2008. *Hæren i omveltning 1990 – 2005*. Oslo: Vigmostad & Bjørke.
- Glover, Jonathan. 1999. *Humanity*. London: Pimlico.
- Grønmo, Sigmund. 1975. *Militære meninger*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gulbrandson, R. 1903. Vort infanteris uddannelse. *Norsk Militært Tidsskrift*, bind 66: 576 – 588.
- Gulbrandson, R. 1910. Disciplin. *Norsk Militært Tidsskrift*, bind 73: 313 – 320.
- Gulbranson, Carl. 1909. Infanteriets ekserserreglement. *Norsk Militært Tidsskrift*, bind 72: 81 – 99.
- Henriksen, Rune. 2007. Warriors in Combat – What Makes People Actively Fight in Combat? *The Journal of Strategic Studies*, Vol. 30, No. 2: 187 – 223.
- Hobson, Rolf og Tom Kristiansen. 2001. *Norsk forsvarshistorie. Bind 3. 1905 – 1940. Total krig, nøytralitet og politisk splittelse*. Bergen: Eide forlag.

- Hobson, Rolf. 2005. *Krig og strategisk tenkning i Europa 1500 – 1945*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Hodne, Bjarne. 2002. *Norsk nasjonalkultur*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Holm-Olsen, Ludvig (overs.). 1975. *Edda-dikt*. Oslo: Cappelen.
- Holter, Harriet og Ragnvald Kalleberg (red.). 1996. *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hosar, Hans P. 2000. *Kunnskap, dannelse og krigens krav*. Oslo: Elanders Publishing.
- Howard, Michael. 1983. *The Causes of Wars*. London: Temple Smith.
- Howard, Michael. 1991. Men Against Fire. I: Miller, Steven E., Sean M. Lynn-Jones and Stephen Van Evera (eds.). *Military Strategy and the Origins of the First World War*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Huitfeldt, Tønne (red.). 2000. *Forsvaret i en ny tid*. Oslo: Oslo Militære Samfund.
- Huntington, Samuel P. 1957. *The Soldier and the State*. Cambridge, MA: Belknap Harvard.
- Huntington, Samuel P. 1996. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. London: Free Press.
- Huntington, Samuel P. 2004. *Who are We?* London: Free Press.
- Hærstaben. 2005. *Trening for operasjoner I*. Oslo: Hærstaben
- Hærstaben. 2006. *Trening for operasjoner II*. Oslo: Hærstaben
- Haaland, Torunn Laugen. 2008. *Small Forces with a Global Outreach*. Oslo: Unipub.
- Jacobsen, Dag Ingvar. 2005. *Hvordan gjennomføre undersøkelser?* Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Janowitz, Morris. 1960. *The Professional Soldier*. New York: The Free Press.
- Johansen, Kjell Eyvind og Arne Johan Vetlesen. 2003. *Innføring i etikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Johansson, Alf W. 1988. *Europas krig*. Stockholm: Prisma.
- Johnson, James Turner. 1999. *Morality and Contemporary Warfare*. New Haven: Yale University Press.
- Keegan, John. 1979. *Store slag – slik soldatene opplevde dem*. Oslo: Cappelen.
- Keegan, John. 1988. *The Mask of Command*. London: Penguin Books.
- Keegan, John. 1994. *A History of Warfare*. London: Pimlico.
- Kjeldstadli, Knut. 1999. *Fortida er ikke lenger hva den var*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Klausen, Arne Martin. 1992. *Kultur - mønster og kaos*. Oslo: Ad notam Gyldendal.
- Langholm, Sivert. [1967] 1977. *Historisk rekonstruksjon og begrunnelse*. Oslo: Dreyer.
- Lewis, Adrian R. 2007. *The American Culture of War*. New York: Routledge.
- Lewis, Jeff. 2002. *Cultural Studies – The Basics*. London: Sage Publications.

- Matlary, Janne Haaland og Øyvind Østerud (red.). 2005. *Mot et avnasjonalisert forsvar?* Oslo: Abstrakt Forlag.
- Matlary, Janne Haaland. 2006. *Values and Weapons: From Humanitarian Intervention to Regime Change?* London: Palgrave Macmillan.
- Miller, Steven E., Sean M. Lynn-Jones and Stephen Van Evera (eds.). 1991. *Military Strategy and the Origins of the First World War*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Moskos, Charles C., John Allen Williams, David R. Segal (eds.). 2000. *The Postmodern Military*. Oxford: Oxford University Press.
- Munk, Odd. 1906. *Krigen 1905*. Christiania: Eget Forlag
- Munthe. 1921. "Chefen" – "Chef". *Norsk Militært Tidsskrift*, bind 84: 289 – 297.
- Mæland, Bård. 2004. *Skadeskutt idealisme*. Bergen: Eide forlag.
- N. N. 1912. Beslutsomhet og fredstapperhet. *Norsk Militært Tidsskrift*, bind 75: 4 – 8.
- Olsen, John Andreas (ed.). 2007. *On New Wars*. Oslo: IFS
- Ringsby, Jan Inge. 2006. Fra fine ord til praktisk oppdragsløsning. I: Hærstaben. *Trening for operasjoner II*. Oslo: Hærstaben.
- Sinding-Larsen, Birger Fredrik. 1908. Krigen som regnestykke. *Norsk Militært Tidsskrift*, bind 71: 551 – 563.
- Sion, Liora. 2006. "Too Sweet and Innocent for War"? *Armed Forces and Society*, Vol. 32, No 3: 454 – 474.
- Smith, Rupert. 2007. Thinking About the Utility of Force in War Amongst the People. I: Olsen, John Andreas (ed.). *On New Wars*. Oslo: IFS.
- Soeters, Joseph L., Donna J. Winslow and Alise Weibull. 2006. Military Culture. I: Caforio, Guiseppe (ed.). *Handbook of the Sociology of the Military*. New York: Springer
- Stubberud, Tore Asmund. 2004. Verneplikten og oppfatninger om krig. *Norsk Militært Tidsskrift*, Nr 12: 4 – 12.
- Syse, Henrik. 2003. *Rettferdig krig?* Oslo: Aschehoug.
- Sørensen, Øystein. 2004. *Historien om det som ikke skjedde*. Oslo: Aschehoug.
- Tvedt, Terje. 2002. *Verdensbilder og selvbilder*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ulriksen, Ståle. 2002. *Den norske forsvarstradisjonen*. Oslo: Pax Forlag.
- Van Evera, Stephan. 1991. The Cult of the Offensive and the Origins of the First World War. I: Miller, Steven E., Sean M. Lynn-Jones and Stephen Van Evera (eds.). *Military Strategy and the Origins of the First World War*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Wallerstein, Immanuel. 2007. *Maktens retorikk*. Oslo: Spartacus forlag.
- Walzer, Michael. [1977] 2006. *Just and Unjust Wars*. New York: Basic Books.
- Wolff, Stefan. 2006. *Ethnic Conflict*. Oxford: Oxford University Press.